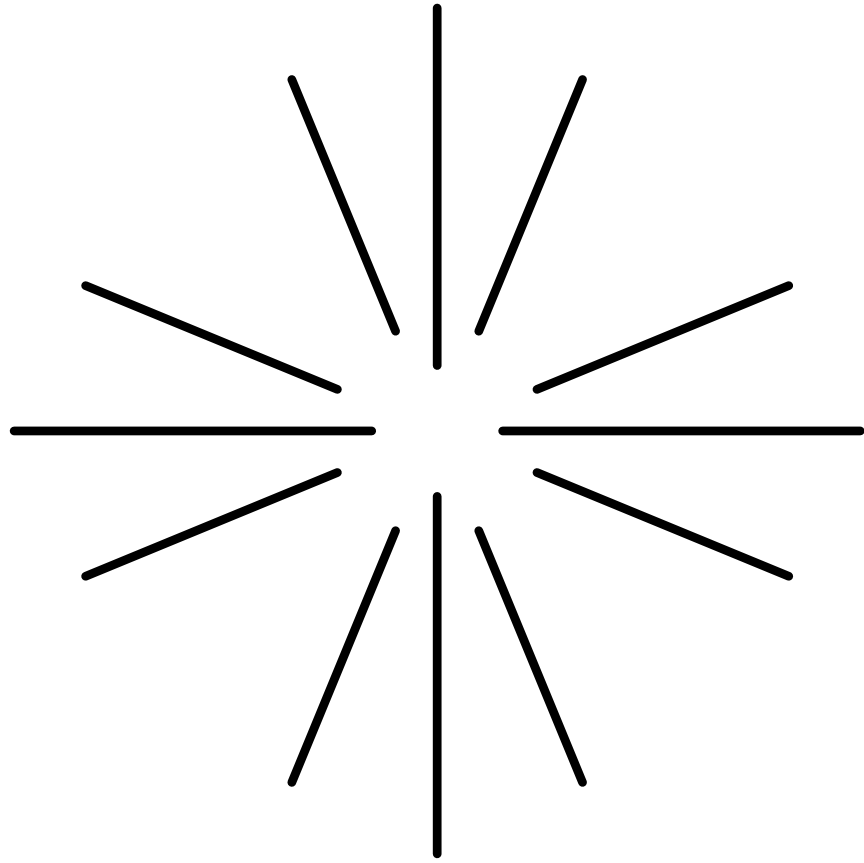

UPROSTŘED KORUNY ČESKÉ

Gotické a raně renesanční
umění východních Čech
1250—1550

Průvodce výstavou

UPROSTŘED KORUNY ČESKÉ

**Gotické a raně renesanční
umění východních Čech
1250—1550**

Průvodce výstavou

Autoři textů:

Radek Bláha, Helena Dáňová, Ondřej Felcman, Ivo Hlobil,
František John, Miroslav Kovář, Klára Mezihoráková,
Karel Müller, František Musil, Jan Musil, Jiří Roháček,
Petra Sehnoutková, Jiří Slavík, Dana Stehlíková,
Milada Studničková, Petr Voit

Publikace a výstava vznikly za finanční podpory Ministerstva kultury ČR a jsou výstupem grantového projektu „Gotické a raně renesanční umění ve východních Čechách. Výzkum, interpretace, prezentace“, DG16P02B003, financovaného v rámci Programu na podporu aplikovaného výzkumu a experimentálního vývoje národní a kulturní identity na léta 2016 až 2022 (NAKI II).

Texty

© Muzeum východních Čech v Hradci Králové; Ústav dějin umění AV ČR, v. v. i.

Fotografie

© Miroslav Beneš, Vlado Bohdan, Ondřej Bouška, Tomasz Gmerek, Romuald Kaczmarek, Markéta Lehečková, Vilém Maryška, novotnyART, Jiří Roháček, Jiří Slavík, Radomír Surma, David Stecker, Olga Tlapáková, Hana Vítová, Jitka Walterová, Petr Zinke

© Arcibiskupství olomoucké, Benediktinské arcidiecézní muzeum Olomouc; Muzeum v Hradci Králové; sv. Vojtěcha a sv. Markéty, Praha-Břevnov; Benediktinský klášter Admont, Klášterní muzeum; Gemäldegalerie Berlin; Královská kanonie premonstrátů na Strahově; Muzeum Broumova v Broumově; Moravská galerie Brno; Muzeum umění Olomouc – Arcidiecézní muzeum Olomouc; Muzeum Ziemi Kłodzkiej w Kłodzku; Muzeum východních Čech v Hradci Králové; Národní galerie Praha; Národní knihovna Praha; Národní muzeum, Praha; Národní muzeum – Knihovna Národního muzea; Knihovna Benediktinského opatství v Rajhradě; Regionální muzeum Chrudim; Městské muzeum a knihovna Čáslav; Regionální muzeum v Litomyšli; Stams, Stifstbibliothek; Státní oblastní archiv v Zámrsku; Státní okresní archiv Jičín; Státní okresní archiv Svitavy; Státní okresní archiv Trutnov; Státní okresní archiv Ústí nad Orlicí; soukromá sbírka, zámek Rychnov nad Kněžnou; Ústav dějin umění AV ČR, v. v. i.

obr. na s. 2–3:

Assumpta mezi sv. Barborou a sv. Kateřinou Alexandrijskou
zv. Deska pouchobradská, detail

obr. na s. 4:

Mistr Čáslavské desky, Nanebevstoupení Krista, detail

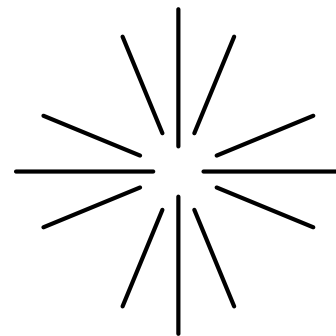
Vydalo

Muzeum východních Čech v Hradci Králové,
Eliščino nábřeží 465, 500 01 Hradec Králové

ISBN 978-80-87686-35-5

2. upravené, elektronické vydání

© 2020 Muzeum východních Čech v Hradci Králové

Obsah

Záštity	8		
Úvodní slova	9		
O projektu	13		
O výstavě	15		
I. Archeologie každodennosti	19		
I.I Stolování	21		
I.II Svět dětí a her	33		
I.III Obchodování ve středověku	37		
I.IV Duchovní život	41		
I.V Šperky a součásti oděvu	49		
I.VI Středověká architektura východních Čech	55		
I.VII Kamenické nářadí a stavební materiály	63		
I.VIII Kachlová kamna	67		
I.IX Zbraně a zbroj	77		
I.X Pernštejnové	81		
I.XI Dveře a klíče	85		
I.XII Náhrobky	89		
II. Vzestupy a pády. Výtvarná kultura východních Čech ve 14. a 15. století	93		
II.I Kladsko – součást východních Čech	95		
II.II Broumovský klášter a Broumovsko	109		
II.III Rozkvět a zkáza východočeských klášterů	115		
II.IV Umění za vlády posledních Lucemburků	121		
II.V Umění za vlády Jiřího z Poděbrad	125		
III. Od gotiky k renesanci. Výtvarná kultura východních Čech konce 15. a první třetiny 16. století	129		
III.I Mistr Olomouckých madon a východní Čechy	131		
III.II Vratislav – cesty za uměním	139		
III.III Mistr Královéhradeckého oltáře / Mistr oltáře Svaté rodiny	145		
III.IV Dílna vratislavského mistra Jacoba Beinharta a Chrudim	153		
III.V Utrakvistické oltářní retábly	161		
III.VI Mistr Čáslavské desky	171		
III.VII Mimo hlavní proud	175		
IV. Umělecké řemeslo	181		
IV.I Kovolitectví – křtitelnice a zvony	183		
IV.II Zlatnické práce	187		
IV.III Středověké výšivky	197		
V. Iluminované rukopisy a knižní kultura	201		
V.I Iluminované rukopisy východočeských klášterů	203		
V.II Litomyšlské biskupství (1344–1421) a umělecký mecenáš litomyšlských biskupů	209		
V.III Města jako umělecká centra	215		
V.IV Znaková privilegia pro východočeská města a městské typáře	227		
V.V Knihtisk v Litomyšli v 16. století	233		
Zapůjčitelé uměleckých děl	237		
Výstava Uprostřed Koruny české	238		

Záštitu nad výstavou převzali:

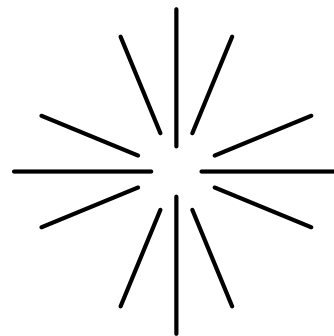
Královéhradecký kraj
PhDr. Jiří Štěpán, Ph.D.
hejtman

Pardubický kraj
JUDr. Martin Netolický, Ph.D.
hejtman

Biskupství královéhradecké
Mons. JUDr. Jan Vokál, JU.D.
biskup královéhradecký

Vážený přítel,

jsem velmi rád, že spolu s Ústavem dějin umění AV ČR, Muzeem východních Čech v Hradci Králové, Univerzitou Palackého v Olomouci a Národním památkovým ústavem se Biskupství královéhradecké jako partner může podílet na výstavě nazvané *Uprostřed Koruny české*.

Umělecká díla z východních Čech doplní také artefakty ze sousedního Slezska, a tak výstava nabídne ucelenější pohled na kulturní bohatství středověké krajiny východních Čech ve 13. až 16. století. Takováto výstava středověkého umění východních Čech se v tomto rozsahu koná poprvé a navazuje na projekty pod záštitou Arcibiskupství olomouckého (1999) a Biskupství litoměřického (2015).

Na podzim 2020 bude výstava částečně přenesena do Chrudimi, kde se uskuteční projekt *Víra v umění – umění ve víře. Výtvarná kultura Chrudimska ve středověku*, zaměřený na středověké a raně renesanční umění v chrudimském regionu. Bude spojen s putovní výstavou rodu Schmoranzů, věnovanou především architektu Františkovi Schmoranzovi, který se výrazně podílel na podobě regotizovaných staveb v regionu.

Výstavní projekt shromažďuje velký počet exponátů všech uměleckých oborů. Nemalou část dochovaného kulturního bohatství tvoří i církevní majetek. Tato velmi zajímavá umělecká díla odkazují na krásu a vedou k přemýšlení o tom, který nás přesahuje. Mnoho uměleckých děl chce přivést člověka k Bohu a přemýšlení o jeho existenci. Mistři, kteří tato díla tvořili, byli bohatí vírou a pokorou. Připojili se k těm, kteří oslavují Boha uměním, které je jedním z darů Ducha svatého. Ve výsledku jejich práce můžeme vidět nadšení, se kterým zhotovovali daný předmět, a krásu, která pomáhá člověku k větší citlivosti a vnímání Boží přítomnosti.

Velmi děkuji všem, kteří se podíleli na přípravě této výstavy.

Návštěvníkům přeji krásný umělecký i duchovní zážitek.

Mons. Mgr. Jan Paseka
generální vikář, Biskupství královéhradecké

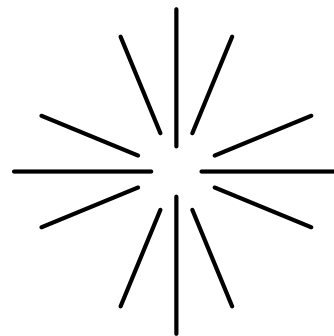
Vážené čtenářky, vážení čtenáři,

děkuji Vám, že jste navštívili výstavu *Uprostřed Koruny české s podtitulem Gotické a raně renesanční umění východních Čech 1250–1550* v našem muzeu. Publikace, kterou držíte v rukou, má dvojí funkci. Na jedné straně má pomoci zorientovat se v dané problematice, která je dnešnímu divákovi poněkud vzdálená. Doufám však, že bude sloužit rovněž jako materiál pro vzdělávací a popularizační účely.

Výstava *Uprostřed Koruny české* je výsledkem několik let trvající práce a příprav, které probíhaly v rámci projektu č. DG16P02B003 aplikovaného výzkumu programu NAKI II Ministerstva kultury České republiky. Byl prováděn nejen výzkum gotické a raně renesanční éry v regionu východních Čech, ale zejména bylo mapováno kulturní dědictví, jež je zde dochováno. Návštěvníkům je nyní představen soubor památek z východních Čech, které jsou zapůjčeny jak z regionu, tak odjinud. Děkuji Národnímu památkovému ústavu ČR, sesterským krajským, regionálním i městským muzeím, římskokatolickému Biskupství královéhradeckému a jednotlivým farnostem, ale i celé řadě dalších institucí z České republiky i mimo ni. Od nich všech pocházejí zápůjčky na tuto krásnou výstavu. Sbírkové fondy našeho muzea by takový rozsah výstavy samozřejmě neumožňovaly.

Výstava je důležitá i pro Muzeum východních Čech v Hradci Králové. S ní se totiž završuje mimořádné období spojené s uzavřením hlavní budovy muzea na Eliščině nábřeží v Hradci Králové. Po rekonstrukci budovy a sérii překlenovacích výstav je pak právě výstava *Uprostřed Koruny české* výsledkem, kterým se toto období uzavírá. Po výstavě již začne muzeum opět dýchat svým běžným rytmem. Užijte si proto tuto unikátní výstavu, ale nadechněte se i atmosféry Kotěrovy muzejní budovy, protože v nejbližších letech nebude možno její interiér spatřit v takovéto konstelaci, v kombinaci s jednou jedinou velkou výstavou. Věřím, že se Vám výstava bude líbit a spolu s ní i tento průvodce.

doc. Mgr. Petr Grulich, Ph.D.
ředitel Muzea východních Čech v Hradci Králové

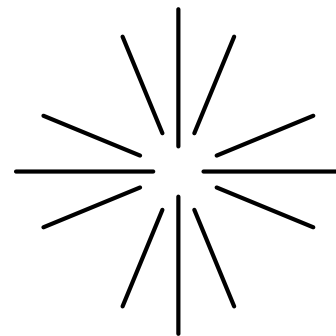

Univerzita Palackého v Olomouci pocituje odpovědnost za kulturní dědictví České republiky, Evropy a světa hned ve dvou ohledech. Jako starobylá instituce založená v 16. století je v jistém ohledu sama součástí kulturního dědictví minulosti. Především ale akademická tradice uměnovědných bádání v Olomouci předurčuje univerzitu k tomu, aby v této oblasti hrála důležitou a aktivní roli, ať již se jedná o výzkum, popularizační a osvětovou činnost či o veřejnou diskusi. Péče o uchování kulturního dědictví je však úkolem celé společnosti. S jistou mírou nadsázky lze dokonce říci, že úroveň civilizace lze poznat podle zájmu o kulturu a umění. Vědecká činnost v této oblasti je v České republice podporována především grantovými schémata Ministerstva kultury České republiky, z nichž k nejvýznamnějším patří projekty NAKI.

Výzkum v rámci těchto projektů navíc přispívá k důležité meziinstitucionální spolupráci, jejímž výsledkem jsou obvykle významné počiny na poli ochrany kulturního dědictví a uměnovědného výzkumu, které svým dosahem často překračují hranice naší země a mají rozměr středoevropský, či dokonce celoevropský. K takovým nepochybně patří projekt *Gotické a renesanční umění ve východních Čechách. Výzkum interpretace, prezentace*, který byl řešen pod vedením Univerzity Palackého v Olomouci, a to v těsné spolupráci s Národním památkovým ústavem, Ústavem dějin umění AV ČR, v. v. i., a Muzeem východních Čech v Hradci Králové.

Zcela ojedinělá výstava shrnující úroveň umění východních Čech v období 1250–1550 představuje jeden z hlavních výsledků výše zmíněného projektu. Pro mne jako pro historika přináší mimo jiné cenné svědectví o živých kulturních vztazích mezi jednotlivými oblastmi střední Evropy a o bohatých uměleckých a ekonomických vazbách východočeského regionu s Kladskem, Slezskem či jednotlivými městskými centry Svaté říše římské. Blahopřeji celému kolektivu vědců k tomuto zásadnímu počinu a východním Čechám k velkolepé kulturní historii.

Prof. Mgr. Jaroslav Miller, M.A., Ph.D.
rektor Univerzity Palackého v Olomouci

O projektu

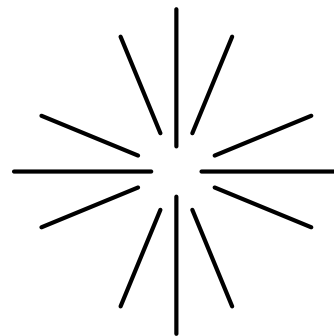
Ivo Hlobil

Regionální výstavy umělecko-historického zaměření jsou tradičně velmi přitažlivé pro návštěvníky a zároveň vědecky neobyčejně přínosné. Na území českých zemí první z nich uskutečnil v roce 1928 Josef Opitz, týkala se regionu severozápadních Čech, tehdy s převahou německého obyvatelstva. Objevnou výstavu gotického umění na Moravě a ve Slezsku realizoval Albert Kutal v Zemském muzeu v Brně v roce 1935. V roce 1965 iniciovali Jaromír Homolka a Jiří Kropáček výstavu pozdně gotického umění jižních Čech. Uskutečnění dalších projektů pokračovalo až po listopadu 1989. Jiří Fajt v roce 1995 připravil velkou výstavu gotického umění západních Čech. Výtvarnou kulturu pozdního středověku a raného novověku v moravském a slezském prostředí – včetně moravské části Pardubického kraje – ukázala na přelomu století výstava *Od gotiky k renesanci. Výtvarná kultura Moravy a Slezska 1400–1550*, uspořádaná současně v Brně, Opavě a Olomouci. V Západočeské galerii v Plzni a Národní galerii v Praze bylo možno v letech 2013–2014 navštívit výstavu gotického umění jihozápadních Čech. V severočeských regionálních kulturních centrech nechyběly výstavy umění pozdního středověku. Souborná výstava *Bez hranic. Umění v Krušnohoří mezi gotikou a renesancí* v Národní galerii v Praze v roce 2015 pak představila dochované památky severozápadočeského regionu.

Co se týká východních Čech, některá ze zdejších děl gotického a raně renesančního umění ukázaly výstavy *Ke slávě Ducha. Sedm století církevního výtvarného umění v královéhradecké diecézi* (Pardubice 2003), *Slezsko – perla v české koruně* (Praha – Lehnice 2006) a *Pernštejnové a jejich doba* (Praha 2012). Celkově však východní Čechy doposud patřily k zbyvajícím územím Česka, v nichž se

záměr vystavit gotické a raně renesanční umění zatím nepodařilo realizovat. Nicméně v roce 2009 idea východočeské výstavy našla živnou půdu na Katedře dějin umění Filozofické fakulty Univerzity Palackého v Olomouci, oblíbené *alma mater* četných studentů z východních Čech. Gotické umění Královéhradeckého a Pardubického kraje se stalo v následujících letech na zdejší Katedře dějin umění předmětem řady studentských prací. Přípravné fáze byly završeny získáním finanční podpory na realizaci pětiletého projektu od Ministerstva kultury v rámci programu NAKI II v roce 2016. Významný počín znamenaly také dotace poskytnuté Akademií věd ČR v rámci projektu Regionální spolupráce s Královéhradeckým a Pardubickým krajem a Ústavem dějin umění AV ČR, v. v. i. Získané prostředky umožnily realizovat důkladné restaurátorské průzkumy děl na území východočeského regionu.

Práce na projektu v letech 2016–2019 se neobešly bez kritických momentů, které se ale podařilo díky velkému úsilí a vzájemné vstřícnosti zúčastněných institucí a jednotlivých pracovníků překonat. Výstavu by nebylo možno uskutečnit bez zápůjček uměleckých děl z církevního majetku s laskavým souhlasem Biskupství královéhradeckého, Arcibiskupství olomouckého a jednotlivých farností, za což je třeba poděkovat. Přes značné úsilí se ovšem nepovedlo zajistit zápůjčky uměleckých děl se vztahem k východním Čechám z Národního muzea ve Vratislavi. Na závěr jedna nezbytná informace: problematický stav dochování nedovoluje, aby mohl být na výstavě v Hradci Králové ukázán špičkový deskový obraz Madony, darovaný pražským arcibiskupem Arnoštem z Pardubic klášteru augustiniánů v Kladsku v polovině 14. století, který je od roku 1903 majetkem Gemäldegalerie Berlin.

O výstavě

Helena Dáňová

Výstava *Uprostřed Koruny české. Gotické a raně renesanční umění východních Čech 1250–1550*, která se koná v prostorách Kotěrovy budovy muzea v Hradci Králové, je výsledkem dlouholetého úsilí několika desítek badatelů ze čtyř významných institucí v České republice. Během let se podařilo nashromáždit bohatou základnu poznatků týkajících se výtvarné kultury východočeského regionu, který se ve 13. až 16. století nacházel doslova „uprostřed“ zemí Koruny české.

Jedním z hlavních úkolů bylo určit, jaké teritorium je vlastně možné považovat za východní Čechy. Hranice byly v období středověku značně proměnlivé. Historikové spolupracující na projektu proto vytvořili určitý kompromis a výstava sleduje území, které bylo stanoveno kombinací současné podoby administrativního uspořádání oblasti, tj. územní rozlohou Královéhradeckého a Pardubického kraje a jejich historickou krajskou podobou ve středověku a na počátku novověku. V oblasti zájmu se tak nacházejí východní Čechy, část severozápadní Moravy a malá část polského Slezska ležící za Orlickými horami.

Vystavené deskové obrazy, oltáře, jednotlivé sochy, reliéfy, předměty uměleckého řemesla včetně zvonů, křtitelnic i drahocenných monstrancí a kalichů, iluminované rukopisy a staré tisky i doklady každodennosti, získané archeologickými průzkumy, dokládají nesmírné bohatství středověké kulturní krajiny východních Čech. Do dnešní doby se z něj vlivem nejrůznějších okolností dochoval jen zlomek, i ten však udivuje svou rozmanitostí a výtvarnou kvalitou. Na výstavě se díky ochotě zapůjčitelů podařilo shromáždit přes 400 exponátů, které tuto skutečnost dokládají.

Expozice je členěna do pěti velkých oddílů. První z nich je věnován archeologii, kde prostřednictvím archeologických nálezu sledujeme běžný každodenní život středověkého člověka.

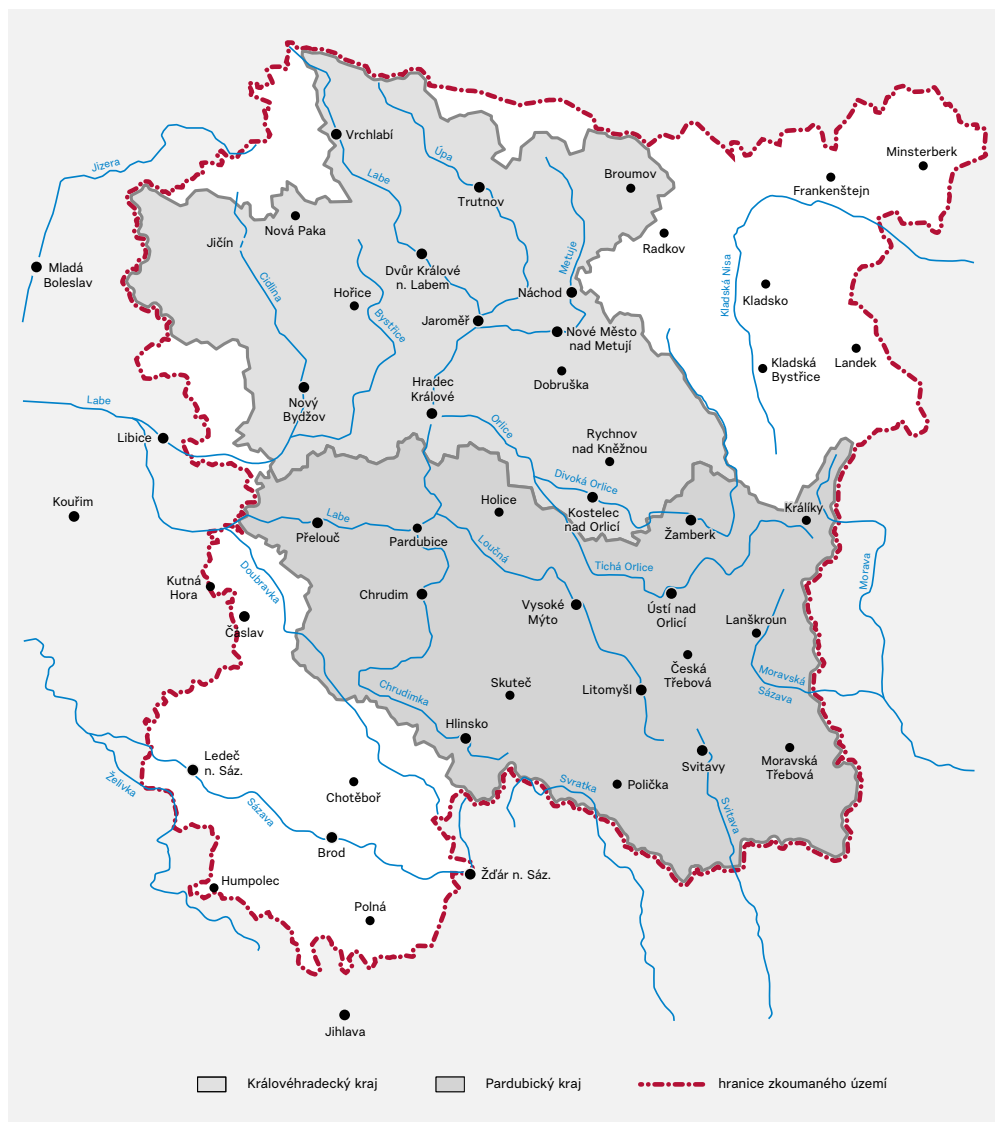
Představu o něm nám přinášejí předměty utilitárního charakteru i díla výrazných estetických kvalit, jako byly např. kamnové kachle s často náročnou reliéfní výzdobou.

Druhý oddíl prezentuje kulturní vývoj v regionu ve 14. a 15. století. Vystavená díla odrážejí jak nebývalý ekonomický i kulturní rozkvět, který zažívaly východní Čechy včetně kladské oblasti ve 14. století, tak zvrát, který přinesly husitské války. Tehdy se východní Čechy, s výjimkou Broumovska a Kladska, přiklonily ke straně podobojí a staly se centrem husitského odboje, doslova baštou utrakvismu v Českém království. Opětovný hospodářský a kulturní vzestup nastal kolem poloviny 15. století.

Díla shromážděná ve třetím oddíle výstavy zřetelně ukazují rozmanité spektrum vlivů, které se v umění východních Čech různým způsobem prolínaly. Dominantní roli zde sehrála slezská metropole Vratislav, odkud byly do východních Čech dováženy oltářní retábly i sochy. Na pomezí Čech a Moravy se pak setkáme s tvorbou několika anonymních umělců, jimž lze připisat celé skupiny děl. Expozice neopomíná ani osobnosti objednavatelů, kteří mnohdy zásadně předurčovali charakter vytvářených artefaktů. Kromě jiných mezi ně náležel Ladislav z Boskovic, vzdělaný, italsky orientovaný humanista.

Čtvrtý oddíl je věnován uměleckému řemeslu, jež zahrnuje zlatnické práce, výšivky, ale i kovolitecké výrobky – zvonky, křtitelnice. Ze 14. a první poloviny 15. století se zlatnických prací ve východních Čechách dochovalo poměrně málo, období vlády jagellonské dynastie však znamenalo pro umělecká řemesla mimořádný rozkvět. O tom svědčí vystavené exponáty, mezi nimiž vynikají velké procesní monstrance z drahých kovů.

Poslední část výstavy seznámí diváka s rukopisy a prvotisky. Představené rukopisy dokládají úroveň knižní kultury ve výcho-

Mapa zkoumaného území

dočeském regionu jak před husitskými válkami, tak po nich. Zatímco ve 14. století se knižní kultura rozvíjela zejména v klášterech, od poloviny 15. století se centry uměleckého mecenátu stávají východočeská města. Vedle rukopisů výstava prezentuje i tisky, od počátku 16. století vytvářené v Litomyšli, kde se knižtiskařská tradice udržela s menšími přestávkami až do 20. století.

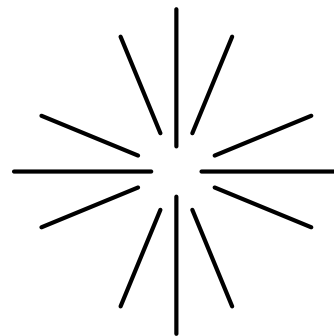
Snahou autorského týmu bylo představit středověké umění východních Čech v maximální možné šíři záběru. Jak je patrné, východočeská výtvarná kultura nikterak nezaostávala za ostatními regiony v Čechách a na Moravě. Šťastnou shodou okolností se zde dochovalo několik oltářních retáblů, udivující množství soch a reliéfů, zlatnických prací, zvonů i křtitelnic. Všechny předměty sloužily od doby svého vzniku k liturgickým účelům, mnohdy byly adaptovány pro aktuální potřebu náboženského vyznání, jak dokládají původně utrakvistické retáblů či kalichy a monstrance. Ani opulentní barokní doba, kdy byla pořizována nová přepychová výbava do kostelů, často přestavěných v „moderním stylu“, nezastřela stopy středověké zbožnosti.

Velký dík si zaslouží kolegové a spolupracovníci, kteří se podíleli a podílejí na řešení projektu, jehož vyvrcholením je tato výstava.

Bez jejich práce, úsilí a soustavného mapování uměleckých památek dochovaných v regionu by tato výstava nikdy nevznikla. Poděkování náleží i kolegům, s nimiž bylo radostí konzultovat různé vědecké otázky či zamýšlet se nad původní funkcí děl. Ohromným přínosem byla spolupráce s památkáři a restaurátory, kteří mnoha dílům vrátili jejich původní umělecký lesk. Jejich práci je možné na výstavě dostatečně ocenit. Díky samozřejmě patří zapůjčitelům, zvláště Biskupství královéhradeckému, které podpořilo zapůjčení děl na výstavu, a samozřejmě jednotlivým farnostem. Velmi si vážím přístupu Muzea Ziemni Kłodzkiej v Kladsku, které se ochotně po dobu trvání výstavy v Hradci Králové vzdalo všech svých středověkých exponátů ve stálé expozici. Díky jejich velkorysosti je můžeme nyní obdivovat v širokém kontextu východočeského kulturního bohatství. V neposlední řadě děkuji také týmu, který výstavu na místě realizoval. Bez jejich obětavosti a hodin strávených nad přípravou expozice by jen stěží výsledek byl takový, jaký můžeme vidět.

I.

Archeologie každodennosti

Pohled na realitu všedního dne středověkého člověka nám mohou zprostředkovat archeologické nálezy – předměty různorodé povahy i výpovědní hodnoty. Pocházejí z prostředí měšťanských domácností velkých královských měst i menších městeček a vesnic, šlechtických hradů a tvrzí, ale i sakrálních objektů. V období gotiky a rané renesance měla ve východočeském regionu ústřední postavení města Hradec Králové a Chrudim, jimž je věnována soustavná pozornost z hlediska ochrany archeologického kulturního dědictví. Dalším významným archeologicky zkoumaným střediskem je Čáslav, svým bohatstvím hojně na výstavě zastoupená. Aktuálními nálezy jsou zde prezentována také města Pardubice, Vysoké Mýto, Litomyšl nebo Rychnov nad Kněžnou.

Mezi doklady hmotné kultury se v hojném počtu objevují výrobky z pálené hlíny – keramika. Sklo, zejména duté, bývá vzhledem ke své křehkosti dochováno zejména v městských či hradních odpadních jímkách. Různorodou skupinu představují předměty ze železa a barevných kovů. V posledních letech jejich počet narostl v souvislosti s průzkumy a náhodnými nálezy pomocí detektorů kovů. Výrobky z organických látek podléhajících snadno zkáze, jako je dřevo, kůže, textil a další, se dochovaly méně a jen ve specifickém prostředí. Důležité svědectví o využívání domácích i divokých zvířat přináší nálezy kostí, rohů nebo parohů. Kostěné polotovary a odřezky jsou rovněž zdrojem informací o středověkých výrobních postupech.

Torzo terakotové plastiky s hlavou ženy

Hradec Králové, 14.–16. století

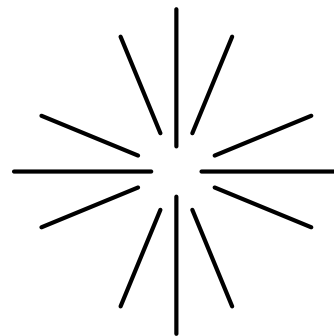
Keramika, terakota, v. 17 cm, š. 9,5 cm

Nalezeno při stavbě sladovny pivovaru v r. 1897.

Muzeum východních Čech v Hradci Králové, inv. č. 2132

Drobná terakota byla nalezena spolu s dalšími odpadními předměty ve výplni městského příkopu v jihozápadní části hradeckého návrší. Je pravděpodobné, že polychromovaná plastika z pálené hlíny byla původně součástí kachlových kamen nebo krbu.

II

Stolování

Keramika

Stolní a kuchyňské nádobí bylo ve středověku nejčastěji vyrobeno z keramiky. Ke středověkému stolování patřily poháry různých forem a tvarů. Kromě produkce místních hrnčičů se v regionu východních Čech běžně setkáme také s importy, jak dokládá tzv. svatební pohár s plasticky ztvárněnými obličejí ženy a muže. V lokální produkci 15. a počátku 16. století byly hojně zastoupeny loštické poháry s typickým bradavkovitým povrchem. Do stejného období pak náleží poháry a džbány zdobené malinovitými nálepy, jež patří mezi zdejší napodobeniny zahraničního hrnčičského zboží, převážně kameniny ze saského Waldenburgu.

II.1

Svatební pohár zdobený obličejovými maskami ženy a muže

Střední Evropa (?), kolem 1400 – 1. polovina 15. století

Keramika, dochovaná v. 15,5 cm, ø okraje cca 9 cm, ø dna 9 cm

Nalezen při regulaci Labe v Hradci Králové.

Muzeum východních Čech v Hradci Králové, inv. č. 1396

Reprezentativní poháry s mužskou a ženskou tváří byly původně určeny pro dvorský stůl, kde zastávaly specifickou funkci při zásnubách a svatebních oslavách. Novomanželé při hostině mohli symbolicky zpečetit svůj svazek popíjením z jedné nádoby. Pohár měl proto okraj tvarovaný do několikanásobného ústí, aby se nevěsta i ženich mohli napít každý ze své strany.

I.1.2

Loštické poháry

a) Loštický pohár z Hradiščka u Žiželic

Morava, 14. století

Keramika/polokamenina, v. 14,2 cm, ø okraje 6,9 cm, ø dna 5,4 cm
Nalezeno v Hradištku u Žiželic.

Muzeum východních Čech v Hradci Králové, inv. č. 781

b) Loštický pohár z Hradce Králové

Morava, 15. století

Keramika/polokamenina, v. 15,4 cm, ø okraje asi 6 cm (poškozeno),
ø dna 5,9 cm

Nalezen při stavbě Záložního úvěrového ústavu v Hradci Králové na počátku 20. století.

Muzeum východních Čech v Hradci Králové, inv. č. 1367

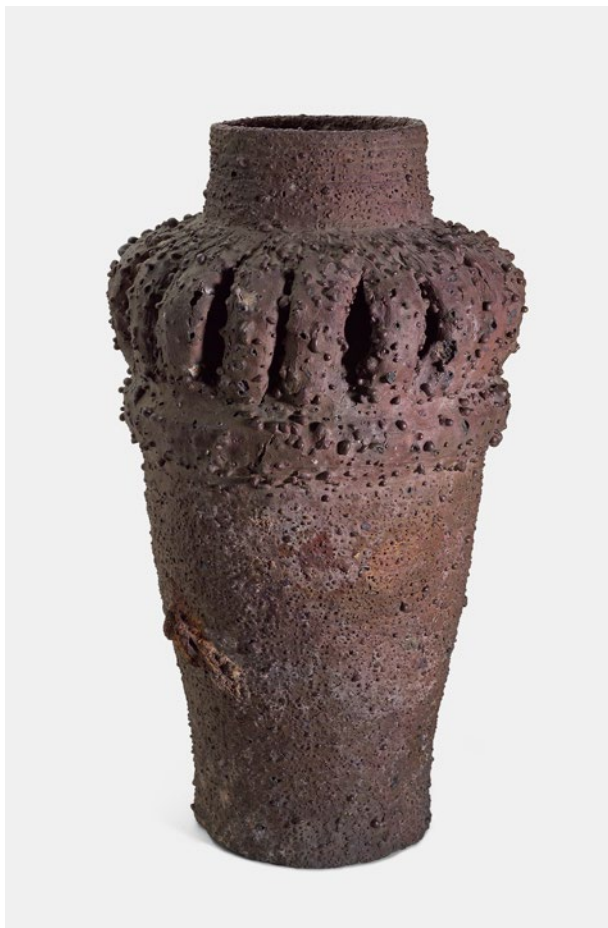
c) Loštický pohár s věncem oušek z Hradce Králové

Morava, 1. čtvrtina 16. století

Keramika/polokamenina, v. 26,5 cm, ø okraje 7,5 cm, ø dna 9,2 cm
Nalezen při stavbě Záložního úvěrového ústavu v Hradci Králové na počátku 20. století.

Muzeum východních Čech v Hradci Králové, inv. č. 1387

Loštické poháry, respektive loštická keramika patří k relativně málo početným, ale charakteristickým projevům hmotné kultury gotické doby. Typickými představiteli této skupiny keramiky se zpuchýřovatělým povrchem jsou štíhlé poháry s několika ouškami na rozhraní hrdla a těla. Ve východních Čechách se vyskytují od 14. do 16. století a jsou doloženy nálezy jak z velkých královských měst, tak z menších poddanských měst a městeček, ale i z hradů a tvrzí.

I.1.2c

I.1.3

I.1.3

Pohár s okrajem modelovaným do sedmi růžic

Hradec Králové, 15. století

Keramika, v. 13 cm, ø okraje 10,5–12,5 cm, ø laloku 4 cm, ø dna 9 cm

Muzeum východních Čech v Hradci Králové, inv. č. 395

I.1.4

Pohár s kvadratickým ústím

Pardubicko, 15. století

Keramika, v. 14,5 cm, ø okraje 9 cm, ø dna 6,5 cm
Východočeské muzeum v Pardubicích, inv. č. A 3959

I.1.5

Poháry jihlavského typu

a) Pohár s rádělkem z Chrudimi

Chrudim, 2. polovina 14. – 1. polovina 15. století

Keramika, v. 13,5 cm, ø okraje 12,8–10,5 cm, ø dna 7 cm

Nalezeno v Chrudimi v Hradební ulici v roce 2006.

Regionální muzeum v Chrudimi, inv. č. A33806

b) Trojboký pohár z Vysokého Mýta

Vysoké Mýto, 14. století

Keramika, v. 12,5 cm, ø okraje 8,5 cm, ø dna 6,5 cm, na dně plastická značka (paprsčitý kříž)

Východočeské muzeum v Pardubicích, inv. č. A 3918

Tvar této specifické nádoby vychází z formy korbelu. Okraj poháru byl ze tří stran záměrně mírně stlačen dovnitř, čímž došlo k vytvoření výlevky umístěné naproti uchu, nádoba tedy plnila spíše funkci džbánů. Výskyt trojbokých pohárů, pro které se podle místa nejčtenějších nálezů vžilo označení jihlavské, je regionálně vymezen západní Moravou a východními Čechami. Vyskytují se od druhé poloviny 13. do 15. století.

I.1.5b

I.1.6

Pohár s límcovitým okrajem

Pardubicko, 14.–15. století

Keramika, v. 16 cm, ø okraje 10 cm, ø dna 9,5 cm
Východočeské muzeum v Pardubicích, inv. č. A 3941

I.1.7

Pohár s ostny

Hradec Králové, 14.–15. století

Keramika, v. 10,7 cm, ø okraje 9,5 cm, ø dna 6,5 cm

Nalezeno při regulaci Labe.

Muzeum východních Čech v Hradci Králové, inv. č. 529

I.1.8

Pohár z Potěh s plastickými nálepy

Čáslav (?), 1. polovina 15. století

Keramika, v. 12,5 cm (bez okraje), ø podokrají 6,5 cm, ø dna 8 cm

Nalezeno 1866 v Potěhách, Zajícův statek.

Městské muzeum a knihovna Čáslav, kat. č. HIST 826

Nádoby zdobené malinovitými nálepy patří mezi domácí napodobeniny zahraničního hrnčířského zboží, nejčastěji kameniny ze saského Waldenburgu. Z hlediska technologie výroby se jedná o oxidačně pálenou, oboustranně glazovanou nádobu. V poháru z Potěh byly navíc nalezeny pražské groše Václava IV., které dovolují jeho přesnější časové zařazení.

I.1.8

I.I.10

I.I.9

Pohár s uchem z Chrudimi

Chrudim, 15. století

Keramika, v. 18,2 cm, ø okraje 10,1 cm

Nalezeno v Chrudimi ve Filištínské ulici v roce 1996.

Regionální muzeum v Chrudimi, inv. č. A5393/539

Pohárovité nádoby s malým ouškem jsou častým nálezem zejména v Chrudimi a okolí. Byly vypalovány do světle okrových a hnědých odstínů. Nejobvyklejší objem těchto pohárů činil kolem půl litru.

I.I.10

Pohár se zvlněnou patkou z Chrudimi

Chrudim, 15. století

Keramika, max. dochovaná v. 12 cm, ø dna 8,1 cm

Regionální muzeum v Chrudimi, inv. č. A2309

Torzo poháru sice po stránce technologické odpovídá místní hrnčířské produkci, ale jeho vzory je nutno hledat mimo naše území. Hlavním dekorativním prvkem poháru je rozšířená prstovaním zdobená patka typická pro siegburskou (oblast Porýní) keramicou produkci již od 13. století. Na konci 14. století úspěšně imitují prstované patky také saská centra, zejména dílny ve Waldenburgu. Pro tamní kameninu je typický dekor ve formě dvou pásů vytvořených rádělkem se vzorem složeným z malých pravidelných čtverečků, obdélníků, lichoběžníků a rhombů.

I.I.11

Pohár zdobený rádělkem z Chrudimi

Chrudim, přelom 14.–15. století

Keramika, v. 15,3 cm, ø okraje 9,5 cm, ø dna 7,6 cm

Nalezeno v Chrudimi v Hradební ulici v roce 2006.

Regionální muzeum v Chrudimi, inv. č. A32083

I.I.12

Keramický korbel z Hradce Králové

Hradec Králové, 14.–15. století

Keramika, v. 15 cm, ø okraje 8,5 cm, ø dna 8 cm

Muzeum východních Čech v Hradci Králové, inv. č. 1220

I.I.12

I.I.13

Pohár hradeckého typu

Hradec Králové, 2. polovina 15. století

Keramika, v. 15,8 cm, ø okraje 9,6 cm, ø dna 6,3 cm

Muzeum východních Čech v Hradci Králové, inv. č. 1391

Poháry hradeckého typu představují regionálně specifický soubor nádob používaných ve vrcholném a pozdním středověku. Byly nalezeny v Hradci Králové při regulaci Labe či stavbě domů v městském jádře a v širším okolí města. Ve staré sbírce Muzea východních Čech je uloženo přes dvacet pohárů tohoto typu v různých variacích. Nejčastěji jsou zastoupeny červenohnědé asi 15 cm vysoké poháry s tělem zdobeným vývalkovou šroubovicí, případně strmou vlnovkou.

I.I.14

Konvice se třmenovým uchem z Hradce Králové

Hradec Králové, 2. polovina 13. století

Keramika, v. 25 cm (včetně třmenového ucha 32 cm), ø okraje 11 cm,

ø dna 12,5 cm, š. ucha 3 cm, ø ústí trubičky 2 cm

Nalezeno v Orlici u Letohradu.

Muzeum východních Čech v Hradci Králové, inv. č. 538

Tvar červeně malované konvice opatřené třmenovým uchem se vyvinul v jihozápadním Německu, kde se konvice objevují již před rokem 1200. Sloužily k transportu a rozlévání vody, případně dalších nápojů. V našem prostředí se vyskytují od druhé poloviny 13. století, po roce 1300 pak mizí a jsou nahrazeny džbány.

I.I.14

I.I.15

Džbán s uchem a plastickým reliéfem z Čáslavi

Čáslav, přelom 13. a 14. století

Keramika, v. 27,5 cm, ø okraje 10 cm, ø dna 11,5 cm

Nalezen 1909 v klenebních zásypech presbytáře kostela sv. Petra a Pavla v Čáslavi.

Městské muzeum a knihovna Čáslav, inv. č. HIST 2038

Dřevěné, kostěné a kovové výrobky

Archeologické nálezy dřevěných a kostěných předmětů pocházejí především z výplní studní či odpadních jímek za měšťanskými domy. Vzhledem k použitému materiálu se dochovaly pouze za příznivých podmínek. Dřevěné lžíce, nádobí a náčiní na vaření byly ve středověku masově rozšířeny, mezi nálezy převažují spíše jednoduché předměty běžné spotřeby bez dekoru, vyráběné buď po

domácku, nebo specializovanými řemeslníky (lžičníky). Výjimku představuje zdobená lžíce z Vysokého Mýta. Součástí kuchyňské výbavy byly dřevěné či kovové nádoby. Ojedinělým příkladem středověké nádoby na vaření je kovová trojnožka z hradu Trosky. Osvětlení pak zajišťovaly nejčastěji keramické či bronzové svícní, které se dochovaly v různých variantách.

I.I.16

Miska skládaná z dřevěných dýžek

Chrudim, 15. století

Dřevo, v. 6,5 cm, ø okraje 13,8 cm, ø dna 8,5 cm

Nalezeno v Chrudimi ve Filištiněské ulici v roce 1996.

Regionální muzeum v Chrudimi, inv. č. A5393/2860

Kónicky rozšířená miska je skládaná z dřevěných dýžek, osm tvoří stěny a jedna dno. Původně je pohromadě držela proutěná houzev nebo lýko, které se nedochovalo. Dřevěné nádoby byly součástí měšťanských domácností vrcholného středověku, kde našly široké uplatnění. Sloužily pro stolování, vaření i hygienu.

I.I.17

Dvě lžíce z Vysokého Mýta

Vysoké Mýto, 13.–14. století

Lipové a borovicové dřevo, d. 11,8 cm, š. 4,7 cm, hm. 6 g; d. 11,2 cm, š. 4,9 cm, hm. 6,2 g

Nalezeno při stavbě nové pošty, výzkum ve Vladislavově ulici ve Vysokém Mýtě v roce 1972.

Východočeské muzeum v Pardubicích, inv. č. A 3952

I.I.18

Kostěné střenky nožů

a) Rukojeť nože z Čáslavi ve tvaru figury

Čáslav, 15. století (?)

Kost, v. 7,8 cm, š. 1,1 cm

Nalezeno na náměstí Jana Žižky v Čáslavi.

Městské muzeum a knihovna Čáslav, kat. č. HIST 587/1

b) Rukojeť nože z Chrudimi s geometrickým vzorem

Chrudim, 16. století

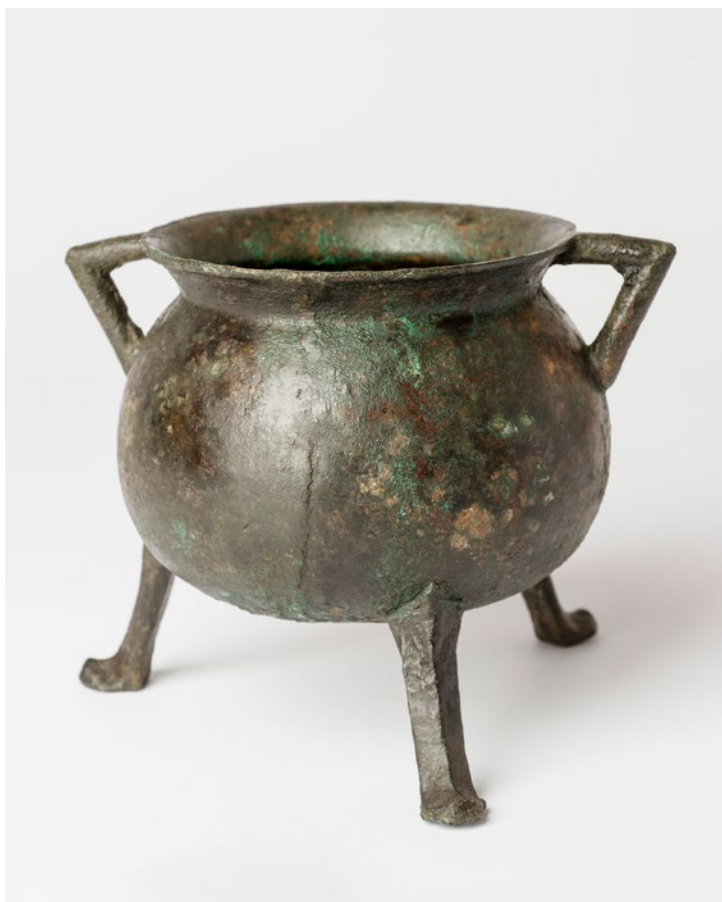
Kost, d. 9,7 cm, max. š. 2,4 cm

Nalezeno v klenebním záspy kostela sv. Josefa při kapucinském klášteře v Chrudimi v roce 2009.

Regionální muzeum v Chrudimi, inv. č. A22349

I.I.18b

I.I.19

I.I.19

Kovová trojnožka, tzv. grapen, z hradu Trosky

Čechy, 1. polovina 15. století

Slitina mědi (pravděpodobně bronz), v. 14,5 cm, okraj 1,5 cm, tělo 8,5 cm, nožky 4,5 cm, š. včetně oušek 17,7 cm, ø ústí 12,3 cm

Nalezeno na hradě Trosky v roce 1986.

Východočeské muzeum v Pardubicích, inv. č. ARO4845

V Čechách a na Moravě jsou kovové trojnožky určené pro vaření na ohni dosud doloženy jen vzácně, častěji se objevují v dnešním Rakousku, Německu, Švýcarsku, Holandsku a skandinávských zemích. Trojnožky se používaly již od 12. století a jejich obliba přetrvávala až do novověku. Nejstarší exempláře byly odlévány vcelku na ztracenou formu. Později, od 13. století se nádoby tohoto typu vyráběly jednodušeji pomocí dvou forem a odlité části byly poté sletovány. Takto vznikla i trojnožka z Trosky.

I.I.20

I.I.20

Svícen z Chrudimi

Chrudim, 15.–16. století

Bronz/mosaz, v. 13,4 cm, ø horní části 2,8 cm, ø spodní části 9,8 cm

Nalezeno v Chrudimi v Hradební ulici v roce 2006.

Regionální muzeum v Chrudimi, inv. č. A31765

Středověké sklo

Nedílnou součástí archeologie středověku tvoří studium skla, které poskytuje významné informace o počátcích vývoje domácí sklářské produkce, ale i o ekonomickém a společenském statutu obyvatel. Charakteristickým produktem středověkého sklářství v českých zemích jsou vysoké štíhlé číše, označované jako číše českého typu, které se vyskytují v široké škále tvarů a velikostí (flétnovité, kyjovité, kyjovité s odsazeným zúženým hrdlem nebo kyjovité s hrdlem zvonovitě vyklenutým). Tyto číše se objevují krátce před polovinou 14. století a jejich výroba přetrvala do konce 15., místy až do počátku 16. století. Archeologickými nálezy jsou v hojném počtu dokumentovány v Čechách a na Moravě, v ostatních evropských zemích – kromě sousedního Polska, kam byly nádoby dováženy jako obchodní artikl – byly nalezeny jen vzácně. Další tvary číší vyráběných u nás zahrnují nízké soudkovité číšky se stáčenými nálepy, s taženými kapkami se zdobením modrým vláknem nebo poněkud bizarní číše s choboty.

I.I.21

Číše českého typu

a) Číše českého typu z Chrudimi

Čechy (?), přelom 14. a 15. století

Sklo, v. 27,5 cm, ø okraje 6 cm, ø patky 12,5 cm

Nalezeno v Chrudimi v Hradební ulici v roce 2006.

Regionální muzeum v Chrudimi, inv. č. A33773

Menší číše českého typu má flétnovitý tvar, je zdobena drobnými nálepy stáčenými a vytaženými směrem doprava. Zajímavým detailem je zdobení okraje patky pomocí kleští. Výjimečné je dochovaný původní nažloutlé barvy skloviny.

Číše jsou formovány ve volné ruce, značná část z nich je předem tvarována v žebrované formě. Jejich dno je vpíchnuto dovnitř nádoby a je lemováno širokou plochou patkou, jež vznikla obtáčením dna skleněným vláknem následně tvarovaným pinzetou či kleštěmi. Stěny bývají nejčastěji zdobeny nálepy různé velikosti a provedení, od šnekovitě stáčených perlových až po drobnou kaménkovou a zrníčkovou. Výjimečně jsou nádoby opatřeny složitějším dekorem z hladkých vláken nebo štípaných pásků.

Typické sklo pro záalpskou produkci je draselno-vápenaté, které převažuje i u nás. Mezi nálezy z východních Čech se objevily i nádoby z dutého skla italské (pravděpodobně benátské) proveniencce, které má odlišné chemické složení. Sklo z Itálie bylo ve středověku ceněným zbožím určeným pro společensky nejvýše postavené vrstvy.

b) Číše českého typu z Chrudimi

Čechy (?), přelom 14. a 15. století

Sklo, v. 39,5 cm, ø okraje 5,7 cm, ø patky 12,4 cm

Nalezeno v Chrudimi v Hradební ulici v roce 2006.

Regionální muzeum v Chrudimi, inv. č. A33771

Číše je zdobena drobnými perličkovými a srpečkovými nálepy. Původní barevnost skla je silně zkreslena korozí.

c) Číše českého typu z Chrudimi

Čechy (?), přelom 14. a 15. století

Sklo, v. 44 cm, ø okraje 6,3 cm, ø patky 11,2 cm

Nalezeno v Chrudimi v Hradební ulici v roce 2006.

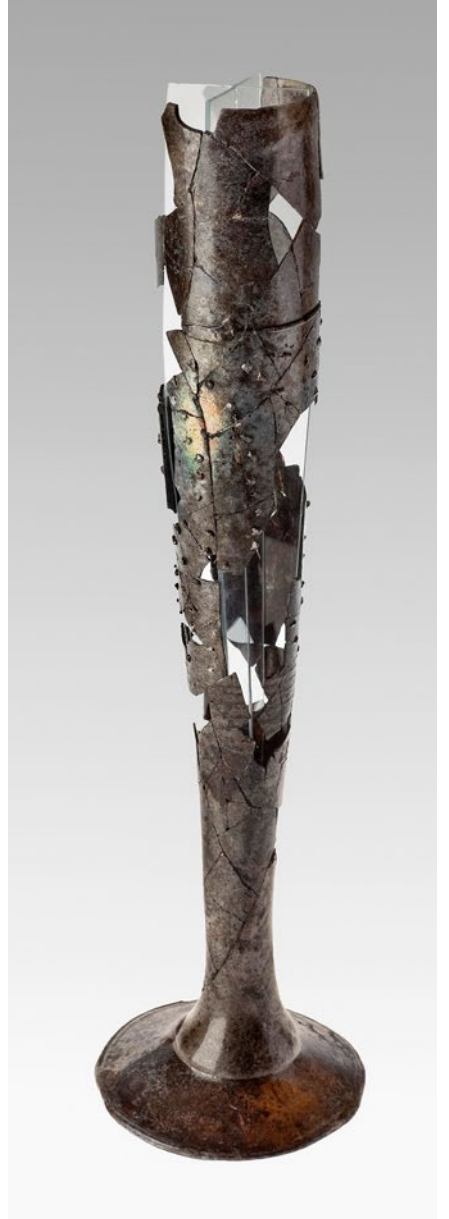
Regionální muzeum v Chrudimi, inv. č. A33810

I.I.21a

I.I.21b

I.I.21c

Soudkovité číše

a) Soudkovitá číška z Chrudimi

Čechy (?), 1. polovina 14. století

Sklo, v. 11,7 cm, ø okraje 8,5 cm, ø patky 7,5 cm

Nalezeno v Chrudimi v Hradební ulici v roce 2006.

Regionální muzeum v Chrudimi, inv. č. A31010, A31022

b) Soudkovitá číška z Chrudimi

Itálie (Benátky?), 14. století

Sklo, v. 10 cm, ø okraje 8,7 cm, ø patky 6,8 cm

Nalezeno v Chrudimi v Hradební ulici v roce 2006.

Regionální muzeum v Chrudimi, inv. č. A30356, A30386, A30534, A30536

Torzo nízké číšky s nálepy je vyrobeno z téměř čiré skloviny. Tvar číšky je mírně zaoblený a k hornímu okraji se rozevívá. Dno je ovinuto skleněným vláknem vytaženým kleštěmi. Podle kvality skloviny i jejího chemického složení se jedná o exkluzivní importované zboží benátského typu. Nálezy tohoto skla v Chrudimi poukazují na společenskou prestiž královského města a možné spojení některých měšťanů s královským dvorem.

c) Soudkovitá číška z Chrudimi

Čechy (?), 1. polovina 14. století

Sklo, v. 10,2 cm, ø okraje 7,2 cm, ø patky 6,8 cm

Nalezeno v Chrudimi v Hradební ulici v roce 2006.

Regionální muzeum v Chrudimi, inv. č. A30984

d) Číše s taženými kapkami z Chrudimi

Evropa (?), 2. polovina 14. století

Sklo, v. 15,1 cm, ø okraje 10,6 cm, ø patky 8 cm

Nalezeno v Chrudimi v Hradební ulici v roce 2006.

Regionální muzeum v Chrudimi, inv. č. A33322, A33324

Torzo soudkovité číše s miskovitě rozšířeným ústím má tělo zdobené vertikálně taženými kapkami s natavenými zrníčky modrého skla. Původní barevnost skla je zkreslena korozí.

Renesanční poháry z Chrudimi

a) Soubor pohárů s vejčitou a vřetenovitou kupou

Čechy (?), 16. století

Sklo, v. 9,3–10,6 cm, ø okraje 6,2–6,6 cm, ø patky 5,6–6,2 cm

Nalezeno v Chrudimi v Hradební ulici v roce 2006.

Regionální muzeum v Chrudimi, inv. č. A31765/1, A31765/2, A31817/1, A31765/3

b) Soubor pohárů s vejčitou kupou

Čechy (?), 16. století

Sklo, v. 6,4–10,5 cm, ø okraje 5,2–7 cm, ø patky 5,2–6 cm

Nalezeno v Chrudimi v Hradební ulici v roce 2006.

Regionální muzeum v Chrudimi, inv. č. A31765/4, A31765/5, A31765/6, A31765/7

c) Soubor pohárů s vejčitou a vřetenovitou kupou

Čechy (?), 16. století

Sklo, max. dochovaná v. 7,6–11,2 cm, ø patky 5,3–6,1 cm

Nalezeno v Chrudimi v Hradební ulici v roce 2006.

Regionální muzeum v Chrudimi, inv. č. A31765/8, A31765/9, A31765/10, A31765/11

d) Soubor pohárů s vejčitou a vřetenovitou kupou

Čechy (?), 16. století

Sklo, max. dochovaná v. 6,9–10,5 cm, ø patky 4,8–5,4 cm

Nalezeno v Chrudimi v Hradební ulici v roce 2006.

Regionální muzeum v Chrudimi, inv. č. A31817/2, A31765/12, A31765/13

Nejpočetnější skupinou skla ze 16. století nalezeného v Chrudimi při průzkumu jímky v Hradební ulici jsou drobné renesanční pohárky ze světle zeleného skla. Svou oblibu získaly počátkem renesance, kdy stoupala kultura stolování v bohatých měšťanských domácnostech. Pohárky s vřetenovitou či vejčitou kupou zdobenou optickými dekory tvoří celky o několika kusech, což svědčí o tom, že byly vyráběny jako jednotlivé série.

I.I.22b

I.I.23a

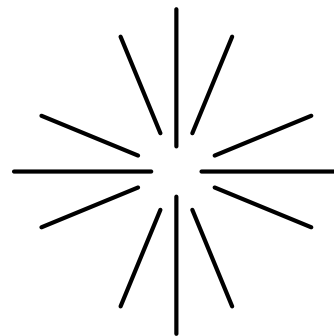

I.I.22d

I.I.23d

I.II

Svět dětí a her

Stejně jako dnes i ve středověku se děti a dospělí bavili různými hrami. Svědectví o tom podávají archeologické nálezy, které jsou v regionu východních Čech zastoupeny rozmanitými předměty. Keramické figurky ptáčků, panenek, koníků či jezdců sloužily k dětským hrám. Figurky koníků mají v hrudi či v břiše otvor pro zasazení vodícího dřívka. Častou dětskou hračkou byla dřevěná káča s bičíkem či dětské nádobíčko. K zábavě pravděpodobně slou-

žily také keramické píšťalky a jiné drobné hudební nástroje. Mezi archeologickými nálezy, které dokumentují zábavu dospělých obyvatel měst i šlechtických sídel, převažují hrací kostky, kameny a žetony používané při deskových hrách. Ojedinělý nález představuje dřevěná dětská kolébka z Čáslavi a velký dřevěný meč z téže lokality.

I.II.1

Koník

Čechy, 13. století

Keramika, v. 4,5 cm, š. 4,9 cm, hl. 2,1 cm

Nalezeno v Tisové - Staré Mýto v roce 1980.

Muzeum východních Čech v Hradci Králové, př. č. 21/2000, nález. č. 353/88

I.II.2

I.II.2

Dřevěná dětská kolébka

Čáslav, 13. století

Bukové dřevo (bočnice), jedlové dřevo (spojovací tyče), d. 56 cm, v. 29 cm

Nalezeno roku 1997 v Čáslavi, náměstí Jana Žižky, před č. p. 148.

Městské muzeum a knihovna Čáslav, kat. č. ČAS 222

První kolébka přenosného typu z Čech byla nalezena v Čáslavi v roce 1997. Pochází z odpadní jámy, na kterou se změnila původně suterénní část obydlí osadníků vznikajícího města. Tvar kolébky a její délka napovídají, že dítě do ní bylo ukládáno v povijanu, jenž mu téměř znemožňoval jakýkoliv pohyb. Pevné zavinutí dětí do pruhu látky (povijanu) přetrvávalo od antiky až do 19. století.

I.II.3

Konvička - biberon

Chrudim, 15.–16. století

Keramika, v. 7,5 cm, ø okraje 4 cm, ø dna 4,7 cm

Regionální muzeum v Chrudimi, inv. č. A2314

Miniaturní konvičku z Chrudimi lze interpretovat jako středověkou obdobu kojenecké lahve. Její tvar vychází z antických vzorů nazývaných biberon.

I.II.3

I.II.5

I.II.4

Panenka

Chrudim, 15. století
Keramika, v. 13,1 cm, ø spodní části 4,7 cm
Nalezeno v Chrudimi ve Filištínské ulici.
Regionální muzeum v Chrudimi, inv. č. A5393/3269

I.II.5

Dřevěný meč

Čáslav, 2. polovina 13. století
Jedlové dřevo, d. 86 cm, d. rukojeti 6,5 cm, š. ostří 5,6 cm, š. rukojeti 3,3 cm
Nalezeno v roce 1995 v Čáslavi.
Městské muzeum a knihovna Čáslav, kat. č. ČAS 158

Meč nalezený v roce 1995 v Čáslavi délkou i tvarem přibližně odpovídá zbráním své doby. Je možné, že sloužil jako dětská hračka, případně jako pomůcka při trénování k boji. Vzhledem k absenci stop po úderech a nárazech je však pravděpodobnější možnost, že se meč používal jako pomůcka pro výrobu pochev v řemeslnické dílně.

I.II.6

Konvička

Hradec Králové, 14.–15. století
Keramika, v. 6,5 cm, ø okraje 3 cm, ø dna 3 cm
Nalezeno na počátku 20. století v Hradci Králové, při stavbě Rakousko-uherské banky.
Muzeum východních Čech v Hradci Králové, inv. č. 3142

I.II.7

Hrací kostky

Hradec Králové, 13.–14. století
Kost, d. hran 0,7 cm a 0,8 cm
Nalezeno v domech č. p. 143 a 144 v Hradci Králové.
Muzeum východních Čech v Hradci Králové, př. č. 18/2019, nález. č. 286/71, nález. č. 1067/71

I.II.8

Hrací kostka a hrací kámen

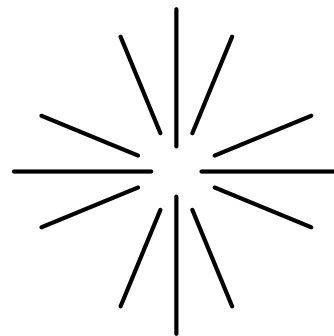
Hradec Králové, 13.–14. století
Kost, d. hran cca 1,2 cm, 2,2–2,3 cm, v. 0,65 cm
Nalezeno v domech č. p. 143 a 144 v Hradci Králové.
Muzeum východních Čech v Hradci Králové, př. č. 18/2019, nález. č. 614/71, nález. č. 227/71

Kostka a hrací kámen pocházejí z výzkumu středověkého domu v Hradci Králové. Hry se hrály jak doma, tak na veřejných prostranstvích – tržištích, v krčmách, veřejných domech a hernách. Většina nalezených hracích kostek, stejně jako příklad z Hradce Králové, patří k tzv. typu 7, tedy ke kostkám, jejichž číslo vyjadřuje součet bodů na dvou vzájemně protilehlých stranách. Hrací kameny měly často tvar jehlanu na čtvercové podstavě. Používaly se při různých deskových hrách, počet bodů na stranách určoval jejich hodnotu při hře.

I.II.8a

I.III

Obchodování ve středověku

Archeologické nálezy informují rovněž o obchodních aktivitách obyvatel nejrůznějších společenských vrstev ve středověku. K dokladům obchodu a směny patří v první řadě nálezy mincí, ať už jednotlivých, či v podobě pokladů ukládaných jejich vlastníky v neklidných a nejistých dobách do keramických nebo kovových pokladniček. S obchodem souvisejí pomůcky pro určení hmotnosti, jako jsou skládací vážky sloužící k vážení neraženého stříbra či dalších cenných substancí, jako např. koření a barviv. Celistvé exempláře jsou velmi vzácné, z vah se dochovaly pouze jejich části, většinou střední díl nebo jedno z ramének. Pocházejí zejména z prostředí vznikajících měst 13. a počátku 14. století, jako

byl Hradec Králové, Chrudim nebo Čáslav. V poslední době se díky povrchové prospekci a využívání detektorů kovů objevují nálezy částí vah i z venkovského prostředí. S vážkami a vážením souvisejí rovněž nálezy závažíček, především miskovitých lotových. Jejich starší typy, pocházející ze 13. a 14. století, byly nalezeny ve Starém Mýtě či Gruně u Radkova.

V regionu východních Čech se obchodovalo rovněž s luxusními předměty z blízkých či vzdálených oblastí Evropy. Jediněným dokladem je v tomto ohledu střenka nože v podobě sokolníka pocházející ze západní Evropy, která byla nalezena ve Vysokém Mýtě.

I.III.1

Kovová nádobka na svěcené oleje z Chrudimi

Střední Evropa (?), 15. století

Bronz/mosaz, v. 6,3 cm, max. š. 7,3 cm

Nalezeno v Chrudimi v Hradební ulici v roce 2006.

Regionální muzeum v Chrudimi, inv. č. A33774

Plechová trojdílná nádobka sloužila k uchování a přenášení tří svěcených olejů ke křesťanským obřadům. Na víčku jsou jednotlivé oleje označeny písmeny C – oleum catechumenorum pro pomazání katechumenů před křtem, I – oleum infirmorum,

k pomazání (zaopatření) před smrtí, S - sanctum chrisma, křížmo pro pomazání při křtu, biřmování, svěcení chrámových předmětů a částí chrámů.

Nádobka byla nalezena v odpadní jímce v Hradební ulici, která náležela do chrudimské tzv. Bohaté čtvrti, kam ji přinesl pravděpodobně kněz k zaopatřování nemocného. Ze stejné nálezové situace pochází soubor 19 pražských grošů Václava IV., je tedy možné, že nádobka poškozením vyřazená z liturgického provozu posloužila ve světském prostředí jako schránka na mince či jiné cenné předměty.

I.III.2

I.III.2

Sada bronzových lotových závaží

Čechy, 14.–15. století

Bronz, v. 0,9–2,7 cm, max. \varnothing 4,9 cm

Nalezeno v Chrudimí v Hradební ulici v roce 2006.

Regionální muzeum v Chrudimí, inv. č. A32322/1, 2, 4, A32322/5, A33115

Sada bronzových lotových závaží sestávala ze tří do sebe vzájemně zapadajících kónických misek, přičemž největší opatřené víčkem zároveň sloužilo jako schránka. Nejmenší závaží je na vnitřní stěně zdobeno čtyřmi oběžnými vodorovnými rýhami, na vnitřní straně dna je série neuspořádaných vybitých trojúhelníků a centrální proražený otvor. Prostřední závaží je na své horní hraně označeno trojicí a dvojicí důlků. Základ míry byla jednotka nazývaná lot, což se rovnalo jedné šestnáctině hřivny (přibližně čtvrt kilogramu).

I.III.3

Lotové závaží ze Starého Mýta

Čechy, 2. polovina 13. století – počátek 14. století

Bronz nebo mosaz, v. 1,15 cm, \varnothing ústí 1,8 cm, \varnothing dna 1 cm, tl. stěn cca 0,2–0,3 cm, hm. 7,8 g

Nalezeno 2005 ve Starém Mýtě.

Regionální muzeum ve Vysokém Mýtě, inv. č. A3126

I.III.3

I.III.4

I.III.4

Olověné závaží

Čechy, 13.–14. století

Olovo, v. 0,6 cm, \varnothing 1,3 cm, v. 7,3 g

Nalezeno 2010 na Velkém náměstí v Hradci Králové.

Muzeum východních Čech v Hradci Králové, př. č. 34/2019, nález. č. 645/2010

I.III.5

Víčko schránky na brakteáty

Čechy, 13. století

Bronz nebo mosaz, \varnothing 4,2 cm

Nalezeno v areálu hrádku Raubschloss v Božanově u Broumova.

Muzeum východních Čech v Hradci Králové, př. č. 77/2000

Výrazně miskovitý bronzový brakteát nese obraz kráječícího lva. „Měděné“ či též „bronzové“ brakteáty, vyrobené ze slitin mědi (bronz, mosaz a podobné), se objevují v areálech měst, menších opevněných sídel (hradů, hrádků) i hornických sídlišť, ojedinele jsou známy i z venkovského prostředí. Imitují podobu skutečných brakteátových mincí, avšak byly používány jako víčko válcovitého pouzdra na skutečné mince.

I.III.5

I.III.6

Dřevěné razítko

Chrudim, 14.–15. století

Dřevo, v. 4,9 cm, ø 3,9–4,7 cm

Nalezeno v Chrudimi ve Filištínské ulici v roce 1996.

Regionální muzeum v Chrudimi, inv. č. A5393/2698

Jedním z nejrozšířenějších řemesel ve středověké Chrudimi bylo soukenictví. Většina místní soukenické produkce se vyvážela, kvalitní chrudimské sukno patřilo k nejžádanějšímu zboží. Dřevěné razítko pravděpodobně sloužilo k potiskování látek. S podobnou technikou se setkáváme dodnes při výrobě tradičního modrotisku.

I.III.7

Sřtenka nože v podobě sokolníka

Německo (Norimberk ?), 14. století

Kost (hovězí?), slepená sřtenka d. 8,8 cm, š. 2,3 cm, tl. 0,8 cm

Nalezeno 1972 ve Vysokém Mýtě při stavbě nové pošty ve Vladislavově ulici.

Východočeské muzeum v Pardubicích, inv. č. A2251

Vyřezávaný motiv představuje stojící postavu sokolníka s loveckým psem, který mu sedí u nohou. Na pravé ruce má dravého ptáka, levou rukou se dotýká jeho hlavy. Kostěná sřtenka byla do východních Čech importována z oblasti západní Evropy, jak dokládá obdobné dílo ze sbírek Germanisches Nationalmuseum v Norimberku. Figurální sřtenka je dokladem luxusního předmětu, který odráží dálkové kontakty se západoevropskými oblastmi i životní standard vyšších vrstev městské společnosti.

I.III.7

I.III.6

I.III.8

Schránky na mince – pokladničky

a) Schránka z Budislavi u Litomyšle

Litomyšl, 15. století

Keramika, v. 10,5 cm, max. š. výdutě 11 cm, ø dna 7,5 cm, š. stěny 1,5 cm, hm. 820,6 g

Nalezeno 1934 v Budislavi u Litomyšle, trať „pod Kozmínem“.

Regionální muzeum v Litomyšli, inv. č. 1–104

Hrubá, nevzhledná a poměrně těžká schránka, která sloužila na uschování mincí, obsahovala pražské groše (cca 62 mincí), ražby od Jana Lucemburského až po Vladislava II. Součástí nálezů byla i horní část pokladničky s vrcholovým knoflíkem a spodní část hrnce.

b) Schránka z Litomyšle

Litomyšl, 13.–15. století

Keramika, v. 13 cm, max. š. výdutě 13,3 cm, ø dna 5,3 cm, š. stěny 1,5 cm, hm. 1492,6 g

Nalezeno před 1928 v Litomyšli nebo okolí.

Regionální muzeum v Litomyšli, inv. č. 1–345

I.III.9

Depot pražských grošů

Čechy, 2. polovina 15. století

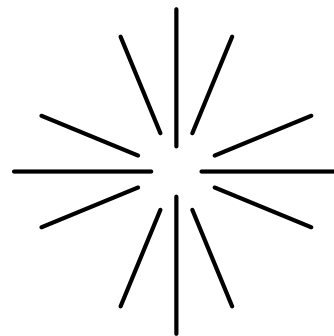
Stříbro, ø 2,71–2,78 cm, hm. 2,82 g

Nalezeno 1903 v Čistěvsi.

Muzeum východních Čech v Hradci Králové, inv. č. N/N 3243–N/N 3284

Patrně v dubnu 1903 byla v obci Čistěves při rytí zahrady, kterou vlastnil Jan Hruška, objevena nádobka, v níž bylo uschováno asi 90 mincí. Do současnosti se jich dochovala přibližně polovina. Jedná se výhradně o pražské groše Jiřího z Poděbrad. Jméno panovníka lze v latinské podobě (GEORGIVS PRIMVS – Jiří I.) přečíst na lící straně ve vnitřním opisu kolem koruny.

I.IV

Duchovní život

Pro středověkého člověka bez ohledu na sociální a majetkové poměry byla víra v Boha klíčovou součástí bytí. K poznání duchovního života ve vrcholném středověku přispívají kromě archivních pramenů a výtvarných děl také archeologické nálezy z prostředí královských měst, vesnických sídlišť, hradů či církevních objektů.

Ke vzácně dochovaným příkladům projevů středověké zbožnosti patří akvamanile. Kovové či prostší keramické nádoby většinou ve tvaru zvířat se uplatňovaly při mších – kněz si vodou symbolicky omýval ruce před svatým přijímáním. Později od 14. století se dostaly i do světského prostředí, kde byly používány k mytí rukou před a po hostině, což mělo upomínat na Poslední večeři Páně. K dalším projevům středověké zbožnosti patří předměty související s náboženskými poutěmi. Náleží sem např. čutory na vodu, používané při cestě, či menší nádoby tohoto typu, v nichž poutníci přenášeli vzácné tekuté substance z poutních

míst. Kromě keramických se setkáváme také s kovovými čutory původně uloženými v koženém pouzdře, jak dokládá např. nádoba z Městečka Trnávky. S náboženskými poutěmi souvisí také kovové odznaky, které byly dokladem poutnické cesty a návštěvy posvátných míst. V Hradci Králové byla nalezena plaketa z druhé poloviny 13. století s vyobrazením sv. Stanislava, patrona Polska, jehož ostatky jsou uloženy v Krakově.

K hmotným projevům duchovního života středověkých lidí nižších společenských vrstev mimo jiné patří votivní předměty ve formě keramických figurek ženských postav v bohatě zřasených šatech s korunou nebo závojem, které představují světice. Drobné plastiky žen s dítětem, někdy umístěné na profilovaném podstavci, pak znázorňují Pannu Marii s Ježíškem. Tyto drobné votivní sošky byly součástí výbavy středověké domácnosti.

I.IV.1

Akvamanile z Hradce Králové

Čechy, Praha (?), přelom 13. a 14. století

Kopie z 1. poloviny 20. století

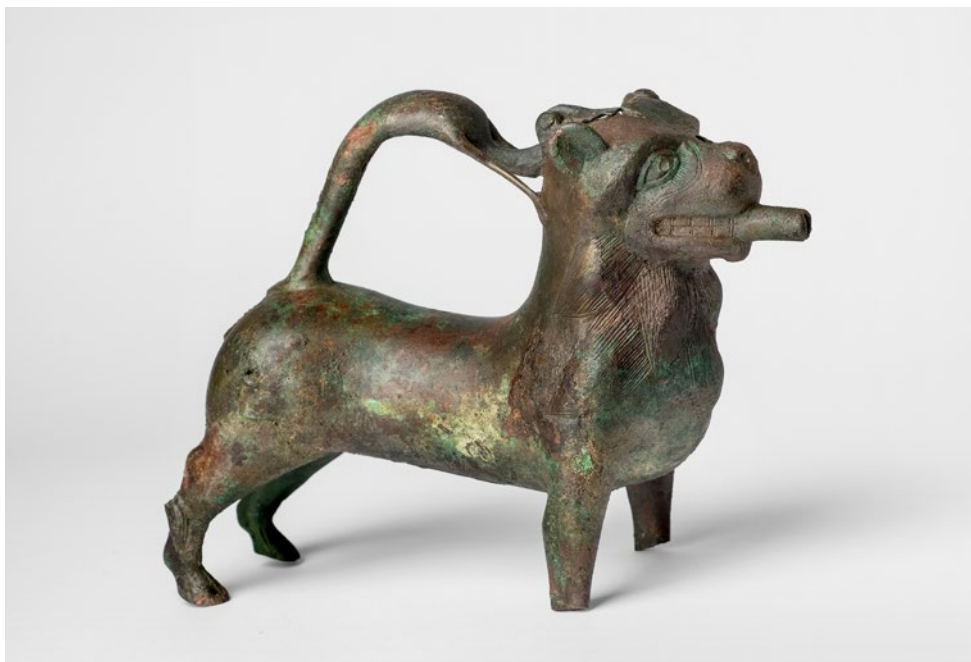
Bronz, v. 26,2 cm, d. 27 cm, š. 10,7 cm

Originál nalezen 1821 v Hradci Králové na Pražském Předměstí.

Národní muzeum, Praha, inv. č. H2 – 1960

Akvamanile sloužila k obřadnému umývání rukou. Hradecká nádoba má tvar fantaskního zvířete se lvím tělem a hlavou se čtyřmi tvářemi (gryf, lev a po stranách mužská a ženská tvář). Držadlo má

podobu rytíře, který zápasí s nahým mužem s plnovousem a špičatou čepicí. Rytíř se opírá nohama o lví hlavu, nahý muž stojí na groteskní mužské hlavě nasazené nad ocasem lva. Symbolika nádoby představuje vítězný zápas křesťanství s hřích. Hradecké akvamanile bývalo dříve kladeno do poloviny 12. století, na základě analýzy zbroje zobrazeného rytíře je však v současné době datováno mezi roky 1280 a 1290. Jedná se o špičkovou práci pražské nebo české dílny, někdy bývá původ díla hledán i v Sasku nebo Itálii. Nádoba byla nalezena v Hradci Králové poblíž místa, kde stával kostel sv. Mikuláše, zaniklý roku 1436.

I.IV.3

I.IV.2

Fragment akvamanile z Podlažic

Čechy, 13.–14. století

Keramika, v. 6,7 cm, d. 7,8 cm, š. 4,5 cm

Nalezeno 1887 v areálu zaniklého benediktinského kláštera v Podlažicích.

Východočeské muzeum v Pardubicích, inv. č. 2624

Torzo výlevky v podobě stylizované koňské hlavy s naznačenou uzdou pochází pravděpodobně z akvamanile, které mělo tvar koně s jezdcem.

I.IV.3

Soubor bronzových předmětů z Rokytna Akvamanile ve tvaru lva, kadidelnice a patena

Čechy, 13. století

Bronz, v. 23 cm, š. 29 cm (akvamanile), ø 8,9 cm (kadidelnice) a ø 10 cm (patena)

Nalezeno v roce 1884 v Rokytně při úpravě kopce ve východní části obce. Východočeské muzeum v Pardubicích, př. č. 107/01877 (akvamanile), 1683/01878 (kadidelnice), 1684/01879 (patena)

Bronzový lev, kadidelnice a patena byly společně s dalšími předměty (železný hrot kopí, čepele, řetězy, hroty šípů, gotické klíče, železná kování ad.) nalezeny v místech, kde se nacházela středověká tvrz. Soubor bronzových předmětů bývá někdy dáván do souvislosti s nedalekým opatovickým klášteřem benediktinů či klášteřem cisterciáčků v Sezemicích.

I.IV.4

Soubor liturgických předmětů z Vysokého Mýta Kalich, kadidelnice a svícen

Čechy, přelom 14. a 15. století

Stříbro a zlacení (kalich), v. 21,5 cm, ø 9,8 cm; bronz (kadidelnice), celková v. 21,5 cm, ø 11,5 cm, v. nádoby 8,5 cm; bronz (svícen), v. s trnem 27,5 cm, v. bez trnu 20 cm

Regionální muzeum ve Vysokém Mýtě, inv. č. 20A-8, 20A-9, 20A-10

I.IV.5

Korpus Krista z Podlažic

Limoges, 14. století

Měď, pozlaceno, fragmenty emailové výzdoby, v. 7,2 cm, š. 6 cm, tl. plechu 0,6 cm

Nalezeno v Podlažicích v areálu zaniklého benediktinského kláštera.

Regionální muzeum v Chrudimi, inv. č. A3250

I.IV.6

Korpus Krista ze Starých Jesenčan

Čechy, kolem 1200

Litý bronz, v. 13,5 cm, hm. 94,7 g

Nalezeno v roce 1914 při budování rybníka ve Starých Jesenčanech.

Východočeské muzeum v Pardubicích, bez inv. č.

Oba reliéfy zobrazují Krista jako korunovaného krále s otevřenými očima, oděného do suknice. V případě podlažického reliéfu byly záhyby suknice vyplněny navíc emaillem (smaltem) a do očí vloženy skleněné perly. Takové drobné korpusy byly dováženy do Čech převážně z francouzského Limoges, jež patřilo k významným centrům výroby kvalitních smaltovaných liturgických předmětů. U korpusu ze Starých Jesenčan se uvažuje spíše o jeho domácím, případně saském původu vzhledem k absenci stop po jiné než ryté výzdobě. Korpusy se připevňovaly na ploché náprsní kříže.

I.IV.5

I.IV.6

I.IV.7

Ostatkový kříž ze Zářecké Lhoty

Čechy, 14. století

Bronz, bukové a dubové dřevo, d. 13,1 cm, š. spodního ramene 6,9 cm, š. horního ramene 2 cm, tl. 0,5–1 cm

Nalezeno v areálu hradu Hrádníky u Zářecké Lhoty.

Regionální muzeum ve Vysokém Mýtě, inv. č. 7582

Drobný ostatkový kříž byl určen k vystavení částečky Svatého dřeva. Neobvyklé je hradní prostředí, kde byl předmět objeven. Nález ukazuje na vyšší sociální prostředí na hradě, ale může souviset také s přítomností lapkovské družiny.

I.IV.8

Poutní odznak s vyobrazením sv. Stanislava

Polsko, Krakov, 2. polovina 13. století

Olovo/slitina olova a cínu, ø 4,3 cm

Nalezeno 1994 při výzkumu na Pražském Předměstí v Hradci Králové.

Muzeum východních Čech v Hradci Králové, př. č. 34/2000

Obraz i text poutního odznaku se vztahuje k legendě o mučednické smrti krakovského biskupa Stanislava Szczępańského. Po jeho zavraždění roku 1079 byla rozvíjena úcta k jeho osobě, která vyvrcholila svatořečením v roce 1253. Krakov byl ve středověku významným poutním místem, odkud byly odznaky šířeny do celé střední Evropy. Kult sv. Stanislava pronikl rovněž do českých zemí, už v roce 1254 získal český král Přemysl Otakar II. světcovo rameno jako relikvii.

I.IV.8

I.IV.9

Mušle sv. Jakuba – poutnický odznak

2. polovina 14. století

Mušlovina, max. d. 5 cm, max. š. 32 cm

Nalezeno v kostnici při kostele sv. Václava v Lažanech.

Regionální muzeum v Chrudimi, nález. č. 1120/2005

Lastury hřebenatky byly atributem sv. Jakuba staršího. Patří do kategorie středověkých poutních odznaků, které se vztahovaly k frekventované pouti k hrobu sv. Jakuba v Santiagu de Compostela v dnešním Španělsku. Mušle měly vyvrtány otvory, aby mohly být našity na oděv nebo pokrývku hlavy.

I.IV.9

I.IV.11

I.IV.10

Spodní část keramické nádoby s reliéfem v podobě sakrální stavby

Hradec Králové (?), 13. století

Keramika, v. 3 cm, ø dna 10 cm, v. značky 7 cm, š. 5,5 cm

Nalezeno 1994 na Pražském Předměstí v Hradci Králové při stavbě ČNB. Muzeum východních Čech v Hradci Králové, př. č. 34/2000, nález. č. 1043 – B/94

I.IV.11

Papežská bula z býv. kláštera Svaté Pole

Evropa (Itálie), počátek 15. století

Olovo, ø 3,6 cm, tl. 0,4–0,5 cm

Nalezeno v obci Klášter nad Dědinou v okolí bývalého kláštera Svaté Pole. Muzeum Orlických hor v Rychnově nad Kněžnou, inv. č. A188

Olovená bula (kovová pečeť) papeže Inocence VI. z let 1404–1406 byla nalezena při povrchovém průzkumu asi 0,5 km od bývalého cisterciáckého kláštera Svaté Pole, který ležel v místech dnešní vsi Klášter nad Dědinou. Ke ztrátě buly, která verifikovala dokument vydaný papežem, došlo pravděpodobně v souvislosti s vypleněním kláštera husity v roce 1421.

I.IV.12

I.IV.12

Typář z Vlčnova

Čechy, 13. století

Bronz, v. 3,9 cm, š. 2,5 cm, v. očka 1 cm

Nalezeno ve Vlčnově u Chrudimi.

Regionální muzeum v Chrudimi, nález. č. 15/10/2014

Bronzový typář ve tvaru mandorly byl osobním pečetidlem vysokého církevního činitele. Ústředním motivem lícni strany je stylizovaná postava sv. Petra ve splývavém nařaseném rouchu s klíčem, který je světcovým atributem.

I.IV.13

Svícen z Čáslavi

Čechy, konec 13. století (?)

Bronz, v. 6,5 cm, ø podstavce 5,5 cm

Nalezeno v roce 1910 v Čáslavi při rekonstrukci kostela sv. Petra a Pavla (bývalý kostel sv. Michala).

Městské muzeum a knihovna Čáslav, kat. č. HIST 515

I.IV.14

Figurka svěťice

Hradec Králové, 15.–16. století

Keramika, dochovaná v. 9 cm, š. 4 cm

Muzeum východních Čech v Hradci Králové, inv. č. 2139

I.IV.15

Figurka Panny Marie s Ježíškem

Hradec Králové, 15.–16. století

Keramika, dochovaná v. 10 cm, š. cca 3 cm

Muzeum východních Čech v Hradci Králové, bez inv. č.

I.IV.16

Komorový kachel s motivem Zmrtvýchvstání

Hradec Králové, 15. století

Keramika, v. 19 cm, š. 19 cm, hl. 13,5 cm, ø ústí 14 cm

Muzeum východních Čech v Hradci Králové, inv. č. 1619

Reliéf na čelní vyhřívací stěně zobrazuje Bolestného Krista a nástroje umučení Páně (Arma Christi), mezi které patří dűtky, hřeby a kladivo nebo tři hrací kostky, jimiž vojáci hráli o jeho šat. Zdůrazněné vyobrazení kalicha v Kristově pravici, symbol eucharistie, naznačuje náboženskou příslušnost majitele kamen k utrakvistu.

I.IV.15

I.IV.16

I.IV.17

Kadlub – licí forma na výrobu devocionálie

Chrudim, 15.–16. století

Kámen, v. 8 cm, š. 6,3 cm, tl. 1,9 cm

Nalezeno v Chrudimi při stavbě budovy nového děkanství na Školním náměstí.

Regionální muzeum v Chrudimi, inv. č. A5028

I.IV.17

I.IV.18

Čutory

a) Čutora z Litomyšle

Litomyšl, 15.–16. století

Keramika, v. 14 cm, max. š. výtutě 12,5 cm, ø dna 6,5 cm

Nalezeno 1995–1997 na Toulcově náměstí v Litomyšli.

Regionální muzeum v Litomyšli, inv. č. 1–396

b) Čutora z Městečka Trnávka

Čechy, 14.–15. století

Železo, v. 32,2 cm, max. ø výtuti 23,7 cm, ø hrdla 6,5 cm, ø dna 9 cm, objem 2,7 l

Nalezeno v letech 2014–2016 v Městečku Trnávka v místě hospodářské budovy u dnešní fary.

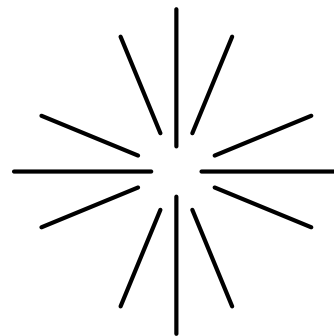
Regionální muzeum v Litomyšli, inv. č. MT.III – 148/14 – 78

I.IV.18b

Čutory jsou ploché lahve oválného tvaru vyrobené z keramiky, kovu, dřeva či usně, které sloužily k přepravě a konzumaci tekutin při cestování. Charakteristický tvar doplňuje jeden či dva páry protilehlých uch, které byly používány k zavěšení nádoby. Miniaturní keramické a kovové čutory zavěšené na krku či opasku patřily k vybavení poutníků, kteří z poutních míst přinášeli posvátné tekutiny.

I.V

Šperky a součásti oděvu

Lidé se již od nepaměti zdobili šperky, jež kromě dekorativní funkce vyjadřovaly také společenské postavení jejich majitele. Mezi archeologickými nálezy jsou zastoupeny především prsteny, které se objevují už v raném středověku jako součást pohřební výbavy. Nejčastější jsou páskové prsteny s plochým terčíkem zdobeným vybíjenými motivy, případně s oválným štítkem. Ve 13. století přibýly prsteny pečetní, které jsou masivního tvaru a mají zesílený střed s kruhovou plochou nesoucí negativ pečetního obrazu. Pro vrcholný a pozdní středověk jsou pak obvyklé kroužky s lůžkem pro zasazení broušeného kamene, případně skla.

Funkci šperků rovněž přebíraly některé součásti oděvů – opasky, spony či přezky. Společenskou prestiž vyjadřovalo použití drahých kamenů a kovů pro výzdobu zejména ženských opasků, jak dokládá výjimečný pás z Hradce Králové. Zdobené doplňky používali i muži. Meče či další zbraně byly upevňovány k oděvu válečníků pomocí textilních nebo kožených opasků opatřených bronzovými, mosaznými, stříbrenými či zlacenými nášivkami ve tvaru stylizovaných květů. Velmi rozmanité jsou druhy opaskových přezek, v archeologických nálezech zastoupené jednoduchými kruhovými nebo obloukovými rámečky i složitě profilovanými formami často zdobenými rytím či tausíí.

I.V.1

I.V.1

I.V.1

Ženský pás z Hradce Králové, tzv. Eliščin pás

Hradec Králové (?), 2. polovina 15. století

Hedvábní, stříbro, drahé kameny, sklo, d. 168 cm, š. 4,4 cm

Do roku 1882 uchováván v městské radnici jako součást pokladu, poté uložen v muzeu.

Muzeum východních Čech v Hradci Králové, inv. č. U/O 656

Ženský pás je výjimečným dokladem úrovně odívání příslušníků pozdně středověké měšťanské elity. Na černé sametové hedvábné stužce je upevněno 24 stříbrných růžic, jejichž středy jsou zdobeny českými granáty. Obdélná přezka má postranní ramena stylizovaná do podoby lvů. Týlní obdélná destička je zdobena polodrahokamy a filigránem. Polodrahokamy, filigránem a smaltem je pak zdobeno nákončí s nápisem „na tom swietie zadna gyna“ (na tom světě žádná jiná). Pás pochází z majetku bohaté královéhradecké měšťanky, snad Zuzany Rormajstrové, která ve své závěti z roku 1491 zmiňuje kromě jiných drahocenností i pásy. Tradičně však býval královéhradeckou historiografií spojován s královnou Eliškou Pomořanskou, poslední manželkou císaře Karla IV., která v Hradci Králové po jeho smrti sídlila.

I.V.2a

I.V.2c

I.V.2

Prsteny

a) Přátelský prsten

Čechy, 14. století

Bronz, \varnothing 2,3 cm, max. š. 0,71 cm

Nalezeno v Proseči u Skutče, trať Liščí hatě.

Regionální muzeum v Chrudimi, bez inv. č.

Vzhledem k použitému materiálu byl tento prsten určen pro společensky níže postavené vrstvy obyvatel. Tzv. přátelské prsteny (Fede rings) s motivem spojených rukou mají kořeny v antice. Ve středověku došlo k významovému posunu a námět byl vykládán jako milostné gesto. Obliba přátelských prstenů přetrvávala až do raně novověkého období.

b) Snubní / svatební prsten z Nového Bydžova

Čechy, 15. – počátek 16. století

Stříbro, zlacení, červený kámen, perla, \varnothing 2,2 cm

Získáno roku 1893 darem od hodináře Bedřicha Prokeše z Nového Bydžova.

Městské muzeum Nový Bydžov, inv. č. 523

Masivní odlitek ze stříbra s vysokým podílem zlata má obroučku tvořenou dvěma páry sepnutých rukou s rytými prsty. Po stranách je zdoben dvěma páry postav snoubenců, žena je vždy po pravici muže. Modelaci paží a gest rukou je ohlazená opotřebením. Ve středu prstenu je pak osazena dvojice kamenů s nestejným výbrusem a drobná perlička. Vzhledem k průměru šperku se jedná o pánský prsten.

c) Pečetní prsten

Čechy, 13.–14. století

Stříbro, \varnothing 2–2,5 cm, š. pásku 0,3–0,5 cm, \varnothing štítku 1,9 cm

Nalezeno ve Starém Bydžově v roce 2015.

Muzeum východních Čech v Hradci Králové, př. č. 8/2016, nález. č. 278/2015

Masivní pečetní štítkový prsten má ve svém středu lva zvedajícího pravou tlapu. Po obvodu běží nápis + S. IULIANI + S(IGILLVM) IVLIANI.

d) Prsten se štítkem

Čechy, 13. století

Stříbro, \varnothing 1–1,5 cm (deformováno), š. pásku 0,3 cm, \varnothing štítku 1,2 cm

Nalezeno na Velkém náměstí v Hradci Králové v roce 2010.

Muzeum východních Čech v Hradci Králové, př. č. 34/2019, nález. č. 1974/2010

Nákončí opasků

a) Nákončí opasku s písmenem „m“

Čechy, 15. století

Železo, d. 5,5 cm, š. 4,5 cm, hm. 9 g

Nalezeno v Havlovicích, hrad Vízmburk.

Sdružení pro Vízmburk, o. s. (správce), nález. č. 107/1973

Z hradu Vízmburku pochází půlměsícovité kování nákončí opasku zdobené rytými gotickými minuskulními písmeny, z nichž je čitelné už pouze prostřední písmeno „m“. Písmena či litery patřily k obecně oblíbeným výzdobným prvkům gotických oděvů.

b) Nákončí opasku

Čechy, 14.–15. století

Bronz/mosaz, d. 5,7 cm, max. š. 2,3 cm, tl. plechu 0,2 cm

Nalezeno v Zaječicích, trať Lodrant.

Regionální muzeum v Chrudimi, bez inv. č.

c) Nákončí opasku

Čechy, Chrudim, 14.–15. století

Bronz/mosaz, a) max. dochovaná d. 2,6 cm, max. š. 1,9 cm, tl. plechu 0,15 cm; b) max. dochovaná d. 2,6 cm, š. 1,6 cm, tl. 0,15 cm

Regionální muzeum v Chrudimi, nález. č. 13/2013

I.V.3a

Kování opasků

a) Kování opasku

Čechy, 15. století

Měď, d. 5,2 cm, š. 4,5 cm, hm. 4 g

Nalezeno v Havlovicích, hrad Vízmburk.

Sdružení pro Vízmburk, o. s. (správce), nález. č. 118/73

b) Kování opasku

Čechy, Chrudim, 13. století

Bronz, v. 1,9 cm, š. 1,3 cm

Regionální muzeum v Chrudimi, nález. č. 13/2013

c) Kování opasku

Německo (?), 13. století

Bronz, ø 2,1 cm, tl. 0,2 cm

Nalezeno v Blížňovicích u Chrudimi.

Regionální muzeum v Chrudimi, nález. č. 30/2011

I.V.4a

I.V.4c

Nášivky

a) Oděvní záponka

Německo, 14. století

Stříbro, š. 1,9 cm, v. 1,4 cm

Nalezeno v okolí Heřmanova Městce.

Regionální muzeum v Chrudimi, bez inv. č.

b) Nášivka

Čechy, Hradec Králové, 13.–14. století

Bronz, ø cca 2 cm, tl. 0,15 cm

Nalezeno v roce 2010 na Velkém náměstí v Hradci Králové.

Muzeum východních Čech v Hradci Králové, př. č. 34/2019,
nález. č. 1911/2010

Různé typy drobných kovových ozdob se používaly jako dekorace hrudní části oděvu či opasků. Na látku či kůži se přichycovaly ouškem. Nášivky jsou dokumentovány i na řemení koňských strojů.

c) Nášivka v podobě rozetky

Čechy, Hradec Králové, 13.–15. století

Bronz/mosaz, ø 2,4 cm, tl. 0,1 cm

Muzeum východních Čech v Hradci Králové, inv. č. 4606

I.V.5a

I.V.6

Přezky

a) Přezka

Čechy, 13. století

Bronz, d. 1,5 cm, v. 1,6 cm

Nalezeno v Blížňovicích u Chrudimi.

Regionální muzeum v Chrudimi, nález. č. 30/2011

b) Přezky z Hradce Králové

Čechy, Hradec Králové, 13.–14. století

Železo, postříbřeno, d. 6,5 cm, š. 5 cm, d. trnu 5,5 cm, tl. 0,3 cm;

d. 6,2 cm, š. 5 cm, d. trnu 5,3 cm, tl. 0,25 cm

Nalezeno v roce 2010 na Velkém náměstí v Hradci Králové.

Muzeum východních Čech v Hradci Králové, př. č. 34/2019,
nález. č. 1502/2010, 2020/2010

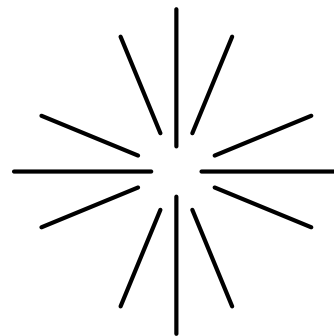

I.V.5b

I.V.6a

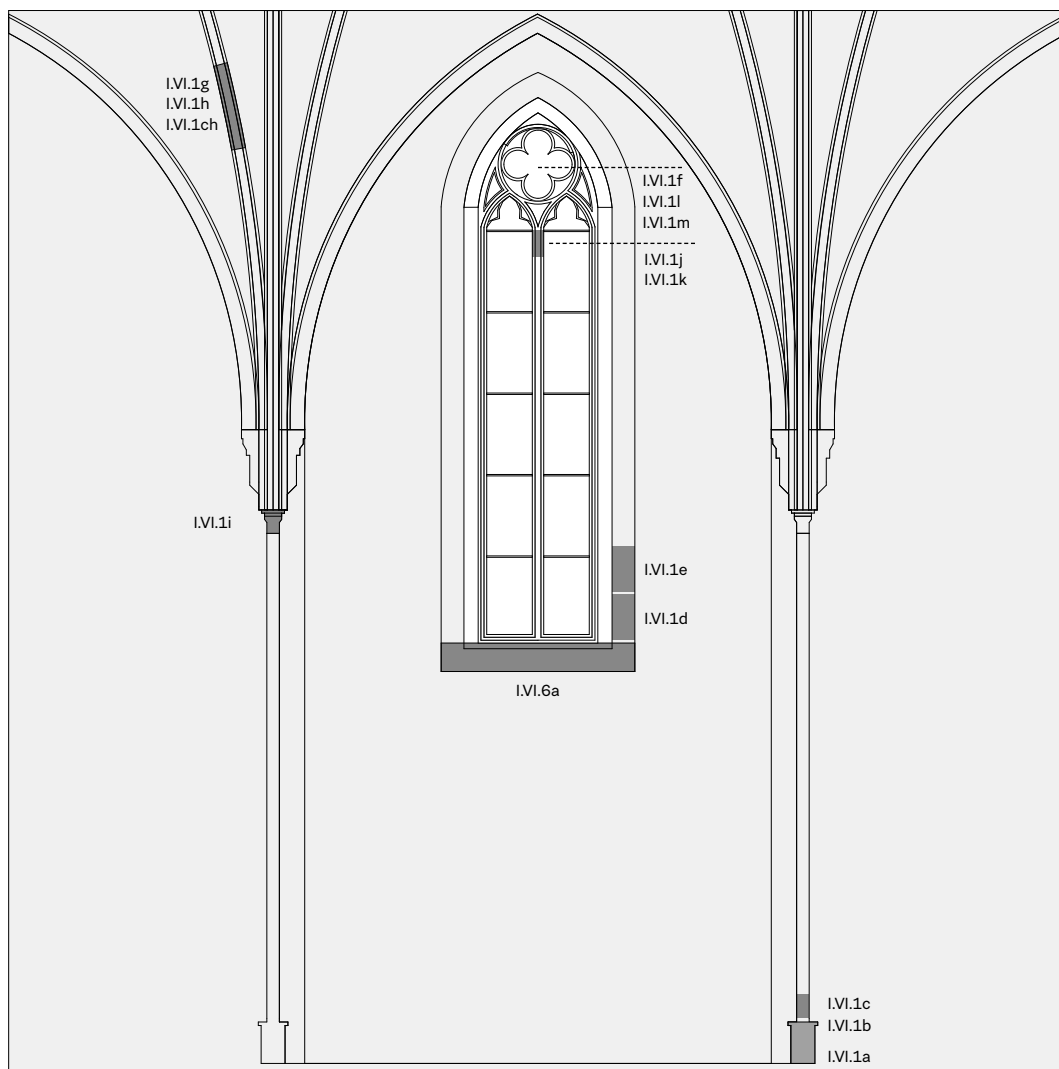
I.VI

Středověká architektura východních Čech

Archeologické nálezy v podobě architektonických článků významně napomáhají k poznání vývoje architektury v daném regionu. Mezi nejpočetnější sbírky středověkých stavebních prvků ve východních Čechách náleží kolekce lapidária v Muzeu východních Čech v Hradci Králové. Raně gotické články ze 13. století lze spojit především s výstavbou zdejších klášterů mendikantů, městského farního kostela a dále špitálních a farních kostelů v bývalém areálu města. Jsou zde deponovány také architektonické články nalezené v areálu bývalých významných klášterů: benediktinského v Opatovicích či cisterciáckého ve Svatém Poli.

Kolem roku 1300 a v první polovině 14. století pokračovala v Hradci Králové výstavba mendikantských areálů, farního kostela sv. Ducha a svatyní v nových farních okrscích, ale i měšťanských domů. Tvarosloví nalezených článků odpovídá běžně používaným architektonickým formám v Čechách i na Moravě. V lucembur-

ském období zaznamenávají východočeská královská a poddanská města nebývalý rozkvět architektury. Dochované památky, ale i fragmenty pocházející z později zaniklých staveb prokazují vysokou technickou a výtvarnou úroveň tehdejších stavitelů a lze je srovnat se špičkovou produkcí pražské dvorské huti Matyáše z Arrasu a později Petra Parléře. V 15. století velké množství staveb zaniklo následkem husitských válek. Od druhé poloviny tohoto století tak docházelo k obnově a opravám starších budov, zároveň byly stavěny nové sakrální i profánní stavby (kostely, radnice, měšťanské domy) s typickým pozdně gotickým tvaroslovím ve formě přetínaných prutů. Počátkem 16. století začaly do architektury pronikat moderní raně renesanční prvky, nejprve ve formě drobných detailů (ostění oken a portálů), později byly v tomto stylu přestavovány celé řady domů na náměstích východočeských měst, např. v Pardubicích nebo Novém Městě nad Metují.

I.VI.1

Rekonstrukce závěru presbytáře zaniklé stavby v areálu kláštera dominikánů v Hradci Králové

Nová prezentace raně gotických architektonických článků představuje hypotetickou rekonstrukci závěru presbytáře zaniklé stavby, která byla asi součástí dominikánského kláštera v Hradci Králové. Klášter stával na okraji dnešního Pražského Předměstí. Stavba presbytáře s pětibokým polygonálním závěrem probíhala patrně někdy kolem let 1260–1280. Příznačné tuto dobu jsou svazkové válcové přípory, se kterými souvisí trojice talířových patek bez hlubokého výžlabku. Je pravděpodobné, že se v interiéru presbytáře či k němu přilehlé stavby uplatnila i raně gotická ostění, trojlaločná žebra a jedna z hlavic s naturalizujícím dekorem. Na okna byly použity fragmenty okenních kružeb s hůlkovými pruty.

a) Talířová patka svazkové přípory z koutu závěru presbytáře

Hradec Králové, klášter dominikánů (?), kolem 1260–1280

Kámen – pískovec, v. 25 cm, š. 67 cm, hl. 62 cm

Nalezeno ve zdivu dolní městské hradby na Komenského třídě.

Muzeum východních Čech v Hradci Králové, inv. č. H10/2005–31, HK/L 506

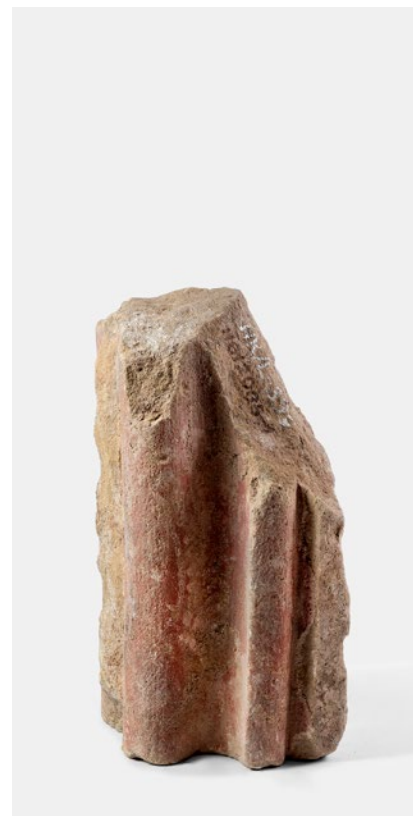
I.VI.1a

I.VI.1d a I.VI.1e

I.VI.1g

I.VI.1h

b) Dílec svazkové přípory

Hradec Králové, klášter dominikánů (?), kolem 1260–1280
 Kámen – pískovec, v. 54 cm, š. 40 cm, hl. 45 cm
 Nalezeno ve zdivu dolní městské hradby na Komenského třídě.
 Muzeum východních Čech v Hradci Králové, inv. č. H10/2005–27, HK/L 502

c) Dílec svazkové přípory

Hradec Králové, klášter dominikánů (?), kolem 1260–1280
 Kámen – pískovec, v. 37 cm, š. 49 cm, hl. 32 cm
 Nalezeno ve zdivu dolní městské hradby na Komenského třídě.
 Muzeum východních Čech v Hradci Králové, inv. č. H64/2008–37, HK/L 553

d) Fragment raně gotického okenního ostění

Hradec Králové, klášter dominikánů (?), kolem 1260–1280
 Kámen – pískovec, v. 57 cm, š. 50 cm, hl. 27 cm
 Nalezeno ve zdivu dolní městské hradby na Komenského třídě.
 Muzeum východních Čech v Hradci Králové, inv. č. H7/2005–34, HK/L 465

e) Fragment raně gotického okenního ostění

Hradec Králové, klášter dominikánů (?), kolem 1260–1280
 Kámen – pískovec, v. 50 cm, š. 50 cm, hl. 36 cm
 Nalezeno ve zdivu dolní městské hradby na Komenského třídě.
 Muzeum východních Čech v Hradci Králové, inv. č. H10/2005–24, HK/L 499

f) Zlomek raně gotické okenní kružby

Hradec Králové, klášter dominikánů (?), 2. polovina 13. století
 Kámen – pískovec, v. 42 cm, š. 26 cm
 Nalezeno ve zdivu dolní městské zdi v č. p. 81.
 Muzeum východních Čech v Hradci Králové, inv. č. H6/2005–8, HK/L 402

g) Dílec klenebního žebra

Hradec Králové, klášter dominikánů (?), 3. čtvrtina 13. století
 Kámen – pískovec, v. 46 cm, š. 25 cm, hl. 24 cm
 Nalezeno při opravě dolní městské hradby u Adalbertina v r. 2012.
 Muzeum východních Čech v Hradci Králové, inv. č. HK/L 395

h) Dílec klenebního žebra

Hradec Králové, klášter dominikánů (?), 3. čtvrtina 13. století
 Kámen – pískovec, v. 36 cm, š. 22 cm, hl. 32 cm
 Nalezeno ve zdivu dolní městské zdi v č. p. 81.
 Muzeum východních Čech v Hradci Králové, inv. č. H6/2005–7, HK/L 401

ch) Dílec klenebního žebra

Hradec Králové, klášter dominikánů (?), 3. čtvrtina 13. století
 Kámen – pískovec, v. 38 cm, š. 24 cm, hl. 30 cm
 Nalezeno při opravě bývalého pivovaru č. p. 53.
 Muzeum východních Čech v Hradci Králové, inv. č. H67/2008–19, HK/L 628

Dílce klenebních žebor byly původně natřeny červenou barvou a následně opatřeny dekorativní výmalbou. Na základě analogií s kostelem Panny Marie v Budíně je možné je datovat do 3. čtvrtiny 13. století.

i) Hlavice patrně svazkové přípory

Hradec Králové, klášter dominikánů (?), kolem 1260–1270

Kámen – pískovec, v. 22 cm, š. 42 cm, hl. 44 cm

Nalezeno ve zdivu dolní městské zdi č. p. 81.

Muzeum východních Čech v Hradci Králové, inv. č. H5/2005–16, HK/L 410

I.VI.1i

j) Střední prut okenní kružby

Hradec Králové, klášter dominikánů (?), 2. polovina 13. století

Kámen – pískovec, v. 28 cm, š. 24 cm

Nalezeno ve zdivu dolní městské hradby na Komenského třídě.

Muzeum východních Čech v Hradci Králové, inv. č. H64/2008–1, HK/L 518

I.VI.1j

k) Střední prut okenní kružby

Hradec Králové, klášter dominikánů (?), 2. polovina 13. století

Kámen – pískovec, v. 15 cm, š. 25 cm

Nalezeno ve zdivu dolní městské hradby na Komenského třídě.

Muzeum východních Čech v Hradci Králové, inv. č. H10/2005–2, HK/L 477

l) Zlomek raně gotické okenní kružby

Hradec Králové, klášter dominikánů (?), 2. polovina 13. století,

Kámen – pískovec, v. 40 cm, š. 48 cm

Nalezeno ve zdivu dolní městské zdi č. p. 81.

Muzeum východních Čech v Hradci Králové, inv. č. H6/2005–4, HK/L 398

m) Zlomek raně gotické okenní kružby

Hradec Králové, klášter dominikánů (?), 2. polovina 13. století

Kámen – pískovec, v. 38 cm, š. 21 cm

Muzeum východních Čech v Hradci Králové, inv. č. HK/L 24

n) Fragment svazkové přípory s válcovým jádrem

Hradec Králové, klášter dominikánů (?), 2. polovina 13. století

Kámen – pískovec, v. 37 cm, š. 57 cm, hl. 45 cm

Nalezeno při opravě dolní městské hradby u Adalbertina v r. 2012.

Muzeum východních Čech v Hradci Králové, bez inv. č.

I.VI.1n

Pozoruhodným detailem v české raně gotické architektuře je fragment svazkové přípory s válcovým jádrem, nalezený v dolní městské hradbě mezi č. p. 81 a 300 (dnešní Adalbertinum), která mohla být rovněž osazena ve stěně dominikánského kláštera. Obdobné prvky jsou známy z kláštera augustiniánů eremitů v Pivoni.

I.VI.2

I.VI.2

Svazková hlavice přípory z bývalého kláštera minoritů v Hradci Králové

Hradec Králové, klášter minoritů (?), kolem 1270

Kámen – pískovec, v. 37 cm, š. 70 cm, hl. 63 cm

Nalezeno ve sklepě bývalé jezuitské koleje.

Muzeum východních Čech v Hradci Králové, inv. č. HK/L 70

Klášter minoritů byl založen před rokem 1240 při kostele sv. Jana Křtitele ve východní části původního areálu hradu. Roku 1241 se v klášteře zdržoval český král Václav I. Minoritský klášter zanikl hned na počátku husitské revoluce roku 1419. Bývá lokalizován do prostoru budovy bývalé vojenské nemocnice a sousední budovy bývalého biskupského semináře (knihovna lékařské fakulty), které se nacházejí v severní frontě západní části Dlouhé ulice.

I.VI.3c

I.VI.3

Architektonické články z městského farního kostela sv. Ducha

a) Hlavice přípory

Hradec Králové, kostel sv. Ducha (?), 3. čtvrtina 13. století

Kámen – pískovec, v. 32 cm, š. 43 cm, hl. 36 cm

Muzeum východních Čech v Hradci Králové, inv. č. HK/L 71

b) Zlomek gotické okenní kružby

Hradec Králové, věž kostela sv. Ducha, 14. století (?)

Kámen – pískovec, v. 50 cm, š. 24 cm

Muzeum východních Čech v Hradci Králové, inv. č. 202, HK/L 20

c) Jehlancová konzola

Hradec Králové, kostel sv. Ducha (?), po polovině 15. století

Kámen – pískovec, v. 28 cm, š. 28 cm, hl. 19 cm

Muzeum východních Čech v Hradci Králové, inv. č. HK/L 81

Pozdně gotické prvky související s architekturou kostela sv. Ducha reprezentuje drobná jehlancová konzola s dubovými listy, vyzdvižená ze základů domu č. p. 275 v Hradci Králové. Obdobu takové konzoly se nalézá v podkruchtí kostela sv. Ducha, které bylo zaklenuto po roce 1450, a také v jižní lodi téhož kostela.

I.VI.5b

I.VI.7

I.VI.4

Archivolta kružbového gotického okna

Hradec Králové (?), 14. století

Kámen – pískovec, v. 80 cm, š. 110 cm, hl. 30 cm

Muzeum východních Čech v Hradci Králové, inv. č. HK/L 2

I.VI.5

Klenební svorníky

a) Klenební svorník

Hradec Králové, klášter dominikánů /minoritů (?), přelom 13. a 14. století

Kámen – pískovec, v. 29 cm, ø 62 cm

Nalezeno při opravě dolní městské hradby u Adalbertina v roce 2012.

Muzeum východních Čech v Hradci Králové, bez inv. č.

Poklasické gotice doby kolem přelomu 13. a 14. století náleží zajímavý svorník s křížením hruškových žebér s bočními drápky. S podobnými formami žebér se setkáváme u řady dobových tužemských staveb (např. zaniklý dominikánský klášter v Berouně nebo bývalý cisterciácký klášter Nepomuk u Plzně).

b) Klenební svorník

Hradec Králové (?), 2. polovina 14. století

Kámen – pískovec, ø 62 cm, v. 29 cm

Muzeum východních Čech v Hradci Králové, bez inv. č.

Klenební svorník s křížením žebér o profilu stlačené hrušky reprezentuje architekturu druhé poloviny 14. století. S obdobnými architektonickými formami se setkáváme např. v katedrále sv. Víta v Praze (Matyáš z Arrasu), v předsíni kostela Panny Marie pod řetězem v Praze či v klášteře v Sázavě.

I.VI.6

Části okenních parapetů

a) Dílec okenního parapetu

Hradec Králové (?), 13.–15. století

Kámen – pískovec, v. 20 cm, š. 58 cm, hl. 34 cm

Muzeum východních Čech v Hradci Králové, bez inv. č.

b) Část okenního parapetu s navazujícím úsekem ostění

Hradec Králové, klášter dominikánů/minoritů (?), 1. polovina 14. století

Kámen – pískovec, v. 25 cm, š. 63 cm, hl. 53 cm

Nalezeno ve zdivu dolní městské hradby na Komenského třídě.

Muzeum východních Čech v Hradci Králové, inv. č. H64/2008–32, HK/L 548

c) Dílec okenního ostění

Hradec Králové, klášter dominikánů/minoritů (?), 1. polovina 14. století

Kámen – pískovec, v. 43 cm, š. 54 cm, hl. 29 cm

Muzeum východních Čech v Hradci Králové, inv. č. HK/L 85

d) Dílec okenního ostění

Hradec Králové, klášter dominikánů/minoritů (?), 1. polovina 14. století

Kámen – pískovec, v. 56 cm, š. 50 cm, hl. 30 cm

Nalezeno ve zdivu dolní městské hradby na Komenského třídě.

Muzeum východních Čech v Hradci Králové, inv. č. H64/2008–32, HK/L 517

I.VI.7

Složité profilovaný trnož ostění nebo svislé podpory

Hradec Králové, asi 2. polovina 14. století

Kámen – pískovec, v. 58 cm, š. 44 cm, hl. 50 cm

Nalezeno ve zdivu dolní městské hradby na Komenského třídě.

Muzeum východních Čech v Hradci Králové, inv. č. H64/2008–30, HK/L 546

I.VI.8

I.VI.8

Portálové nadpraží

Hradec Králové, kolem 1520–1530 (?)

Kámen – pískovec, v. 49 cm, š. 120 cm, hl. 30 cm

Nalezeno v Hradci Králové, dům č. p. 250.

Muzeum východních Čech v Hradci Králové, inv. č. HK/L 74

Pozdně gotické nadpraží portálu z domu č. p. 250 je tvořeno přetínanými dvoubokými a tordovanými pruty. Dokládá vysokou úroveň architektonické výzdoby zdejších měšťanských domů.

I.VI.9

I.VI.9

Zoomorfní skulptura v podobě stylizovaného lva či draka

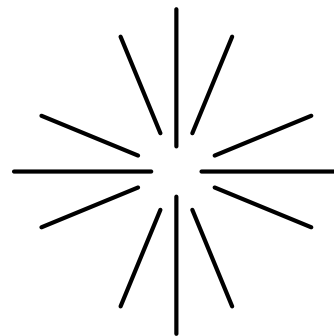
Hrad Vízmburk, 13. století

Železitý pískovec, v. 39 cm, š. 28 cm, hl. 16 cm

Sdužení pro Vízmburk, o. s. (správce), bez inv. č.

Hrad Vízmburk vznikl v polovině 13. století na nevelké ostrožně ne-daleko městečka Úpice nad levým břehem řeky. Jako první známý majitel hradu se v roce 1289 uvádí Tas (Protasius) z Vízmburka, který se v době vlády Václava II. dostal přes hejtmanské funkce ve správě polských území až k pozici královského podkomořího a v roce 1304 byl v Praze zabit ožebračeným zemanem Vlkem. V první polovině 14. století se pak v držení hradu vystřídalo několik majitelů, mimo jiné i Arnošt ze Staré (Starých Hradů), otec pozdějšího prvního pražského arcibiskupa Arnošta z Pardubic.

I.VII

Kamenické nářadí a stavební materiály

Stavební keramika reprezentovaná cihlami, dlaždicemi, střešní krytinou a tvarovkami se ve východních Čechách objevuje od druhé poloviny 13. století, masově je rozšířena od počátku 14. století. Cihly představují typický stavební materiál především pro architekturu gotického Hradce Králové a dalších polabských měst. Na formování této stavební tradice mělo pravděpodobně vliv sousední Slezsko. Charakteristickými gotickými cihlami jsou tzv. buchty o rozměrech nejčastěji 25–28 cm (délka), 12–13 cm (šířka), 8–10 cm (výška). Jejich povrch je opatřen vodorovným prstováním, někdy se na cihlách objevují také otisky zvířecích tlap.

Podlahy některých světských i církevních staveb pokrývaly keramické dlaždice. Z klášterního prostředí jsou známy mozaikové dlažby tvořené drobnými, navzájem do sebe zapadajícími částmi ornamentu. Objevují se také čtvercové glazované dlaždice s motivem kruhových medailonů. Vzácně byly nalezeny dlaždice zdobené rozetami, písmeny, znaky nebo krátkými nápisy.

Tvarovky v jednoduchých formách se objevují ve východních Čechách již ve 14. století. Časté užití a rozšíření i o další keramické stavební prefabrikáty je pak typické zejména pro perněstejskou architekturu počátku 16. století. Výroba pozdně gotických tvarovek je doložena v Pardubicích.

I.VII.1

Sekáče, špičák, kladívko se zbytky násady a dřevěná kamenická palička

Hrad Vildštejn, 14.–15. století

Železo, dřevo, d. 14–40 cm

Nalezeno v hradní studni v letech 1925–1926.

Regionální muzeum v Chrudimi, inv. č. A1188, A1189, A1220, A1250

Vzácným dokladem středověkého stavebnictví, především opracování kamene, je soubor nástrojů nalezený v hradní studni na předhradí hradu Vildštejna na Chrudimsku. Oba sekáče, špičák, kladivo i palička jsou silně opotřebované.

I.VII.2

I.VII.2

Cihla s otiskem psí tlapy

Hradec Králové, 14.–15. století

Pálená hlína, d. 27 cm, š. 13,5 cm, v. 10 cm, hm. 5490 g

Nalezeno při rekonstrukci hradeb u č. p. 300 při výzkumu v roce 2012.

Muzeum východních Čech v Hradci Králové, př. č. 95/2012,

nález. č. 41/2012

I.VII.3

Cihla s rytým geometrickým obrazcem

Hradec Králové, 15. století

Pálená hlína, d. 29–29,5 cm, š. 12,7–13,3 cm, v. 9,5–10,2 cm, hm. 7280 g

Nalezeno při výzkumu u domu U Špuláků č. p. 34 v roce 2009.

Muzeum východních Čech v Hradci Králové, př. č. 33/2019,

nález. č. 616/2009

I.VII.4

Cihla s prstovaným povrchem

Pravděpodobně Opatovice nad Labem, 14.–15. století

Pálená hlína, d. 27–28 cm, š. 11–12 cm, v. 10 cm, hm. 5120 g

Nalezeno při průzkumu areálu benediktinského kláštera v Opatovicích nad Labem.

Muzeum východních Čech v Hradci Králové, bez inv. č.

I.VII.5

I.VII.5

Podlahová reliéfně zdobená dlaždice

Hradec Králové, počátek 16. století

Pálená hlína, d. 19 cm, š. 19 cm, v. 5 cm

Nalezeno při výzkumu u domu U Špuláků č. p. 34 v roce 2009.

Muzeum východních Čech v Hradci Králové, př. č. 33/2019,
nález. č. 754/2009

I.VII.6

Geometrické dlaždice

Opatovice nad Labem, 13.–14. století

Pálená hlína, š. 3–15 cm

Nalezeno při průzkumu areálu benediktinského kláštera v Opatovicích nad Labem.

Východočeské muzeum v Pardubicích, inv. č. 316, 333

I.VII.3

I.VII.7

I.VII.7

Poloválcové střešní prejzy deformované žářem

Hradec Králové, 13.–15. století

Pálená hlína;

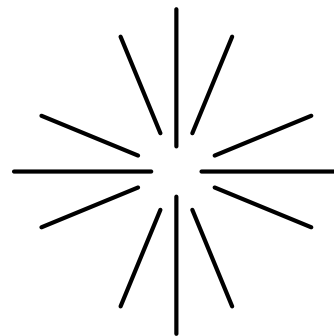
a) d. 20 cm, š. 13 cm, v. 6,5 cm, tl. 1,8 cm

b) d. 23,5 cm, š. 15,5 cm, v. 6,5–9,5 cm, tl. 2–3,5 cm

Nalezeno na jižním okraji areálu bývalého hradu při výzkumu v roce 1973.

Muzeum východních Čech v Hradci Králové, př. č. 17/2019,
nález. č. 343/1973, 235/1973

I.VIII

Kachlová kamna

Kachlová kamna se v našich zemích objevují od konce 13. až počátku 14. století a jejich používání znamenalo přelom v kultuře bydlení. Nový způsob vytápění umožnil vznik světnic – obytných místností bez přímého ohniště a bez kouře. Kachlová kamna se stala dominantou interiéru, na kachlích se objevila široká škála motivů od náboženských přes světské, heraldické až po fantaskní. Motivy na kachlích se měnily podle módy, v některých případech také odrážely společenské nebo náboženské vyznání objednavatelů.

Ve východočeském materiálu máme zastoupeny nejstarší typy nádobkových kachlů, ale i nejstarší komorové kachle s čelní plasticky zdobenou stěnou opatřenou polevou. Jedná

se vůbec o jeden z nejstarších dokladů použití glazury na keramice. Známé jsou z hradního prostředí (Košumberk, Vízmburk) i z měst (Čáslav, Hradec Králové, Chrudim). V pozdní gotice se pak objevuje ohromná variabilita motivů výzdoby kachlů na čelních vyhřívacích stěnách kamen. V té době kachlová kamna pronikají také do interiérů nižších společenských vrstev. Jen vzácně je možné podle kompoziční či typové návaznosti kachlů rekonstruovat či alespoň odhadnout vzhled konkrétních kamen a jejich ikonografický program. Jediná víceméně celistvě dochovaná kamna vznikla v roce 1545 a pocházejí ze zámku ve Vrchlabí.

Kachlová kamna na zámku Vrchlabí

Slezsko (?), 1545 (datováno)

Glazované kachle se Starozákonními motivy, rozměry kachlů: 45 x 48,5 cm, v. kamen 354 cm

I.VIII.1

Nádobkové kachle

a) Pohárovitý kachel

Hradec Králové, 14. století

Keramika, v. 22 cm, ø ústí 11,5 cm, ø dna 9 cm

Nalezeno v roce 1904 při stavbě domu p. Hanuše v Hradci Králové.

Muzeum východních Čech v Hradci Králové, inv. č. 1534

b) Baňkovitý kachel

Hradec Králové, 14.–15. století

Keramika, v. 23,5 cm, ø ústí 13 cm, ø hlavice 24 cm

Nalezeno v Hradci Králové v roce 1909.

Muzeum východních Čech v Hradci Králové, inv. č. 1560

c) Nádobkový kachel

Chrudim, 14.–15. století

Keramika, v. 10 cm, š. 10 cm, hl. 9,5 cm

Nalezeno v Chrudimi v Hradební ulici v roce 2006.

Regionální muzeum v Chrudimi, inv. č. A31040

Nádobkové kachle nebyly ještě skutečným stavebním článkem, ale vsazovaly se ve větších vzdálenostech od sebe do hliněného tělesa kopulovitých kamen. Svým dnem a otevřeným ústím sálaly teplo do místnosti. Nejstarší nálezy tohoto typu u nás pocházejí již z druhé poloviny 13. století.

I.VIII.1c

I.VIII.2b

I.VIII.2d

I.VIII.2

Heraldické kachle

a) Kachel s heraldickým znakem

Čechy, 15. století

Keramika, v. 19 cm, š. 19 cm

Nalezeno v Třebovčicích – tvrziště.

Městské muzeum a galerie Hořice, inv. č. A105

b) Komerový kachel s motivem českého lva

Čechy, tvrz, 2. polovina 15. století

Keramika, v. 22,2 cm, š. 22,2 cm, hl. 15,1 cm

Nalezeno v areálu tvrze v Rosicích u Chraští.

Regionální muzeum v Chrudimi, inv. č. A4611

c) Komerový kachel s moravskou orlicí

Hradec Králové, 15. století

Keramika, v. 18,5 cm, š. 18,5 cm

Nalezeno roku 1906 v Hradci Králové, dům č. p. 30.

Muzeum východních Čech v Hradci Králové, inv. č. 1491

d) Kachel se znakem Chrudimi

Chrudim, přelom 15. a 16. století

Keramika, v. 20,5 cm, š. 21,6 cm, hl. 9 cm, nápis: *erb/miesta/chrudimie/dielal/toto/medek/ian*

Nalezeno na hradě Lichnice.

Městské muzeum a knihovna Čáslav, kat. č. K 51

Kachel pochází z kamen na hradě Lichnice a vytvořila jej dílna hrnčíře Medka, který patřil k předním výrobcům kamnářské keramiky na přelomu 15. a 16. století v Chrudimi. Dílna své výrobky signovala, což umožnilo hrnčíře Jana Medka identifikovat také v archivních pramenech. Výjimečné je zobrazení orlice s korunou – na většině dochovaných soudobých zobrazení bývá totiž orlice nekorunovaná.

I.VIII.3a

Kachle s náboženskými motivy**a) Komorový kachel se sv. Martinem**

Hradec Králové, 15. století

Keramika, v. 20,5 cm, š. 20,5 cm

Muzeum východních Čech v Hradci Králové, inv. č. 1624

Na kachlovém reliéfu je zobrazen výjev ze života sv. Martina, který roztíná svůj plášť, aby obdaroval žebráka. Poukazuje tak na křesťanské milosrdenství a soucit s chudými a postiženými. Kachle s takovými motivy často pocházejí z městského prostředí a vzhledem k jejich ikonografii mohou být spojeny s městskými špitály. Ty byly zakládány jak církevními institucemi, tak městy a přímo podporovány měšťany.

b) Komorový kachel s Adamem a Evou u stromu poznání

Trutnov, kolem 1450

Keramika, v. 17,8 cm, š. 19 cm, hl. 5,1 cm

Nalezeno v Trutnově v roce 1980.

Muzeum východních Čech v Hradci Králové, př. č. 41/1980

c) Komorový kachel s motivem vyhnání z ráje

Čechy, 15. století

Keramika, v. 19 cm, š. 19 cm

Nalezeno v areálu tvrzíště v Třeboveticích.

Městské muzeum a galerie Hořice, inv. č. A103

d) Komorový kachel s motivem Jonáše a velryby

Chrudim, 2. polovina 15. století

Keramika, v. 19,5 cm, š. 20 cm, hl. 13,5 cm

Regionální muzeum v Chrudimi, inv. č. A4609

e) Komorový kachel s motivem proroka Daniela

Chrudim, přelom 15. a 16. století

Keramika, v. 19,9 cm, š. 19 cm, hl. 13,6 cm

Regionální muzeum v Chrudimi, inv. č. A4602

f) Komorový kachel s motivem jelena jako symbolem Krista

Chrudim, 2. polovina 15. století

Keramika, v. 19,1 cm, š. 19,9 cm, hl. 13 cm

Regionální muzeum v Chrudimi, inv. č. A4606

g) Komorový kachel s motivem sv. Jeronýma se lvem

Chrudim, 2. polovina 15. století

Keramika, v. 22,2 cm, š. 22,4 cm, hl. 16 cm

Regionální muzeum v Chrudimi, inv. č. A4604

h) Komorový kachel se sv. Jiřím

Hradec Králové, 1. polovina 15. století

Keramika, v. 20 cm, š. 20 cm

Muzeum východních Čech v Hradci Králové, bez inv. č.

ch) Komorový kachel s turnajovou scénou / motivem souboje Davida s Goliášem

Chrudim, 2. polovina 15. století

Keramika, v. 20 cm, š. 20 cm, hl. 12,8 cm

Regionální muzeum v Chrudimi, inv. č. A4610

I.VIII.3f

I.VIII.3i

i) Rohový komorový kachel s knězem a ozbrojencem

Chrudim, 2. polovina 15. století – 16. století

Keramika, v. 21,7 cm, š. 11,2 cm

Nalezeno v Chrudimi na Všehrdově náměstí v roce 1859.

Regionální muzeum v Chrudimi, inv. č. A4612

Kachel, na jehož jedné čelní vyhřívací stěně je zobrazen ozbrojenec s halapartnou a na druhé kněz s kalichem, zachránil konzervátor Mořic Lüssner při přestavbě budovy krajského soudu v Hradci Králové v roce 1859. Jedná se o nejstarší publikovaný kachel v České republice.

I.VIII.4b

Kachle s profánními motivy

a) Komorový kachel se lvem

Hradec Králové, kolem 1400

Keramika, v. 17,5 cm, š. 17 cm, hl. 15 cm, ústí 12 × 10 cm

Nalezeno roku 1969 v Hradci Králové, dům č. p. 2.

Muzeum východních Čech v Hradci Králové, př. č. 16/69-88

Lev se na středověkých kachelích objevuje často v různých variantách. Ztělesňoval sílu, odvahu a rytířské ctnosti. Korunovaný lev byl symbolem Českého království, v případě Hradce Králové byl i jeho znakem jako královského města.

b) Komorový kachel s motivem zápasu lva s drakem

Chrudim, 2. polovina 15. století

Keramika, v. 21,2 cm, š. 20,9 cm, hl. 14,8 cm

Regionální muzeum v Chrudimi, inv. č. A4607

Toto zobrazení překračuje svým pojetím a významem běžnou náplň ikonografického typu boje lva (dobro) s drakem (zlo). Jedná se o vítězího českého heraldického lva bojujícího s nepřáteli země, případně pravé víry.

c) Komorový kachel s motivem kohouta

Chrudim, 2. polovina 15. století

Keramika, v. 18,5 cm, š. 19,2 cm, hl. 15,8 cm

Regionální muzeum v Chrudimi, inv. č. A4601

d) Komorový kachel s motivem páva a nápisem

Chrudim, 2. polovina 15. století

Keramika, v. 19 cm, š. 19 cm, max. hl. 14,8 cm

Nalezeno v Chrudimi, Resselovo náměstí, Khomův dům, č. p. 111/I.

Regionální muzeum v Chrudimi, inv. č. A4600

e) Komorový kachel s motivem víly Meluzíny

Chrudim, 2. polovina 15. století

Keramika, v. 21,2 cm, š. 21,6 cm, hl. 14 cm

Regionální muzeum v Chrudimi, inv. č. A4603

f) Komorový kachel s Meluzínou

Čechy, 15. století

Keramika, v. 21 cm, š. 21,5 cm, hl. 13 cm

Nalezeno v Ústí nad Orlicí v areálu bratrského sboru.

Národní muzeum, Praha, inv. č. H2 – 2559

g) Komorový kachel s mužem a ženou pod rozkvetlým keřem

Hradec Králové, 15. století

Keramika, v. 18 cm, š. 19 cm

Muzeum východních Čech v Hradci Králové, inv. č. 1503

I.VIII.4a

I.VIII.4h

h) Komorový reliéfně zdobený kachel tzv. malého formátu s postavou rytíře

Hradec Králové, 4. čtvrtina 13. – 1. polovina 14. století

Keramika, v. 13,5 cm, š. 14 cm, dochovaná hl. 11 cm

Nalezeno v základech domu č. p. 30 v Hradci Králové.

Muzeum východních Čech v Hradci Králové, inv. č. 1509

Komorové kachle tzv. malého formátu, jejichž délka hrany čelní vyhřívací stěny činí zpravidla 13–15 cm, patří mezi nejstarší plasticky zdobené kachle, jaké vznikaly již v první polovině 14. století. Charakteristická pro ně je jednoduchost ikonografických motivů. Nálezy u nás pocházejí z nejvýznamnějších královských měst – Prahy, Hradce Králové, Kutné hory a dalších.

I.VIII.5b

I.VIII.5

Římsové kachle

a) Římsový kachel s motivem zápasících draků

Hradec Králové, 2. polovina 15. století

Keramika, v. 18,5 cm, š. 11,5 cm, hl. 13 cm, ø ústí 7 cm, v. zubů 5,5 cm

Muzeum východních Čech v Hradci Králové, inv. č. 1470

b) Římsový výžlabkový kachel s motivem vinné révy a jménem hrnčiče

Kutná Hora, 15. století

Keramika, v. 16,5 cm, š. 13 cm, hl. 13,5 cm, ø ústí 12,5 cm, v. zubů 5 cm,

nápis: *Girzik*

Nalezeno v Hradci Králové.

Muzeum východních Čech v Hradci Králové, inv. č. 1487

Esovitě vnutřené úponky vinné révy s hrozny patří mezi charakteristické motivy kachlí pozdně gotického období a je bohatě zastoupen v mnoha variantách na nálezech z východních Čech. Vinné hrozny – eucharistický symbol – odkazují na Ježíše Krista. Jméno Jiřík (*Girzik*) je pravděpodobně jméno hrnčiče, který kachel vyrobil.

c) Římsový kachel s napodobeninou nápisu

Čechy, 15. století

Keramika, v. 17,2 cm, š. 14,6 cm (původně cca 16 cm), hl. 7,2 cm, ø záchytného otvoru 2,3 cm

Nalezeno na návrší s hradem Bradou 28. 4. 1927.

Regionální muzeum a galerie v Jičíně, inv. č. 3434, 3435

Kachle se zdobenou čelní vyhřívací stěnou, jejíž součástí je písmo, se prvně objevují již ve 14. století, běžnější jsou ale až v 15. století. Nápis má spíše dekorativní význam, některé nepřesnosti bývají přisuzovány negramotnosti rytce. Shluky písmen mohly nést i význam magických a ochranných symbolů.

I.VIII.5e

d) Římsový komorový kachel s cimbuřím

Chrudimsko, konec 14. století

Keramika, v. 13,5 cm, š. 11,7 cm

Regionální muzeum v Chrudimi, inv. č. A4597

Kachle obdobného provedení jsou známy z Chrudimi, Hradební ulice, nebo z prostoru zaniklého benediktinského kláštera v Podlažicích. Patří do nejstaršího horizontu výskytu komorových kachlí na Chrudimsku.

e) Římsový korunní komorový kachel se zápasícími draky

Čechy, 15. století

Keramika, v. 14,5 cm, š. 18,2 cm

Nalezeno na hradě Košumberku.

Regionální muzeum v Chrudimi, inv. č. A6442

Drak či had je v křesťanství symbolem zla, pohanství či satana a poukazuje na boj člověka se zlem, pokušením, neřestným životem a podobně. Draci s propletenými krky se objevují i v městské heraldice – v Čechách konkrétně ve znaku města Kolína.

I.VIII.5c

I.VIII.6

I.VIII.6

Kamnové nástavce

Kamnový nástavec s architektonickým motivem

Čechy, 2. polovina 15. století

Keramika, v. 23,5 cm, š. 15,2 cm

Nalezeno v areálu tvrze v Hoješíně.

Regionální muzeum v Chrudimi, inv. č. A4615

Nástavec (akroterium) trojúhelníkovitého tvaru s architektonickým motivem tvořil ozdobu vršku kachlových kamen. Motiv sestává z panelování v podobě gotických lomených oblouků a rozet. Na vrcholu je zakončen lidskou hlavičkou v knížecí čapce.

I.VIII.7a

I.VIII.7

Renesanční kachle

a) Římsový kachel s datačním nápisem 1534 a písmeny IOH

Trutnov, 16. století

Keramika, d. 20 cm

Muzeum východních Čech v Hradci Králové, reg. č. 2 – 2019

b) Komorové kachle z kamen na zámku Opočno

Komorový kachel s polopostavou starozákonního krále Azy v arkádě

Komorový kachel s polopostavou Ludvíka Jagellonského / Ferdinanda I. v arkádě

Komorový kachel s polopostavou dámy nebo královny Marie Habsburské / Anny Jagellonské v arkádě

Čechy, po roce 1531

Keramika, glazura, v. 23 cm, š. 23 cm, hl. 3,2 cm (Aza); v. 22,4 cm, š. 20 cm, hl. 2,5 cm (panovník); v. 22,5 cm, š. 19 cm, hl. 3 cm (panovnice)

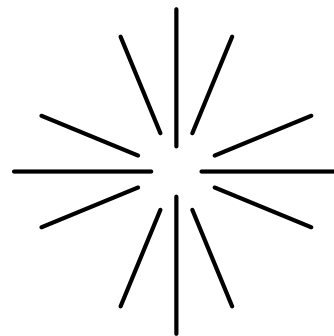
Pocházejí ze zámku v Opočně.

Národní muzeum, Praha, inv. č. H2 – 2617, H2 – 2619 a H2 – 2621

Formy pro reliéfy na kachlích s podobiznami panovníků byly řezány podle grafických předloh a podle medailí augsburských rytců Hanse Dauchera (1486–1538) a Hanse Schwarze (1492–1550), podobně jako série polofigur starozákonních tyranů a judských králů z týchž kamen.

Lvi jako erbovní královská zvířata reprezentují krále a královnu v příbuzné stylizaci a pozici například na kamenné supraportě v Ludvíkově křídle Pražského hradu.

I.IX

Zbraně a zbroj

Atraktivní skupinu archeologických nálezů představují militaria, kam vedle zbraní a zbroje patří i výstroj koně a jezdecká výbava. Nejrozšířenější jsou nálezy podkov a jezdeckých ostruh. Tvary ostruh varíují od plochých s jehlanovitým nebo kuželovitým bodcem ze 13. století přes formy opatřené zubatým kolečkem s výrazně prohnutými rameny až k předmětům s dlouhým bodcem a větším kolečkem typickým pro 15. století. V tomto období se objevují také postříbřené či pozlacené ostruhy. Dálkové zbraně jsou nejčastěji doloženy hroty šípů různých tvarů používaných pro luky a kuše. Výjimečnými nálezy jsou hroty střel do kuše zdobené rytím a tausí, které mohly být odznakem velitele střelců nebo zástupců místní nižší šlechty. Z těl kuší se dochovaly kostěné části destičkovitého obložení, dále spušťadla tětivy, ořech kuše a napínáky.

Hlavní poboční zbraň středověku představoval jednoruční meč či tesák doplněný dýkou či větším nožem. Až do 13. století přežívají románské typy mečů se širší čepelí, které prozrazují jejich sečný charakter. V období 14. a zčásti i 15. století se používaly meče se štíhlou čepelí, obloukovitou záštitou a hlavicí ve tvaru oválu či mnohostěnu. K vzácným nálezům úderných zbraní patří palcát a dochované dřevěné hlavice řemdiňů. Spíše výjimečné jsou nálezy palných zbraní z období gotiky, reprezentované ve východních Čechách vzácnou houfnicí z Nového Bydžova a roztrženou hlavní píšťaly z Moravské Třebové.

Ochranná zbroj se dochovala ve formě částí kroužkových košil či kukel. K velmi vzácným nálezům patří železné lamely plátových vest či kabátců zvaných brigandiny. Byly vyrobeny z kůže, na níž jsou zevnitř přinýtovány kovové destičky. Vzácné jsou rovněž nálezy středověkých přileb.

I.IX.1

Tesáky

a) Tesák z Petrkovy

Čechy, 15.–16. století

Max. dochovaná d. 83,5 cm, š. čepele 4,5 cm

Nalezeno při vysazování lesa v Petrkově, do muzea v Chrudimi daroval v roce 1901 J. Freygang.

Regionální muzeum v Chrudimi, i. č. A2267

Železný dvouruční tesák s hruškovitým záštitným plátkem byl nalezen v Petrkově nedaleko Hlinska. Nožovitá rukojeť po dvou

třetinách své délky nesla organické střeňky. V rukojeti jsou dochovány čtyři otvory pro nýty s jejich zbytky (duté nýty), na začátku čepele jsou patrné fragmenty obložení z mosazného plechu s rytými čárkami.

b) Tesák z Chrudimi

Čechy, 15.–16. století

Železo, max. dochovaná d. 77 cm, š. čepele 4,6 cm, d. příčky 22,8 cm

Regionální muzeum v Chrudimi, inv. č. A2268

I.IX.2b

I.IX.2

Meče

a) Meč z Lesa Království u Dvora Králové nad Labem

Čechy, 14. století

Železo, bronz/mosaz, d. 106 cm, d. čepele 89 cm, š. čepele 1,5–4,6 cm, tl. čepele 0,5–5 mm, hm. 768 g

Muzeum východních Čech v Hradci Králové, inv. č. 821

b) Meč se značenou čepelí z hradu Žampach

Čechy, asi konec 13. – 2. polovina 14. století

Železo, dochovaná d. 94,5 cm; čepel: d. 71 cm (dolní část čepele odlomena), max. š. 0,57 cm; zástita: d. 20,2 cm; hlavice kruhového tvaru: d. 5,5 cm, š. 5,5 cm

Regionální muzeum ve Vysokém Mýtě, inv. č. 1537

I.IX.3

Dýka z Čáslavi

Čechy, 14. století

Železo (čepel), dřevo (zástita a rukojeť), zbytky kožené pochvy; d. 20 cm; rukojeť: 9 cm; ostří: 11 cm

Nalezeno v Čáslavi, náměstí J. Žižky, před č. p. 148 v roce 1997.

Městské muzeum a knihovna Čáslav, kat. č. ČAS 216

I.IX.3

I.IX.6

I.IX.4

Hrot kopí z hradu Vildštejna

Čechy, 14.–15. století

Železo, d. 27,4 cm, max. š. 2,1 cm, ø tuleje 3,6 cm

Regionální muzeum v Chrudimi, inv. č. A1219

I.IX.5

Palcát ze Zítkova u Chocně

Čechy, 13.–14. století

Železo, ø 5,5 cm

Národní muzeum, inv. č. H2 – 502

I.IX.6

Řemdih z Chrudimi

Čechy, 15. století

Dřevo, železo, ø 10,6 cm

Regionální muzeum v Chrudimi, inv. č. A6446

I.IX.7

Části středověké kuše z hradu Vildštejna

a) Spouštědlo kuše

Čechy, 14.–15. století

Železo, d. 40,8 cm

Regionální muzeum v Chrudimi, inv. č. A1208

b) Ořech kuše

Čechy, 14.–15. století

Kost, ø 3 cm, v. 2,4 cm

Regionální muzeum v Chrudimi, inv. č. A1207

c) Napínací háky

Čechy, 14.–15. století

Železo, d. 11,5 cm, max. š. 4,1 cm; d. 17,3 cm, max. š. 4,3 cm

Regionální muzeum v Chrudimi, inv. č. A1205 a A1206

I.IX.8

Zdobené hroty střel z Plačic a Pardubic

Čechy, 15. století

Železo; a) d. 11,97 cm (tělo s minuskulním „m“ a pštrosím perem),

b) d. 11,3 cm (tělo s minuskulním „w“ a pštrosím perem)

Východočeské muzeum v Pardubicích, inv. č. 5633, 1217

c) d. 11,5 cm (tělo s minuskulním „s“ a pštrosím perem)

Národní muzeum, Praha, inv. č. H2 – 277

Roztržená hlaveň palné zbraně (píšťaly) z Moravské Třebové

Čechy, 3. čtvrtina 14. století

Železo, d. 37,2 cm, ø ústí hlavně 2,8 cm, hm. 11 600 g

Muzeum Moravská Třebová, inv. č. Z81

Hlaveň má tvar osmibokého průřezu s ústím zpevněným prstencem. Zápální otvor se nachází v horní části zbraně. V blízkosti ústí, kde jsou stěny nejtenčí, je hlaveň rozervána výbuchem, což je znak nedokonalosti výroby nejstarších palných zbraní. Na okraji komory a při zápalně jsou umístěny značky, které patrně měly usnadnit míření. Exponát je jedním z nejstarších příkladů palných zbraní v českých sbírkách.

Palná zbraň (houfnice) z Nového Bydžova

Čechy, 1. polovina 15. století

Železo, d. 53,5 cm, ø ráže 11 cm

Městské muzeum Nový Bydžov, bez inv. č.

Hlaveň houfnice kruhového průřezu s lehce se kónicky rozšiřujícím ústím a výběžky naspodu komory a hlavně k usazení do lože je jedním ze vzácných dokladů nejstarších palných zbraní tohoto typu nejen ve východních Čechách, ale i obecně v českých zemích. Původně byla připevněna kovovými pásy k lafetě s koly, střelivo tvořily kamenné koule. Zbraň pravděpodobně souvisí s husitskými boji v regionu. Mohla sloužit při dobývání nedaleké tvrze v Kozojedech roku 1423 či o rok později tvrzi v Mlázovicích a Smidarech, případně při dobytí Chlumce nad Cidlinou v roce 1425.

I.IX.11

Lamela z brigandiny z hradu Vildštejna

Čechy, 14.–15. století

Železo, d. 8 cm, max. š. 6 cm, tl. 0,2 cm

Regionální muzeum v Chrudimi, inv. č. A1200

Mezi vzácné nálezy zbroje patří železné lamely plátových vest či kabátců zvaných brigandiny. Brigandina byla zvláštním typem lamelové zbroje, mezistupeň k plátové zbroji pozdějšího období. Na kožený či textilní podklad byly zespodu přinýtovány různé velké železné destičky, pohledově se tak svrchu uplatňovaly pouze nýty, které mohly plnit i dekorativní funkci.

Ostruhy**a) Ostruhy ze Zítkova u Chocně**

Čechy, případně západní Evropa, 14. století

Měď, železo, zlacení, dochovaná d. 14,5 cm, dochovaná š. 5,1 cm,

d. bodce 4,8 cm, ø kolečka 2,7 cm, š. ramen 0,7 (1,7) cm, tl. 0,4 cm, ø gar-

nitur cca 0,9 cm, dochovaná d. 5,6 cm, d. bodce 3,9 cm, ø kolečka 3 cm

Nalezeno v areálu hradu Hrádníky v roce 2011.

Regionální muzeum ve Vysokém Mýtě, inv. č. 6307 a 6308

Honosné ostruhy s pozlacenými či postříbřenými rameny jsou zdobeny čtyřlaločnými rozetami. Upínací část zdobí šestilaločné rozety s očky. Svým precizním zpracováním a originální výzdobou je lze přiřadit k nejkrásnějším ostruhám z českých zemí. Mistrovské řemeslnické dílo vrcholného středověku bylo určeno špičkám tehdejší společnosti.

b) Ostruha z hradu Strádova

Čechy, počátek 15. století

Železo, stříbření, d. 15,5 cm, š. 8 cm

Regionální muzeum v Chrudimi, inv. č. A2426

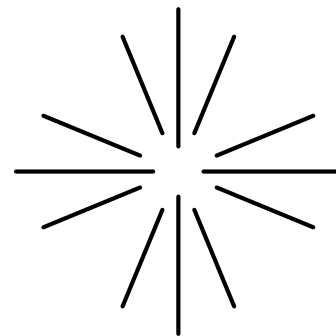

I.IX.9

I.IX.12a

I.X

Pernštejnové

Rod Pernštejnů hrál ve východních Čechách v období pozdního středověku a na počátku renesance významnou roli. Příslušníci rodu, nesoucího ve svém erbů zubří hlavu, získali v první polovině 16. století mimořádné ekonomické i politické postavení a náleželi k nejbohatším šlechticům v Čechách i na Moravě. Slávu rodu dodnes připomínají četné hrady, zámky, kostely a celá historická jádra měst.

Mezi nejvýznamnější příslušníky rodu patřil Vilém z Pernštejna (kolem 1438–1521), který získal rozsáhlé majetky ve východních Čechách a za své rezidenční sídlo si zvolil Pardubice. Toto původně vcelku bezvýznamné město se tak dočkalo zásadní pozdně gotické přestavby. I přesto, že do jeho stavebního vývoje zasáhl požár v roce 1507, vznikl ve druhé dekádě 16. století pozoruhodný urbanistický celek zahrnující zámeckou rezidenci a výstavné poddanské město. Také vzhled města i okolí změnil svůj

ráz vzhledem k výstavbě rozsáhlé rybníční soustavy, jejíž hlavní osou byl Opatovický kanál.

Pozemkový majetek rozšiřoval po Vilémově smrti i jeho syn Vojtěch († 1534). S jeho osobou je spojena výstavba nového zámeckého areálu v Chlumci nad Cidlinou, jehož vzorem se stal pardubický zámek. Vojtěchovi z Pernštejna pak vděčí za svůj historický půvab i Nové Město nad Metují, které dal přestavět do raně renesanční podoby.

Za vlády Vojtěchova bratra Jana v roce 1538 zasáhl Pardubice další požár. Tato katastrofa vyvolala raně renesanční přestavbu Pardubic, při které se jako význačný architektonický prostředek uplatnily terakotové prefabrikáty – ostění, římsy i portály z pálené hlíny. Ty přispěly ke sjednocení průčelí městských domů a další zástavby. Objevily se kromě Pardubic, kde se tyto stavební díly vyráběly, rovněž v dalších východočeských městech.

I.X.1 Erb Vratislava Nádherného z Pernštejna

I.X.1 Erb Marie Manrique de Lara

I.X.1

Svatební pohár Vratislava Nádherného z Pernštejna a Marie Manrique de Lara

Čechy, po 1555

Sklo, email, zlacení, v. 24,8 cm

Národní památkový ústav, ÚOP v Kroměříži, Státní hrad Buchlov, inv. č. BU 701

Svatební pohár je vyzdoben malovanými erby manželského páru Vratislava z Pernštejna (9. 7. 1530 – 27. 10. 1582) a Marie Manrique de Lara (asi 1538 – 16. 2. 1608). Svatba se uskutečnila 14. září roku 1555 ve Vídni. Tvarově jednoduchá číše z čířého skla vychází z německých raně renesančních vzorů.

I.X.2

Terakotové ostění portálu z Hradce Králové

Pardubice, kolem 1550

Pálená hlína, v. 70 cm, š. 33 cm

Muzeum východních Čech v Hradci Králové, bez inv. č.

Terakotová ostění souvisejí s dobou stavební aktivitou Pernštejnů v závěru první poloviny 16. století. Po požáru města Pardubic v roce 1538 se ostění oken a římsy podílely na novém raně renesančním vzhledu města. Architektonické články z pálené hlíny byly z pardubických dílen distribuovány i do dalších východočeských měst, kde byly používány podle vzoru Pardubic a aktuálního dobového vkusu.

I.X.2

I.X.3

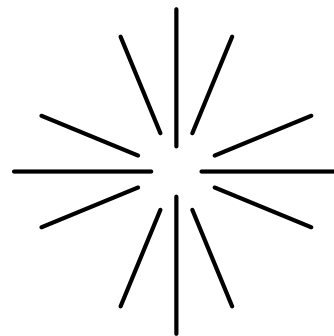
I.X.3

Tumba Vojtěcha z Pernštejna († 1534)

Saský sochař (tumba), severoitalský sochař (figura), kolem 1534
Mramor (krycí deska), pískovec (tumba), fragmenty původní polychromie
na pískovcových reliéfech tumb, d. mramorové desky 224 cm, š. 112 cm,
celková v. tumb 86 cm
Pardubice, kostel sv. Bartoloměje

Vojtěch z Pernštejna (1490–1534), který patřil k nejbohatším šlechticům jagellonské doby, zastával od roku 1514 úřad nejvyššího hofmistra Království českého a od roku 1528 též funkci hejtmana chrudimského kraje. Zemřel v Praze 17. března 1534, jeho tělo bylo přes noc uloženo v utrakvistickém Týnském chrámu a poté bylo převezeno k pohřbu do Pardubic. Vojtěch je na desce tumb zpodoběn s otevřenými očima – *au viv* – symbolem očekávání zmrtvýchvstání. Je zobrazen jako stojící na ornamentálně zdobeném soklu a disponuje všemi dobovými atributy příslušníka vyšší šlechty: je oděn do dobově oblíbeného maxmiliánského typu brnění, v pravici drží buzikan (bojové kladivo), v levici třímá jílec meče, hlavu kryje módní německá čapka, tzv. Drahthaube. Způsob sochařské práce na tumbě a na krycí mramorové desce je odlišný, jedná se o práci dvou sochařů, ze Saska a ze severní Itálie. Je doloženo, že na výzdobě pardubického zámku v této době pracovali saští i severoitalské kameníci.

I.XI

Dveře a klíče

V dílnách středověkých kovářů se vyráběly lustry, mříže, truhlice, dveřní kování, petlice, klepadla, zámky a klíče. Kované části dveří a klíče patří k zajímavým archeologickým nálezům, které dokumentují práci středověkých řemeslníků. Plocha dveří bývala pokryta kovanými pásy, které tvoří kosočtvercové vzory uvnitř s přítuhami (ozdobným kováním). Mnoho dochovaných kovaných dveří v českých zemích pochází nejspíše z Norimberka, který byl

v pozdním středověku jedním z nejvýznamnějších center kovotectví. S dveřmi úzce souvisejí klíče, jež byly nezbytnou pomůckou pro manipulaci s uzavíracími mechanismy – zámky. Hlavy klíčů z 15. a 16. století jsou často bohatě zdobeny vzory s kružbovými motivy. Mohutné zuby klíčů jsou uzpůsobeny gotickým zámekům a v některých případech také ozvláštněny dekorem.

I.XI.1

Dveře z Opočna

Čechy (?) nebo Norimberk, 3. čtvrtina 15. století

Železo, v. 204 cm, š. 112 cm

Opočno, kostel Panny Marie

Původně pravděpodobně pocházejí z hradu Opočno, nejspíše roku 1810 osazeny jako dveře sakristie kostela Panny Marie v Opočně.

Město Opočno, součást nemovité kulturní památky, rej. č. 20906/6 – 2355

Kované dveřní křídlo s množstvím zdobných prvků bylo do roku 1995 osazeno ve vnějším vstupu klasicistní sakristie kostela, vystavěného na počátku 17. století na místě starší dřevěné stavby. Kvalitně provedené, bohatě zdobené dveřní křídlo nejspíše pochází z reprezentačních interiérů hradu, který vlastnili ve druhé polovině 15. století vysocí zemští úředníci, podkomoří královských měst Samuel z Hrádku a Valečova (1481–1488), nejvyšší purkrabí Jan z Janovic a Petršpurka (1488–1495) a po roce 1495 příslušníci zbohatlé rytířské rodiny Trčků z Lípy. Do kostela se nejspíše dostalo za klasicistní přestavby podniknuté v letech 1809–1810 Colloredo-Mansfeldy.

Obdélné křídlo vzniklo snýtováním 4 × 4 plechů o maximálních rozměrech 32 × 70 cm. Křížení pásů a středy ploch zesílily nýty s podložkami a zdobnými hlavami v podobě růžice kované na zápusťku, v křížení torčovanými. Jinde byly použity nýty s plochými hlavami. Nynější jednoduchý přitažený kruh byl zřejmě dodatečně osazen na bohatě zdobený útvar s puklicí ve tvaru vrcholu piniové šišky, jež byla podložena prosekávanou mřížkou ovinutou prstencem poloválcového profilu s 32 nasazenými čučky a na vnější straně obloženém 16 válcovými prstenci. V polích nejbližších puklici byly osazeny probíjené plechové mřížky s motivem trojlístých výhonků (strom života).

I.XI.2a

I.XI.2b

I.XI.2c

I.XI.2

Klíče z kláštera v Opatovicích

a) Klíč s kružbovým dekorem

Čechy, 15. století

Železo, d. 16,9 cm, ø oka 2,8 cm, hm. 76,2 g

Nalezeno v areálu klášterišť v Opatovicích nad Labem.

Východočeské muzeum v Pardubicích, př. č. 22 166

b) Klíč s kružbovým dekorem

Čechy, 15. století

Železo, d. 16,8 cm, ø oka 3,4 cm, hm. 102,3 g

Nalezeno v areálu klášterišť v Opatovicích nad Labem.

Východočeské muzeum v Pardubicích, př. č. 22 164

Oka klíčů jsou zdobena kružbovým ornamentem, druhý klíč má navíc meandrovitě prořezány zuby. Charakteristickým prvkem je závěsné očko – poutko – navařené na hlavu klíče. Klíče patřily k vybavení kláštera benediktinů v Opatovicích nad Labem, založeného již roku 1073 a v roce 1421 vypáleného husity.

c) Klíč s kruhovou hlavicí

Čechy, 15. století

Železo, d. 8,8 cm

Nalezeno v areálu klášterišť v Opatovicích nad Labem.

Národní muzeum, Praha, inv. č. H2 – 1101

I.XI.3

Honosný klíč z Chrudimi

Čechy – Chrudim (?), 14.–15. století

Železo, d. 14,1 cm, ø oka 3,8 cm

Nalezeno v Chrudimi.

Regionální muzeum v Chrudimi, inv. č. A3398

I.XI.3

Honosný chrudimský klíč patří ke klíčům otočným, které ve vrcholném středověku převládly nad hákovitými a zásuvnými. Hlava klíče je bohatě zdobena kružbovým ornamentem, závěsné očko je vykováno do tvaru korunky. Zuby klíče jsou dekorativně meandrovitě prořezány.

Wielki Krowe w pa nadani
a Krowe w wieki

Wielki Krowe w pa nadani
a Krowe w wieki

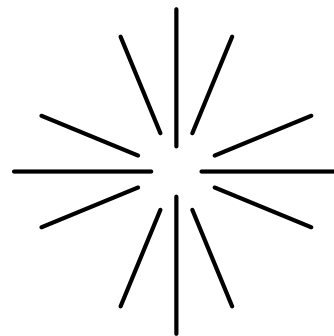

Wielki Krowe w pa nadani
a Krowe w wieki

Wielki Krowe w pa nadani
a Krowe w wieki

Wielki Krowe w pa nadani
a Krowe w wieki

I.XII

Náhrobky

Náhrobní (nebo sepulkrální) památky kryly či označovaly bezprostředně hrob zemřelého (náhrobník, tumba, nástěnný náhrobek ad.) nebo připomínaly jeho památku (epitaf, kenotaf). Dochoval se pouze zlomek jejich počtu a velká část z nich se v důsledku stavebních úprav objektů nachází mimo místo původního určení. Nejedná se pouze o památky vysokého umění, nýbrž často o prosté produkty místních řemeslných dílen. Mohly být tak pořízovány i nižšími sociálními vrstvami obyvatelstva jako často jediná trvalá možnost jejich reprezentace. Ikonograficky lze tyto památky dělit na dvě velké skupiny: na náhrobky primárně figurální a náhrobky heraldické. Oba typy pak vesměs nesly více či méně obšírné nápisy, které v různém rozsahu a pořadí obsahovaly údaje o zemřelém, datum úmrtí, přímluvnou modlitbu nebo prosbu o ni, biblické citáty, poukaz na místo pohřbu, objednavatele, popisovaly heraldické vývody apod. Někdy se vyskytují památky čistě nápisové nebo prosté desky pouze s křížem. Materiálem je ve většině případů mramor, pískovec, žula a kov, epitafy mohou být i malované na omítce, dřevě či plátně. Náhrobky měly reprezentovat význam zemřelého, jeho rodu a zároveň i jeho

zbožnost a připomínat živým (v nereformovaném prostředí) nutnost přímluvných modliteb za jeho duši. S tím souvisí i umístění v rámci sakrálního prostoru.

Východočeský fond dochovaných středověkých a raně renesančních sepulkrálních památek je ve srovnání s jinými českými i evropskými regiony poměrně málo početný. Z uměleckého hlediska převládá spíše nižší kvalita běžné lokální produkce, pouze několik exemplářů výtvarně vyniká. Ty jsou spojeny s činností domácích dílen, např. náhrobek Adama Sadovského ze Sloupna (†1552) v kostele sv. Jana Křtitele v Dohalicích, ale zejména cizích mistrů, jako tumba Vojtěcha z Pernštejna (†1534) a náhrobek Žofie Těšínské (†1541) z pernštejnského pohřebiště v kostele sv. Bartoloměje v Pardubicích či náhrobek Beneše z Kocourova (†1419) v kostele sv. Filipa a Jakuba v Trhové Kamenici.

Fond známých sepulkrálních památek se dnes rozšiřuje fakticky již pouze prostřednictvím archeologických výzkumů. Vystavené fragmenty lze bez bližšího uměleckohistorického kontextu datovat pouze rámcově na základě kresebného provedení výzdoby a zejména použitého písma.

Náhrobek Adama Sadovského ze Sloupna (†1552)

Dohaličky, kostel sv. Jana Křtitele, zazděn ve zdi podvěží
Jemnozrný, světle okrový pískovec, v. 262 cm, š. 140 cm

I.XII.1

I.XII.1

Fragment náhrobníku s rytou postavou

Hradec Králové, kolem 1300 (?)

Pískovec, v. 90 cm, š. 37 cm, hl. 14 cm

Původní umístění neznámé, od roku 1923 v lapidáriu Muzea východních Čech v Hradci Králové.

Muzeum východních Čech v Hradci Králové, inv. č. 246

Nejstarší fragment z tohoto souboru byl nalezen v základech bývalé jezuitské koleje na Velkém náměstí roku 1923. Náhrobek mohl původně pocházet z bývalého minoritského kláštera, který ležel v severní části historického jádra města.

I.XII.2

I.XII.2

Fragment náhrobníku neznámého šlechtice

Vysoké Mýto, 1. polovina 14. století

Pískovec, v. 47 cm, š. 21 cm, hl. 16 cm, v písmu jsou patrné zbytky výplně z tmavé pryskyřice; nápis (doplněno podle kresby Zdeňka Wirtha z roku 1902): [ANNO DOMINI --- /---] VIII [--- / --- /---] JN . OT [...D] SEP(UL)T(US)

Původní umístění neznámé (snad v kostele sv. Vavřince ve Vysokém Mýtě nebo v tamním minoritském klášteře), později v Regionálním muzeu ve Vysokém Mýtě.

Regionální muzeum ve Vysokém Mýtě, inv. č. 2A-55

Z náhrobníku šlechtice se dochoval vystavený fragment a ještě další část s figurální výzdobou, která je nyní druhotně zapuštěna ve zdi interiéru kostela Nejsvětější Trojice ve Vysokém Mýtě. Náhrobek patřil neznámému rytíři, podle erbu snad z rodu pánů z Potštejna. Vtesaný a tmavou pryskyřičnou hmotou vyplněný nápis (výška písma 13–14 cm) začínal v levém horním rohu a probíhal kolem celé desky.

I.XII.3

I.XII.3

Fragment náhrobníku s obvodovým nápisem

Hradec Králové, 1. polovina 14. století

Opuka, v. 88 cm, š. 54 cm, hl. 26 cm

Původní umístění neznámé, od roku 2014 v lapidáriu Muzea východních Čech v Hradci Králové.

Muzeum východních Čech v Hradci Králové, bez inv. č.

Fragment byl nalezen při stavbě kanalizace na třídě ČSA roku 2014 v druhotné poloze. Při hledání jeho původu lze uvažovat o kostele sv. Vavřince, který je doložen ve 14. století a stál jihozápadně od místa nálezů na rozhraní dnešní třídy ČSA a třídy Komenského.

I.XII.4

Fragmenty náhrobníku

Hradec Králové, 1. polovina 14. století

Mramor, v. 51 cm, š. 44 cm, hl. 27 cm; v. 57 cm, š. 30 cm, hl. 27 cm; v. 85 cm, š. 52 cm, hl. 27 cm

Původní umístění neznámé, počátkem 20. století umístěn v lapidáriu Muzea východních Čech v Hradci Králové.

Muzeum východních Čech v Hradci Králové, inv. č. 275

Fragmenty náhrobníku byly nalezeny při bourání pevnostních hradeb na přelomu 19. a 20. století na blíže neznámém místě. Vzhledem k nálezové situaci fragmenty nelze ani hypoteticky spojit s některou ze známých hradeckých staveb.

I.XII.5

I.XII.5

Náhrobek Ludmily (†1555)

Hradec Králové, 1555 nebo krátce poté

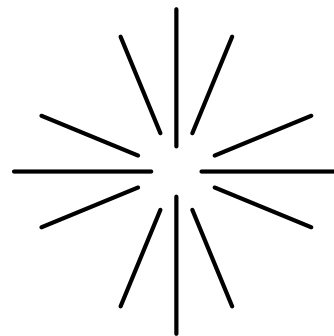
Pískovec, v. 190 cm, š. 77 cm, hl. 20 cm; nápisy: *Leta Pane M^o . / V^o . lv . / W patek po B(ožim) Křtěni vmřela / Lidmila dcera . / Jana Rotaule . manžel(k)a Jana pekelsk(eh).*

Sprawedliwy / yakukoli smrti / zachwatce(n) bude / W obwlaže(n)i bu / de dusse geho : / Mudro(sti): iiii ka(pitola)

Pochází buď z kostela sv. Jakuba v Hradci Králové, nebo z jeho hřbitova, od konce 19. století umístěn v lapidáriu Muzea východních Čech v Hradci Králové.

Muzeum východních Čech v Hradci Králové, bez inv. č.

Náhrobek pochází z kostela sv. Jakuba „Na louce“, který stál poblíž dnešního sokolského stadionu v severní části města a zanikl při stavbě pevnosti v 18. století. Byl nalezen roku 1897 v městském stavebním dvoře na místě bývalého kostela. Náhrobek nese měšťanskou merku s letopočtem 1555.

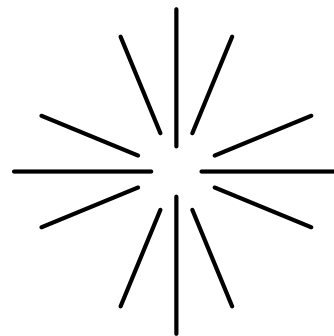
II.

Vzestupy a pády

Výtvarná kultura východních Čech ve 14. a 15. století

Ve 14. století, v období před husitskými válkami, zažívaly východní Čechy včetně regionu Kladska nebývalý ekonomický i kulturní rozvoj. K tomu přispívala rovněž velkorysá podpora českých králů, královen a církevních činitelů. Osobnost pražského arcibiskupa Arnošta z Pardubic je připomenuta v kontextu Kladska, kde strávil část dětství a později tam věnoval několik prvotřídních uměleckých děl. Kladsku dal dokonce přednost před pražskou katedrálou, když si jej zvolil jako místo svého posledního odpočinku. Až do počátku husitských válek východní Čechy vzkvétaly podobně jako celé království. Královská města ve východních Čechách nijak nezaostávala za Prahou, hlavním uměleckým centrem, a koncem 14. a počátkem 15. století zažívala neobyčejný rozkvět. Východočeské kláštery v této oblasti patřily k těm nejbohatším v zemi, což se jim později stalo osudným. V období husitských válek se východní Čechy, s výjimkou Broumova a Kladska, přiklonily ke straně podobojí a staly se centrem husitského odboje, baštou utrakvismu v Českém království. Vlivem válečných událostí, rabování a vypalování klášterů i měst se z předhusitských památek dochoval jen zlomek. Po uklidnění situace kolem poloviny 15. století znovu došlo k ekonomickému a kulturnímu rozkvětu východočeských měst, která se většinou hlásila k nové víře. Hlavní roli zde hrály bohaté patricijské rodiny, často utrakvistického vyznání, které pro spásu svých duší pořizovaly do kostelů nové oltáře či nejrůznější liturgické vybavení.

II.1

Kladsko – součást východních Čech

Území Kladska se rozkládá v kotlině kolem řek Kladské Nisy, Bystřické Nisy a Stěnavy. Ze všech stran je uzavřeno horskými pásmy a vklíněno mezi Čechy, Moravu a Slezsko. Kladsko zůstávalo dlouho téměř neosídleno, kolonizoval je až král Přemysl Otakar II., a to formou manského systému, na jehož základě se postupně vytvořila specifická právní organizace manského kraje. Kladští královští manové měli své vlastní úřady – úřad kladského hejtmana a manský soud, které byly určitou obdobou českých stavovských úřadů. Jako součást českého státu příslušelo Kladsko církevně k pražské diecézi. Proces kolonizace byl v Kladsku poměrně rychlý a v hlavních rysech byl dokončen do poloviny 14. století. Kraj v té době ekonomicky i kulturně vzkvétal a bohatl.

Na počátku 15. století se Kladsko na rozdíl od sousedního Hradecka postavilo proti Husovým reformačním myšlenkám a stalo se důležitou základnou Zikmunda Lucemburského v boji proti východočeským husitům. Král Zikmund jmenoval v roce 1422 kladským hejtmánem Půtu z Častolovic, bohatého východočeského pána a odpůrce husitů. Tehdy začaly z Kladska krvavé výpravy proti východočeským husitům, které však nezůstaly bez odezvy. V roce 1425 dobyla husitská vojska město Radkóv (Hrádek) a roku 1428 husité porazili v blízkosti Kladska také vojsko posledního piastovského minstrberského vévody Jana, který v bitvě zahynul. Další část husitské armády se zmocnila Kladské Bystřice. Území Kladska bylo zničeno a došlo k velkému úbytku obyvatelstva. Teprve v padesátých letech 15. století nastalo v souvislosti se znovuoživením obchodu celkové zlepšení hospodářských, ale i kulturních podmínek. Po dlouhé době bylo opět možné považovat zemskou stezku z Prahy přes Kladsko do Vratislavi za bezpečnou. Jiří z Poděbrad po zvolení králem povýšil roku 1459 kladský manský kraj na české hrabství.

Povýšení si nechal potvrdit císařem Fridrichem III. a v roce 1465 udělil hrabství lénem svým synům Viktorínovi, Jindřichovi a Hynkovi, tehdy již říšským knížatům. Prvním vládnoucím hrabětem se stal Jindřich starší, za něhož byla vybudována samostatná správa hrabství. Od jeho zadlužených potomků odkoupil Kladské hrabství roku 1501 hrabě Oldřich z Hardeku, švagr poděbradských knížat. Rod Hardeků pak prodal hrabství v roce 1534 králi Ferdinandovi I. Habsburskému.

Kladská Madona

Praha, kolem 1345

Tempera na topolové desce, potažené plátnem, v. 186 cm, š. 95 cm
Gemäldegalerie Berlin

Arnošt z Pardubic a Kladsko

Arnošt z Pardubic (1297–1364), budoucí první arcibiskup pražský, podle starší literatury pocházel z rodu pánů z Pardubic. Ve skutečnosti byl jeho otcem rytíř Arnošt z Hostýně nebo také ze Staré, který byl královským purkrabím na hradě v Kladsku, kde malý Arnošt prožil své dětství. Přídomek z Pardubic začal užívat až později po výměně vízmburského panství na Pardubice. Arnošt navštěvoval školu při zdejší johanitské komendě, k níž tehdy patřil kostel Panny Marie. Zde při večerní modlitbě prožil zázrak, který popsal až na sklonku života: při zpěvu mariánské antifony se podíval na sochu/obraz Panny Marie a ta od něj odvrátila tvář, zatímco Ježíšek v jejím náručí se na něho stále usmíval. Tento zážitek zřejmě ovlivnil jeho budoucí církevní kariéru i úctu k Panně Marii.

S osobností Arnošta z Pardubic lze spojit několik uměleckých děl špičkové úrovně, která se nacházela či dodnes nacházejí přímo v Kladsku. Kolem roku 1345 věnoval Arnošt z Pardubic kostelu deskový obraz Madony kladské znázorňující trůnící Pannu Marii obklopenou anděly (dnes Gemäldegalerie, Berlín). Do nově založeného kláštera augustiniánů daroval dřevěnou sochu Madony s Ježíškem (tzv. Madona s vrabcem) z první poloviny 60. let 14. století, dokládající vynikající úroveň pražského rezbářství, která se nyní nalézá v jedné z bočních kaplí kladského farního kostela Nanebevzetí Panny Marie. Tento kostel si také zvolil za místo svého posledního odpočinku. Opuková tumba s figurální výzdobou

byla objednána v pražské parléřovské huti při katedrále sv. Víta pravděpodobně Arnoštovým nástupcem v úřadu, Janem Očkem z Vlašimi. Někteří badatelé spojili s donátorskou aktivitou Arnošta z Pardubic také sochu trůnící Madony na lvech (dnes Germanisches Nationalmuseum, Norimberk), která pochází z malého kostela v nedalekých Krosnowicích a původně mohla patřit k mobiliáři kladského farního kostela.

Kladská Madona, detail s Arnoštem z Pardubic

II.1.2.a

II.1.1

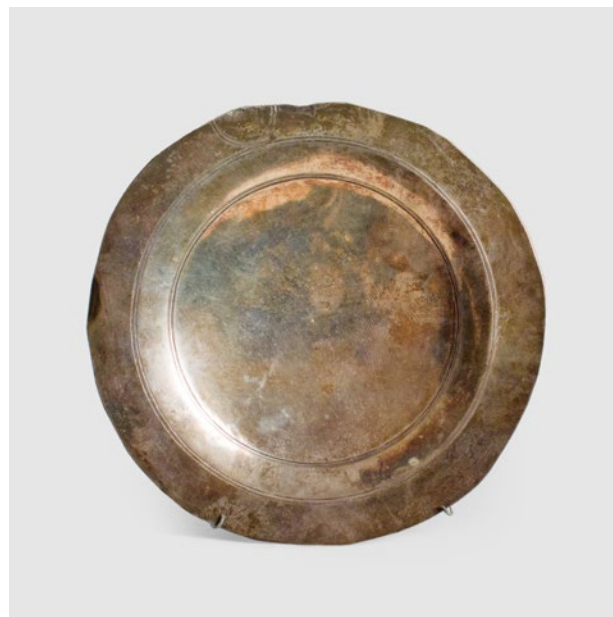
Kladská madona, tzv. Madona s vrbcem

Praha, 1360–1365

Dubové dřevo, drobné stopy pozdější polychromie na plášti, ptáček je pozdější doplněk, v. 152 cm, š. 56 cm, hl. 47 cm

Pochází z kostela augustiniánů kanovníků v Kladsku, od roku 1625 ve farním kostele Nanebevzetí Panny Marie v Kladsku, dnes umístěna v tamní kapli sv. Jakuba.

Římskokatolická farnost při kostele Nanebevzetí Panny Marie, Kladsko

II.1.2.b

II.1.2

Kalich a paténa z hrobu Arnošta z Pardubic

Praha, 1340–1360

Stříbro, částečně zlacené (nodus a dřík kalicha), tepané, ryté, kalich: v. 12,5 cm; paténa: ø 11 cm

Muzeum Ziemi Kłodzkiej w Kłodzku, inv. č. MZKS 1651 a MZKS 1652

Kalich a paténa jsou přímo spojovány s osobou pražského arcibiskupa Arnošta z Pardubic. Byly vyzdviženy na počátku 18. století z Arnoštova hrobu v kostele Nanebevzetí Panny Marie v Kladsku, který byl ve středověku spravován komendou johanitů. Kalich i paténa patří k předmětům, které byly pravidelně ukládány do hrobů spolu s ostatky biskupů jako odznaky jejich hodnosti.

II.1.3

Náhrobek arcibiskupa Arnošta z Pardubic (†1364)

Praha, 1365–1370

Červený leštěný vápenec a opuka, figura: 179 × 66 × 36 cm;

tumba: 221 × 119 × 99 cm

Původně umístěn v ose presbytáře farního kostela před hlavním oltářem, později přemístěn do severní boční lodi.

Farní kostel Nanebevzetí Panny Marie, Kladsko

Náhrobní tumba arcibiskupa Arnošta z Pardubic původně stála před hlavním oltářem, na nynější místo v severní boční lodi byla přenesena na počátku 80. let 19. století v souvislosti s instalací sochy Arnošta z Pardubic od Johana Jandy v kostele. Výrazně poškozená středověká tumba je možné dát do souvislosti se zřícením „přední části kostela“, při němž tehdy zahynuli tři kněží. Domněnka o destrukci náhrobku husity, s níž se lze v literatuře setkat, je zcela neopodstatněná – husité Kladsko nikdy neobsadili. V letech 2015–2017 proběhlo náročné restaurování náhrobku, které zaštitila Fakulta restaurování v Litomyšli při Univerzitě v Pardubicích (Jakub Ďoubal, Karol Bayer, Petra Zítková).

II.1.3

II.1.4

II.1.4

Trůnící madona na lvech z Krosnowic

Slezsko (Kladsko ?), kolem 1370

Lipové dřevo, původní polychromie, zlacení, stříbření, v. 85 cm, š. 34 cm, hl. 17 cm

Pochází snad z některého kostela v Kladsku, poté v Krosnowicích u Kladska, v roce 1951 zakoupeno do Germanisches Nationalmuseum v Norimberku. Germanisches Nationalmuseum Nürnberg, inv. č. Pl. O. 2876

Madona z Krosnowic zobrazuje Marii – Královnu nebes – na trůně, dole se dvěma položenými lvy. Na jejich hlavách klečí dva andělé v pláštích. Motiv Panny Marie na lším trůnu se poprvé objevil ve 13. století a v duchu středověké symboliky představuje odkaz na trůn krále Šalomouna a na vítězství nad zlem a hříchem. Krosnowická socha zastupuje specifickou linii slezsko-pruských madon na lvu, jejíž genezi lze odvodit od vratislavského sochařství 40. let 14. století.

Město Kladsko

Město vzniklo na úpatí návrší nad levým břehem Nisy, kde se při raně středověké zemské stezce rozkládalo hradiště a později hrad. Kladsko bylo zmíněno v Kosmově kronice už k roku 981 jako součást držav libického „knížete“ Slavníka, otce sv. Vojtěcha. Nedávné archeologické výzkumy to však vyvrátily. První prokazatelnou zprávou vztahující se k území dnešního města je tak údaj z doby kolem roku 1186 o tržišti s dřevěným kostelem sv. Václava. Ve druhé polovině 13. století za vlády Přemysla Otakara II. byl postaven gotický hrad a město s radnicí a městským kostelem Panny Marie. Město bylo po obvodu obklopeno postupně budovanými hradbami se čtyřmi branami, středověká fortifikace ale kvůli pozdější výstavbě pevnosti v 17. století téměř zanikla. Ve 14. století do architektury města značně zasáhl první pražský arcibiskup Arnošt z Pardubic, z jehož iniciativy zde byla v roce 1350 zřízena kanonie řádu augustiniánských kanovníků, která později beze zbytku zanikla. Arnošt se podílel i na přestavbě a rozšíření měst-

ského kostela Panny Marie, kde byl poté na vlastní přání pohřben. Jedinečný most sv. Jiří přes rameno Nisy (tzv. Mlynówku), inspirovaný pražským kamenným mostem Karla IV., byl dokončen kolem roku 1390.

Husitská tažení do architektury města výrazněji nezasáhla, husité se totiž nepokusili dobře opevněné město dobýt. Po vzniku Kladského hrabství v roce 1459 byl místní hrad rozšířen a přestavěn. Všechny nové hradní stavby však zmizely při výstavbě pevnosti v 17. a 18. století. Poslední větší gotickou stavbou ve městě byl klášter bernardinů s kostelem sv. Jiří a sv. Vojtěcha. Klášter založil syn krále Jiřího z Poděbrad, kladský hrabě Jindřich starší v roce 1475 jako projev své konverze od utrakvismu ke katolicismu. Klášter se měl stát rodinnou hrobkou slezské větve rodu pánů z Poděbrad. V roce 1501 se pánem města stal Oldřich z Hardeku, jehož následovníci pak hrabství roku 1534 prodali králi Ferdinandovi I. Habsburskému.

Matthäus Merian, Pohled na Kladsko, detail

Kolem roku 1650

Rytina

Muzeum Ziemi Kłodzkiej w Kłodzku, inv. č. MZK-S-2339

II.I.5

II.I.7

II.I.5

Typář první městské pečeti Kladska

Praha (?), 3. čtvrtina 13. století

Bronz, litý, cizelovaný, ø 7,6 cm, tl. 0,8 cm, opis majuskulou s unciálními prvky: + SIGILLVM • CIVIUM • GLACENSIS • CIVITATIS •
Muzeum Ziemi Kłodzkiej w Kłodzku, inv. č. MZK-N-1

Město Kladsko bylo založeno mezi lety 1253–1278 za vlády českého krále Přemysla Otakara II. Ten městu věnoval i pečeť s českým lvem. Nejstarší dochovaný dokument s otiskem prvního typu městské pečeti pochází z roku 1305.

II.I.6

Halěř kladský Púty z Častolovic, 1426

Bílý peníz Oldřicha z Hardeku, kolem 1510

Halěř kladský Oldřicha z Hardeku, kolem 1513

Stříbro, ø 1–1,5 cm

Muzeum Ziemi Kłodzkiej w Kłodzku, inv. č. MZK-N-2447, MZK-N-1577, MZK-N-2401

Až do roku 1426 se na území Kladska používala stejná měna jako ve zbytku Českého království. V roce 1426 získal Púta z Častolovic, pán Kladska, od českého krále Zikmunda Lucemburského právo razit vlastní mince. Ve vydávání kladských mincí pak pokračovali i jeho nástupci.

II.I.7

Odznak se znakem Oldřicha z Hardeku

Kladsko (?), 1516

Stříbrný plech, stříbrný zlacený plech, gravírování, červený a modrý email, na zadní straně nápis „Ren. M.H. 1924“; v. 13 cm, š. 12,5 cm
Muzeum Ziemi Kłodzkiej w Kłodzku, inv. č. MZK-S-407

Oldřich z Hardeku koupil roku 1501 za 70 tisíc rýnských zlatých Kladské hrabství od bratří Albrechta, Jiřího a Karla Minstrberských a s ním i hraběcí titul. V roce 1515 se oženil s jejich nejmladší sestrou Zdeňkou (Sidonií), dcerou kladského hraběte Jindřicha staršího a vnučkou českého krále Jiřího z Poděbrad.

II.I.6a

II.1.8

II.1.8

Pieta

Slezsko (Vratislav ?), 1420–1430

Lipové dřevo, polychromie (fragmenty původní a z větší části pozdější),
novější zlacení, ruka Panny Marie doplněná, v. 109 cm, š. 84 cm, hl. 41 cm
Pochází z kostela sv. Jiří v Horní Štívnici (Szalejów Górny).

Farní kostel sv. Jiří, Horní Štívnice

V době vzniku Piety byl proboštem v Horní Štívnici nedaleko Kladska Johannes de Pannwicz († 1446), který řezbu pro kostel s největší pravděpodobností objednal. Stylově souvisí s vynikající řezbou Piety z vratislavského kostela Panny Marie na Písku, který patřil řádu augustiniánů kanovníků. Vratislavské i kladské augustiniány pojily úzké řádové vztahy a navíc kostel v Horní Štívnici podléhal kladským kanovníkům, s nimiž rod Pannwiczů udržoval četné kontakty.

II.1.9

Epitaf Markéty, manželky Jana Ratolda

Čechy nebo Slezsko, krátce po 1431

Jedlové dřevo potažené plátnem, tempera, v. 235,3 cm, š. 171,1 cm, hl. 2,5 cm, nápis: *Anno domini mille^o cccc^o xxxi / In die sancti pauli conver/sionis obyt honesta mar/garetha, ux[o]r joh[ann]is ratuldi*

Původně umístěn pravděpodobně ve farním kostele Nanebevzetí Panny Marie v Kladsku, roku 1796 a 1802 dokumentován v kostele sv. Šimona a Judy Tadeáše v Dolní Štívnici (Szalejów Dolny), odkud přenesen v roce 1805 do paláce hraběte Alexandra von Magnis v Božkově u Nové Rudy a poté převezen do Strážnice. Odtud předán jako depozit do Moravského průmyslového muzea v Brně a roku 1977 převeden do sbírky brněnské Moravské galerie.

Moravská galerie v Brně, inv. č. A 1720

Malovaný nápis na okraji obrazu informuje o smrti Markéty z rodu Tschischwitzů, manželky Jana Ratolda, která zemřela 25. ledna 1431. Oba manželé jsou zobrazeni v dolním plánu s příslušnými rodovými erby Ratoldů a Tschischwitzů. Ratoldové náleželi k nejvýznamnějším rytířským rodinám v Kladské kotlině a podpořili rovněž výstavbu farního kostela v Kladsku, jak dokládá jejich erb na svorníku v severní boční lodi. Svým rozměrem se deska řadí k největším deskovým obrazům z poloviny 15. století a zároveň k nejrozměrnějším epitafům, které se dochovaly na území Čech a Slezska.

II.1.10

Sv. Jakub Větší

Kladsko, Mistr Olivetské hory z Kladska, kolem 1510–1520

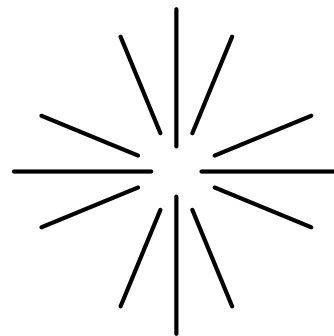
Pískovec, plná plastika, stopy polychromie a zlacení, v. 134 cm, š. 47 cm, hl. 33 cm

Pochází z farního kostela Nanebevzetí Panny Marie v Kladsku, roku 1976 předána do Muzea v Kladsku.

Muzeum Ziemi Kłodzkiej w Kłodzku, inv. č. MZK-S-673

Socha byla pravděpodobně objednána bratrstvem sv. Jakuba při farním kostele v Kladsku, které vzniklo nejpozději roku 1500 a v tomtéž roce obdrželo odpustek pro poutníky a návštěvníky kaple sv. Jakuba postavené u jižní lodi farního kostela. Kaple byla vysvěcena v roce 1503, později v roce 1510 byly její stěny vyzdobeny nástěnnými malbami. Socha sv. Jakuba vznikla ve stejné dílně jako výpravná skupina soch Olivetské hory z Kladska. Tatáž dílna pak dodala sousoší Olivetské hory i do Boršova na moravském pomezí.

II. II

Broumovský klášter a Broumovsko

Původně dřevěná středověká tvrz byla založena benediktinskými mnichy ve 13. století. Komunita několika trvale přítomných příslušníků břevnovského konventu získala statut proboštvství od roku 1296 vedeného převorem. Po vypálení tvrze na počátku 14. století při povstání broumovských fojtů dal opat Bavor z Nečtin vystavět kamenný hrad. V průběhu 14. století začal hradní objekt i architektonicky nabývat podoby konventu s prelaturou. Krátce po počátku 14. století byla založena rovněž klášterní škola, na které po dětství stráveném v Kladsku studoval budoucí pražský arcibiskup Arnošt z Pardubic. Před husitskými válkami se do broumovského konventu uchýlil břevnovský opat Mikuláš II. spolu s mnichy, zatímco břevnovský klášter byl roku 1420 vypálen. Pražští mniši s sebou přinesli řadu cenných předmětů, klenotnici i knihovnu, v níž se tehdy nacházel největší středověký rukopis světa *Codex Gigas* (*Ďáblova bible*). Ten byl v roce 1648 odvezen do Švédska jako válečná kořist, kde je v tamní Národní knihovně uložen dodnes.

Broumovský klášter zůstal po celé období husitských válek významnou oporou krále Zikmunda v boji proti husitům. Husitská vojska sice podnikala útoky na Broumov, ale opevněného kláštera se nezmocnila. Klid na Broumovsku nenastal ani po skončení husitských válek a v době vlády Jiřího z Poděbrad. V roce 1469 v době bojů s králem Jiřím ovládl Broumov Matyáš Korvín a zanechal zde uherskou vojenskou posádku. V roce 1472 získal od krále Vladislava II. Jagellonského Broumovsko a Policko Jindřich starší z Minstrberku (syn Jiřího z Poděbrad), který Uhry z Broumova vyhnal a připojil získané území ke Kladskému hrabství. Situace se změnila až v roce 1501, kdy Jindřichovi synové prodali Kladsko Oldřichovi z Hardeku, Broumovsko a Policko bylo navráceno do majetku krále. Tehdy si také opat břevnovského kláštera nechal potvrdit od krále, že majetek kláštera již nebude nikdy zastavován. Středověkou podobu klášterního hradu zcela změnily barokní přestavby opata Tomáše Sartoria ve druhé polovině 17. století a jeho nástupce Otmara Zinka v první polovině 18. století.

II. II. 6

II.II.1

II.II.1

Madona z klášterního kostela v Broumově

Praha nebo Brno, Mistr Michelské madony, kolem 1350

Lipové dřevo, zadní strana plná a opracovaná, korunky a žezlo pozdější, barokní polychromie a zlacení, levá ruka Panny Marie a žezlo jsou pozdějšími doplňky, v. 61 cm, š. 15 cm, hl. 10 cm

Pochází z benediktinského klášterního kostela sv. Vojtěcha v Broumově. Benediktinské arcidiecéze sv. Vojtěcha a sv. Markéty, Praha-Břevnov

Svitek v Ježíškově ruce vychází ze zobrazení madony typu byzantské Hodegetrie a symbolizuje ztělesnění slova Božího (logos). Vzácný motiv svitku se v českém umění v té době objevuje pouze na deskové malbě Madony kladské spjaté s osobou arcibiskupa Arnošta z Pardubic. Je tak pravděpodobné, že broumovská madonka je arcibiskupův osobní dar samému broumovskému opatovi, kterým byl v letech 1336 až 1360 Předbor z Chroustoklad. V baroku byla vzácné sošce Madony prokazována mimořádná úcta, šířená mj. rytinami Procopia Jaschka. Také mariánský sloup v Broumově zdobí její zvětšená kamenná replika.

II.II.2

Kalich s rytinami šesti světců

Východní Čechy nebo Slezsko, kolem 1400–1420

Stříbro zlacené, ryté, v. 16,1 cm, ø patky 11,3 cm, na prstencích dřívku nad a pod nodem ryté nápisy na šrafovaném pozadí: „GOTHILF“ a „MARIA HILF“, na okraji patky rakouský repunc – značka pro stříbro z let 1806–1809 (puncovní úřad Přemyšl ve Slezsku)

Pochází pravděpodobně z broumovského benediktinského kláštera, v roce 1945 zkonfiskován a roku 1962 předán Státní zkušební drahých kovů a uložen v Národním muzeu v Praze.

Národní muzeum, Praha, inv. č. H2–68.974

Kalich s rytinami světců sv. Kateřiny, sv. Hedviky, sv. Máří Magdalény a sv. Doroty a světců sv. Jiří a sv. Osvalda se řadí k významným památkám liturgického zlatnictví z období krásného slohu. Úcta ke sv. Osvaldovi byla ve středověkých Čechách vzácná. Sv. Hedvika, piastovská kněžna a slezská zemská patronka, se oproti tomu těšila velké úctě zejména v benediktinských klášterních kostelech v Broumově a v Lehnickém Poli.

II.II.2

110

Pašijový triptych s relikvií z přenosného oltáříku broumovského opata Sartoria

Praha, kolem 1510 (barokní adjustace 17. století)

Stříbro lité, ryté, samet, rám: dřevo černě lakované, jantar broušený a vrtaný, 25 × 15 × 3 cm; celek oltáříku: dřevo dubové a měkké, lakované, zclacení, mosaz, rohovina, dracoun, email na mědi, kameny, sklo, celková v. 47 cm

Pochází z broumovského benediktinského kláštera, kde byl vystaven v klášterním kostele, v roce 1945 zkonfiskován a deponován v Uměleckoprůmyslovém muzeu v Praze, roku 1991 navrácen řádu benediktinů a uložen v benediktinském klášteře sv. Markéty a sv. Vojtěcha v Praze-Břevnově.

Benediktinské arcidiocéze sv. Vojtěcha a sv. Markéty, Praha-Břevnov

II.II.3

Střed oltáře opata Sartoria byl sestaven z několika částí. Středověké jádro tvoří miniaturní oltářík s plastickou Kalvárií uzavřený křídly s pašijovými rytinami. Ve výduť skály pod Kalvárií je schránka, která ukrývá kamének z jeruzalémského vršku Golgota, kde byl ukřižován Ježíš Kristus. Sbíráni přírodních relikvií patřilo k nejstarším zálibám poutníků do Svaté země. Z ohrazené skály kolem Božího hrobu byly odlamovány kaménky přibližně shodných velikostí a na jejich distribuci dohlíželi jeruzalémští patriarchové. Význam pašijového oltáříku pro broumovské benediktiny dokládá několik barokních úprav a adjustací. Nejvýznamnější z nich provedl opat Tomáš Sartorius, který v 17. století cenný oltářík vložil do barokního cestovního oltáře.

Pektorální křížek s řetězem

Slezsko nebo Čechy (?), 1. polovina 16. století

Zlato silně legované stříbrem, opakní email, říční perly vrtané, 6 velkých smaragdů (4 se smaragdovým brusem a 2 leštěné), 6 rubínů leštěných, drobné bledé smaragdy a rubíny na křížku, v. křížku 6,5 cm, š. 4,4 cm, d. řetězu 47,7 cm, rozeta řetězu 1,9 × 1,9 cm

Pochází pravděpodobně z kláštera benediktinů v Broumově, v roce 1945 konfiskováno, v roce 1965 předáno Národnímu muzeu v Praze ze Státní zkušebny pro drahé kovy.

Národní muzeum, Praha, inv. č. H2-126.185

S honosným klenotnickým řešením řetězu a jeho spojením s křížem se setkáváme od počátku 15. století zejména v souvislosti se světskými řády (např. Řád zlatého rouna ad.). Církevní pektorály patřily mezi pontifikálie opatů a mívají jednodušší podobu pro časté nošení ve formě prostého řetězu s přívěskem ve tvaru kříže obsahujícím relikvií. Je pravděpodobné, že bohatě zdobený řetěz byl užíván jen výjimečně při speciálních příležitostech. Podobný pektorál je zobrazován na portrétech broumovských opatů od počátku 17. století.

II.II.5

II.II.6

II.II.5

Madona z farního kostela v Broumově

Slezsko, kolem 1350–1360

Lipové dřevo, vzadu vyhloubeno, fragmenty starší polychromie, v. 108 cm, š. 34,5 cm, hl. 12 cm

Pochází z kostela sv. Petra a Pavla v Broumově, později přenesena do benediktinského klášterního kostela v Broumově.

Benediktinské arcipostství sv. Vojtěcha a sv. Markéty, Praha-Břevnov

Řezba zastupuje proud tzv. měkkého stylu, který byl rozšířen v sochařství i malbě za vlády Karla IV. po celém území Koruny české. Sochařská dílna sídlila pravděpodobně ve Vratislavi a byla důkladně obeznána s dvorským uměním vzkvétajícím na pražském dvoře Karla IV. Mladší práci dílny představuje Madona z Králík.

II.II.6

Madona z Králík

Slezsko, 1360–1370

Lipové dřevo, vzadu mělce vyhloubeno, reliéf, v. 101 cm, š. 36 cm, hl. 10,5 cm

Původní provenience neznámá, do kostela sv. Michaela archanděla v Králíkách u Ústí nad Orlicí se dostala až roku 1677.

Římskokatolická farnost Králíky, zapůjčeno do Národní galerie v Praze, inv. č. VP 771

Dílenské spojení králícké řezby se sochou Madony z farního kostela v Broumově svědčí o velkém tvůrčím potenciálu Vratislavi ve druhé polovině 14. století. Její kulturní rádius zasáhl velmi brzy oblasti těsně sousedící s územím Slezska, zejména Kladsko a východní Čechy.

II.II.7

II.II.7

Madona z Dolní Kalné

Čechy, kolem 1350–1360

Lipové dřevo, vzadu vyhloubeno, fragmenty původní polychromie a zlacení, v. 124,4 cm, š. 42 cm, hl. 23,5 cm

Pochází pravděpodobně z bývalého benediktinského klášterního kostela Panny Marie v Klášterské Lhotě, později v kostele sv. Václava v Dolní Kalné u Nové Paky.

Římskokatolická farnost v Dolní Kalné, zapůjčeno do Národní galerie v Praze, inv. č. VP 2008

Podle tradice socha pochází z klášterního kostela Panny Marie (*Cella S. Mariae*) v Klášterské Lhotě. Tamní proboštství opatovických benediktinů bylo vybudováno před rokem 1250, avšak zaniklo už v roce 1421 nebo 1424 během husitských válek. Opatovičtí benediktini se tak jeví jako pravděpodobní objednatelé díla.

II.II.8

Madona z Vysokého nad Jizerou

Čechy, kolem 1350–1360

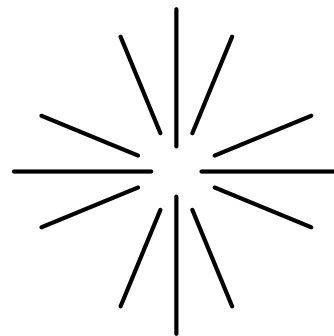
Lipové dřevo, polychromie, horní část těla Ježíška a pravá ruka Panny Marie jsou doplněny v 17.–18. století (?), v. 126 cm (s korunkou), š. 54 cm, hl. 25 cm

Pochází z kostela sv. Kateřiny ve Vysokém nad Jizerou.

Římskokatolická farnost Vysoké nad Jizerou

Řešení draperie i polooblečený Ježíšek vysoké Madony kompozičně připomíná sochu Madony z Dolní Kalné, která je však provedením kvalitnější. Na soše Madony z Vysokého upoutá záměrně zdůrazněné chodidlo levé Ježíškovy nohy. Teologický význam tohoto gesta upomíná na budoucí utrpení a smrt Ježíše Krista na kříži, jimiž byly vykoupeny hříchy lidstva.

II.III

Rozkvět a zkáza východočeských klášterů

Území východních Čech zaplnily v době od konce 11. století do počátku 15. století přibližně čtyři desítky klášterů. K náhlému vzestupu počtu řádových institucí došlo především v druhé polovině 13. století, a to zejména díky novým řádům, německým rytířům a mendikantům, vzniklým na přelomu 12. a 13. století. Svůj podíl měly také ještě mladší řády cyriaků a obutých augustiniánů, konstituované po roce 1250, a ze scény neustupovaly ani starší řády benediktinů, premonstrátů a cisterciáků. Výsledkem tohoto boomu byl na konci 13. století ve východočeské oblasti vysoký počet asi dvaceti nových klášterů, kontrastující s pouhými šesti fundacemi předchozího období. Oproti starým opatstvím, mezi něž náležely např. významné řádové domy benediktinů v Opatovicích a cisterciáků v Sedlci, se nyní jednalo vesměs o skromnější městské konventy. V centru východních Čech Hradci (Králové) tak našla místo komenda německých rytířů, minoritský klášter i mužský a ženský dominikánský konvent. Zásadní roli zde hrála iniciativa fundátorů – panovníků, církevních představitelů, ale především šlechty. Založením kláštera či donacemi již existujícím konventům si zajišťovali pravidelné modlitby řeholníků přispívající k jejich spáse, vyjadřovali svou zbožnost i společenské postavení.

Po pokračujícím rozkvětu řádového života během 14. století přinesly v první čtvrtině 15. století zásadní zlom husitské boje, kdy byla většina klášterů vypleněna a zničena. Východočeská krajina i města zcela změnila svou podobu. Ze zmíněných přibližně čtyřiceti zdejších řádových domů se udržel život pouze v benediktinských proboštvích v Broumově a v Polici nad Metují. Jiná byla situace pouze v kladské oblasti s malým počtem klášterních fundací kumulovaných v městě Kladsku. To spolu s konventy johanitů a augustiniánů kanovníků ve svých hradbách husitskému útoku odolalo, zbořený předměstský klášter minoritů brzy obnovil činnost a před koncem 15. století byl dokonce založen nový konvent minoritů observantů. V rámci ostatního území byl v druhé polovině 15. století oživen jen zlomek zpusťovaných klášterů: cisterciácká opatství v Sedlci a ve Žďáru nad Sázavou, konvent cisterciáček v Pohledu, klášter obutých augustiniánů v Jevíčku a také (nepříliš úspěšně) klášter téhož řádu v Třebově. Popsané situaci odpovídá i útržkovitost našeho poznání tehdejší nepochoybně bohaté klášterní kultury.

II.III.1

Torzo Ukřižovaného Krista z Polné

Morava (?), kolem 1300

Lipové dřevo, zadní strana opracovaná, fragmenty křídového podkladu a polychromie, kříž nový, chybí obě ruce, chodidla a část vlasů, levá strana poškozená, v. 165 cm

Původní provenience neznámá, do muzea daroval roku 1959 Bedřich Neubauer, který je našel na půdě domu č. p. 120 v Komenského ulici v Polné. Městské muzeum Polná, inv. č. PO 25-F-54

Je pravděpodobné, že unikátní korpus Krista pochází z některého cisterciáckého kláštera v okolí Polné, snad z kláštera ve Žďáru nad Sázavou, který byl vybudován mezi lety 1253–1264. Poloha nasažení nedochovaných paží naznačuje, že Kristus visel na kříži ve tvaru písmena Y, který představoval strom života. Řezba stylově navazuje na francouzské krucifixy ze 13. století, jejichž forma se prostřednictvím porýnského sochařství dostala do střední Evropy.

II.III.2

II.III.2

Monstrance ze Sedlce

Praha nebo Kutná Hora, Dominik z Kutné Hory (?), asi 1389

Kopie Jiří Urban a Blanka Cepková, 2011–2012

Stříbro zlacené, tepané, cizelované, ryté, figurky odlévané, modrý email, rytý nápis ihesvs, v. 97 cm, max. š. 32,5 cm, ø patky 21,5 cm, 4,8 kg, značeno na okraji patky: repunc a osvobozovací značka z let 1806–1810
Římskokatolická farnost Kutná Hora-Sedlec

Velká, precizně zpracovaná a nákladná monstrance byla součástí vybavení Božího hrobu v kapli při kostele sv. Filipa a Jakuba, který se nacházel v areálu sedleckého cisterciáckého kláštera a sloužil jako farní kostel pro laické bohoslužby. Monstrance svým architektonickým tvaroslovím souvisí s tvorbou pražské parléřovské huti. Dochovala se vzácně jako jedna z mála předhusitských památek. Sedleští cisterciáci totiž prozíravě odvezli nejcennější klášterní poklady ještě před vypuknutím bojů do kláštera augustiniánů v Klosterneuburgu u Vídně.

II.III.3

Krucifix z Police nad Metují

Čechy, kolem 1470–1480

Dřevo, novější lazurní nátěr, kříž nový, trnová koruna, hřeby a paprsky svatozáře jsou novější doplňky, v. 74,5 cm, š. 64 cm, hl. 11,5 cm

Pochází z bývalého kláštera benediktinů v Polici nad Metují.

Římskokatolická farnost Police nad Metují

Vznik řezby lze předpokládat po požáru benediktinského kláštera roku 1469, vypáleného vojskem Františka z Hájce, stoupencem Matyáše Korvína, který obsadil Broumovsko a Policko. Za opata Petra II. (ve funkci 1464–1474) byl postupně obnovován klášterní inventář. Vzhledem k drobnějším rozměrům není vyloučeno, že řezba mohla sloužit k soukromé zbožnosti v rámci klášterní komunity.

II.III.4

II.III.4

Pieta z Dlouhé Vsi

Čechy (Praha ?), kolem 1370–1380

Pískovec, novější polychromie, v. 80 cm, š. 58 cm, hl. 30 cm

Pochází snad z kláštera cisterciáček v Pohledu, později v kostele sv. Mikuláše v Dlouhé Vsi u Havlíčkova Brodu.

Římskokatolická farnost-děkanství Havlíčkův Brod

Pieta představuje v rámci tohoto tématu v celé střední Evropě zcela ojedinělý ikonografický typ. Panna Marie totiž nesedí na trůně, jak by bylo obvyklé, ale spočívá na skále symbolizující Golgotu, kde byl Ježíš Kristus ukřižován. Volba tohoto typu, připomínajícího mj. zobrazení Panny Marie Pokorné (sedící na zemi a kojící dítě), naznačuje, že objednatelkami sochy by mohly být cisterciácké jeptišky z Pohledu. V takovém případě je Pieta jedinou památkou, která unikla plenění husitů, kteří napadli klášter v letech 1422 a 1424.

II.III.5

II.III.5

Panna Marie z Pohledu

Čechy, kolem 1480–1490

Lipové dřevo, novější polychromie, plná, vzadu opracovaná socha, v. 77,5 cm, š. 25 cm, hl. 19 cm

Pochází pravděpodobně z kláštera cisterciáček v Pohledu. Římskokatolická farnost-děkanství Havlíčkův Brod

Řezba zobrazuje Pannu Marii jako služebnici v chrámu. Motiv vychází z Protojakubova evangelia a od 80. let 15. století byl oblíben díky grafickým listům Mistra E. S. Klášter cisterciáček Údolí Panny Marie v Pohledu byl vyplněn husity a znovu začal fungovat až od 70. let 15. století, kdy je doložena nová abatyše. Král Vladislav Jagellonský potvrdil klášteru z minulosti obdržená práva a privilegia v roce 1486. Na sklonku 16. století se novým majitelem panství včetně kláštera stal Jan Boček z Kunštátu, s jehož podporou byl klášter přestavěn.

II.III.6

Sv. Anna Samotřetí z Dlouhé Vsi

Čechy (?), kolem 1490

Topolové dřevo, částečně dochovaná původní polychromie, zadní strana vyhloubená, v. 172 cm, š. 55 cm, hl. 36 cm

Původně snad v klášteře cisterciáček v Pohledu, poté v kapli sv. Anny v Dlouhé Vsi u Havlíčkova Brodu, poté v kostele sv. Mikuláše tamtéž.

Římskokatolická farnost-děkanství Havlíčkův Brod

II.III.6

Monumentální řezba představuje nejstarší dochovanou svatoanenskou sochu v regionu východních Čech. Její vznik lze spojit s obnovením kláštera cisterciáček v Pohledu v poslední čtvrtině 15. století za vlády pánů z Kunštátu. Svou monumentalitou, vynikající kvalitou zpracování i mírou dochování původní polychromie se vymyká z fondu středověkého sochařství ve východních Čechách.

II.III.7

Kristus Vítězný z Třebořova

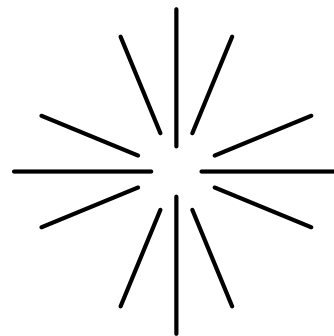
Čechy nebo Morava, kolem 1500

Lipové dřevo, novější polychromie, plná socha, vzadu opracovaná, v. 80,5 cm, š. 25,5 cm, hl. 16,5 cm

Pochází z bývalého kláštera augustiniánů Koruna Panny Marie v Třebořově u Krasíkova, od roku 1960 ve sbírkách v Moravské galerii v Brně.

Moravská galerie v Brně, inv. č. E 329

II.IV

Umění za vlády posledních Lucemburků

Evropské umění kolem roku 1400 charakterizuje tzv. „internacionální styl“, obecně vyznačující tehdejší malířství, sochařství, umělecké řemeslo a do jisté míry i architekturu. Ve střední a blízké západní Evropě představuje svébytnou variantu internacionálního stylu tzv. „krásný sloh“, který se rozvíjel za vlády Václava IV. a Zikmunda Lucemburského. Typickými sochami tohoto proudu jsou „krásné madony“, které vynikají neobyčejnou dokonalostí provedení, prolnutím reálných a ideálních uměleckých představ, podmanivým zpodobněním postavy, mohutnou, rafinovaně komponovanou draperií, celkově dvorskou elegantním projevem a lyricky kontemplativním, melancholicky působícím výrazem. V Čechách k nim patří z pražské opuky zhotovené Madony v Plzni, Třeboni, Vimperku a Chlumu sv. Maří Magdalény, především však světově známá Madona krumlovská a na Moravě Madona šternberská. Praha se stala klíčovým centrem uměleckého dění a byla z ní exportována umělecká díla do celé střední

Evropy. Vedle Madon představovaly žádaný artikl také „krásné Piety“. Sochy krásného slohu byly pro svou stylizovanou krásu předmětem vzrůstající kritiky reformátorů církve v době před vypuknutím husitských bouří, velká část se stala obětí obrazoborectví. V převážně husitských východních Čechách se krásnoslohová díla zachovala jen sporadicky. Pozdější ze dřeva zhotovené sochy českého krásného slohu se ne náhodou nacházejí poblíž kláštera benediktinů v Broumově, který byl základnou východočeského protihusitského odboje. Z východních Čech bohužel neznáme žádné malířské dílo z doby krásného slohu, kdy dobový vkus určoval Mistr Třeboňského oltáře a jeho následovníci. Madonu královéhradeckou lze s regionem spojit jen hypoteticky. Uměleckořemeslné práce přežily husitské války rovněž jen v omezeném počtu. Proslulá je krásnoslohová monstrance kláštera cisterciáků v Sedlci, mistrovské dílo středověkých zlatníků.

II.IV.2

II.IV.1

II.IV.1

Hlava Krista z Piety

Praha, kolem 1390–1400

Opuka, fragmenty původní polychromie, v. 27,5 cm, š. 25 cm, hl. 19,5 cm
Pochází z neznámého kostela v Hradci Králové, fragment byl nalezen v Hradci Králové na Velkém náměstí při kopání základů domu č. p. 156 v roce 1901.

Muzeum východních Čech v Hradci Králové, inv. č. 774

Pieta, z níž se dochoval jen fragment hlavy Krista, byla vytvořena v pražském parléřovském okruhu na sklonku 14. století. V té době patřila Praha mezi nejvýznamnější umělecká centra střední Evropy, kde vznikaly krásnoslohové sochy Madon a Piet, které byly žádaným obchodním artiklem. Vzhledem k nálezkové situaci vystaveného fragmentu byla Pieta pravděpodobně součástí předhusitské výzdoby kostela sv. Ducha v Hradci Králové.

II.IV.2

II.IV.2

Trůnící madona s dítětem zv. Královéhradecká

Praha, kolem 1390–1395

Tempera, lipové dřevo potažené plátnem, v. 41,5, š. 27,5 cm

Původní provenience neznámá, nejpozději v 19. století se obraz nacházel ve východních Čechách, v roce 1956 byl prodán v Hradci Králové z obchodu se starožitnostmi do místní soukromé sbírky, do Národní galerie v Praze byl zakoupen v roce 1996 ze soukromé sbírky v Hradci Králové. Národní galerie Praha, inv. č. O 17326

Půvabná destička drobných rozměrů byla určena nepochybně k soukromé devoci. Dokládá rozmanitost malířské produkce pražského prostředí na konci 14. století. Obličejový typ Madony a ladné, rytmicky členěné draperie navazují na tvorbu Mistra Třeboňského oltáře, činného v Praze v poslední čtvrtině 14. století. Drobný deskový obraz prozatím nelze přímo spojit s žádnou středověkou stavbou v Hradci Králové.

II.IV.3

Monstrance z Ústí nad Orlicí, upravená na ostensorium

Čechy, přelom 14. a 15. století

Bronz, litý, zlacený, v. 84 cm, š. 24,6 cm, ø patky 22 cm, skleněný válec a sedmicípá hvězda s relikvií sv. Jana Nepomuckého pocházejí z novodobé úpravy před rokem 1935

Pochází z kostela sv. Mikuláše v Libchavách.

Biskupství královéhradecké

Torzo Madony z Ledče nad Sázavou

Praha nebo východní Čechy, kolem 1400

Lipové dřevo (?), novodobá polychromie, postava Ježíška doplněna v 18. století, celá spodní část sochy (v oblasti nohou) a ruce Panny Marie doplněny v 19. století, další zásahy jsou patrné v oblasti hlavy a vlasů, korunka nová, v. 96 cm, š. 28 cm, hl. 21 cm

Pochází z kostela sv. Petra a Pavla v Ledči nad Sázavou, od roku 2004 přenesena do depozitáře biskupství v Hradci Králové.

Římskokatolická farnost Leděč nad Sázavou, zapůjčeno Královéhradeckému biskupství

Torzálně dochovaná socha ledečské Madony je inspirována nejstarší krásnoslohovou sochou, Madonou plzeňskou, která vznikla v Praze před rokem 1384. Objednavateli ledečské sochy mohli být Mikuláš starší a Mikuláš mladší z Ledče, mezi lety 1390 až 1442 majitelé ledečského panství. Je pravděpodobné, že socha původně představovala neznámou světici, teprve pozdějším přidáním Ježíška byla upravena na Madonu.

II.IV.5

Madona z Martínovic u Broumova

Východní Čechy nebo Slezsko, kolem 1420

Lipové dřevo (?), novodobá polychromie pravděpodobně z 19. století, v. 94,5 cm, š. 35 cm, hl. 22 cm

Pochází z kostela sv. Jiří a sv. Martina v Martínovicích u Broumova, později byla přenesena do kláštera benediktnů v Broumově.

Benediktinské arcidiocese sv. Vojtěcha a sv. Markéty, Praha-Břevnov

II.IV.5

II.IV.6

II.IV.6

Madona z Čermné

Východní Čechy nebo Slezsko, kolem 1410–1420

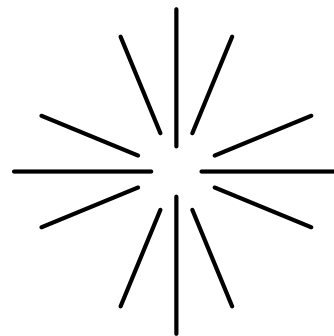
Lipové dřevo, drobné fragmenty původní polychromie, novější polychromie, chybí pravá noha, hlavy Panny Marie a Ježíška přeřezány v 19. století, v. 106 cm, š. 36 cm, hl. 17,7 cm

Pochází z kostela sv. Václava v Čermné u Trutnova, po restaurování v roce 2015 přenesena do muzea v Hostinném.

Římskokatolická farnost Čermná, zapůjčeno do Městského muzea a kláštera v Hostinném

Řezba představuje poněkud rustikalizovanou variantu madony krásného slohu, které vznikaly na sklonku 14. století a počátkem 15. století v Praze. Zajímavým prvkem je motiv stehlíka v Kristově pravé ruce, jímž se odvolává na starší tradici české deskové malby (např. Madona zbraslavská). Stehlík v křesťanské symbolice představuje budoucí utrpení Ježíše Krista na kříži.

II.V

Umění za vlády Jiřího z Poděbrad

Husitská revoluce znamenala v Čechách téměř úplné zastavení stavební i umělecké činnosti. Vysoce kvalifikovaní kameníci, sochaři a malíři odešli z Čech za prací do zahraničí. Ideální umění českého krásného slohu už kolem roku 1420 ovlivňovaly nové expresivní tendence (Mistr Týnské kalvárie). Přerušeny byly kontakty s italským uměním a jeho právě počínající renesancí i progresivním západoevropským uměním, kde se projevoval nizozemský realismus. Krátká vláda císaře Zikmunda Lucemburského po jeho návratu do Čech v letech 1436 až 1437 na tom příliš nezměnila. Stavební činnost v Praze byla obnovena za Jana Rokycany, utrakvistického „arcibiskupa“, když byl upravován kostel Panny Marie před Týnem. Odlišně tomu bylo na protihusitské, katolicky smýšlející Moravě. V Olomouci, sídelním městě moravských biskupů, pokračovala stavba farního kostela sv. Mořice. Ve třicátých letech vznikla unikátní svatomořická Olivetská hora, sousoší evropského významu, v němž se snoubí závěr špičkového umění českého krásného slohu už s impulsy nového realismu bratří Eycků. Po jistou dobu v Olomouci působil

Mistr Rajhradské archy, hlavní představitel české deskové malby pohusitské doby. V Brně trvaly kontakty s Vídní, projevující se silným ohlasem sochařského umění Jakoba Kaschauera. Protihusitské působení Jana Kapistrána na Moravě a v jižních Čechách (?) vedlo k zakládání nových klášterů – františkánů-bosáků, včetně výtvarně hodnotného vybavení (Olomouc, Kadaň). K umělecky nejvýznamnějším skulpturám počínající pozdní gotiky v Čechách patří skupina Ukřižování kostela sv. Bartoloměje v katolické Plzni. Východní Čechy, bašta českého utrakvismu, až do konce první poloviny 15. století setrvale pokračovaly v domácí produkci, jak dokládá např. Oplakávání ze Sobotky, Madona z Jilemnice či Madona ze Žamberka, které jen volně reagují na impulsy jihoněmeckého sochařství (Hans Multscher a následovníci). V období třetí čtvrtiny 15. století se také v tomto regionu začíná více projevovat příklon k realistickému zobrazení skutečnosti zprostředkovaný převážně norimberským uměním. Významným inspiračním zdrojem pro kompozice malířů i sochařů se stala grafika.

Zápas sv. Jiří s drakem

1440–1450

Nástěnná malba

Kostel sv. Jiří ve Třech Bubnech

Madona z Jilemnice

Východní Čechy nebo Slezsko, kolem 1450–1455

Lipové dřevo, vzadu vyhloubeno, novější polychromie a zlacení, korunky Panny Marie a Ježíška jsou z přelomu 19. a 20. století, v. 103, š. 40 cm, hl. 25 cm

Pochází ze středověkého kostela sv. Vavřince v Jilemnici, pravděpodobně v 18. století přenesena do nově postaveného jilemnického kostela stejného zasvěcení.

Římskokatolická farnost Jilemnice

Socha pozoruhodným způsobem syntetizuje starší tradici krásného slohu s dobově aktuálními tendencemi k realistickému zobrazování skutečnosti. Pro sochařství kolem poloviny 15. století tyto nové podněty zprostředkovala inspirativní tvorba Hanse Multschera činného v jižním Německu.

II.V.3

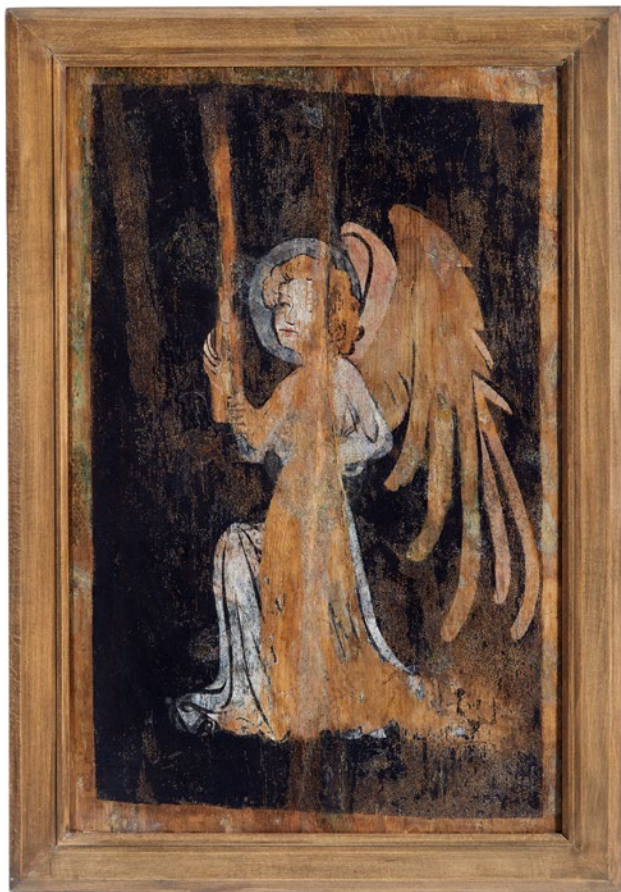
Madona ze Žamberka

Východní Čechy nebo Slezsko, kolem 1445–1450

Topolové dřevo, vzadu vyhloubeno, novější polychromie, ruce Ježíška a špička jeho levé nohy, pravá ruka Panny Marie a pravá část soklu jsou pozdějšími doplňky, obě korunky doplněny v baroku, v. 65 cm, š. 23 cm, hl. 18 cm

Původní proveniencie neznámá, později v zámecké kapli Nanebevzetí Panny Marie v Žamberku, v letech 1993–1994 v Regionálním muzeu ve Vysokém Mýtě, poté zpět v zámecké kapli Nanebevzetí Panny Marie v Žamberku.

Správa Parishových lesů, Žamberk

II.V.1

II.V.1

Klečící anděl z Kostelce u Heřmanova Městce

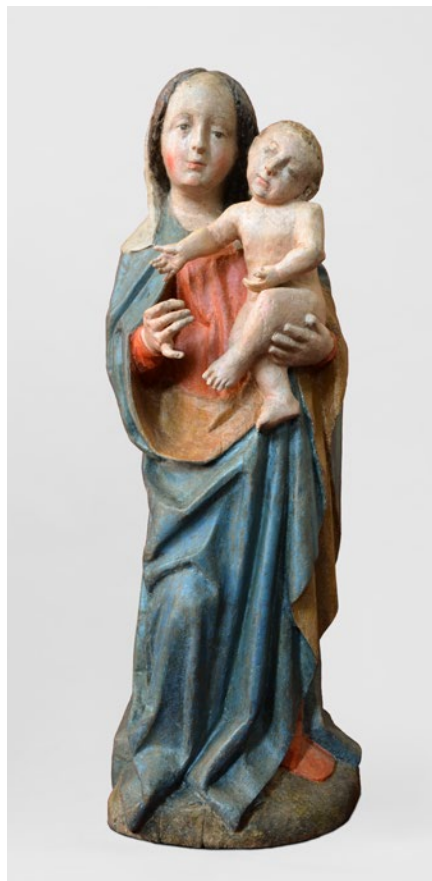
Praha nebo Chrudim (?), kolem 1430–1440

Tempera, dřevo, místy podlepeno proužky papíru, rám nový, v. 67, 5 cm, š. 44 cm

Pochází z kostela sv. Petra a Pavla v Kostelci u Heřmanova Městce, kde deska tvořila dvířka sanktuária v presbytáři, později získána do muzea v Chrudimi.

Regionální muzeum v Chrudimi, inv. č. U 43

Anděl světloňoš patří k typické výzdobě sanktuárií sloužících pro ukládání eucharistie v kostelích. Postavu i šat anděla definuje výrazná štětcová kresba příznačná pro malířství 20. a 30. let 15. století. Další oporou pro datování je výtvarné zpracování bohatých andělských perutí a způsob lámání draperie u země, které jsou blízké nástěnné malbě anděla podél sanktuária v kostele sv. Jiří ve Vápně nedaleko Přelouče z téhož období.

II.V.3

II.V.4

II.V.4

Madona z Lanškrouna

Východní Čechy nebo Slezsko, kolem 1475–1480

Lipové dřevo, vzadu vyhloubeno, stará polychromie, zlacení a stříbření, v. 112 cm, š. 36 cm, hl. 17 cm

Pochází z kostela sv. Máří Magdalény v Lanškrouně, od roku 1991 byla umístěna v depozitáři v budově děkanství, později přenesena do lanškrounského muzea, od roku 1995 v kostele sv. Václava v Lanškrouně. Římskokatolická farnost Lanškroun

Socha vznikla v době, kdy panství spravoval Jan Kostka z Postupic, jeden z nejvlivnějších utrakvistických šlechticů ve službách krále Jiřího z Poděbrad. Kompozice draperie lanškrounské sochy již reaguje na hojně šířené grafické listy Mistra E. S., které sloužily jako dílenské vzorníky.

II.V.5

Madona z Rychnova nad Kněžnou

Východní Čechy nebo Slezsko (?), kolem 1480

Dřevo, vzadu plochá, vlasy opracovány, stará polychromie, v. 115,2 cm, š. 36 cm, hl. 19 cm

Pochází z kostela sv. Havla (původně z kostela Panny Marie) v Rychnově nad Kněžnou.

Římskokatolická farnost Rychnov nad Kněžnou

II.V.5

Rychnovská Madona provedená v nízkém reliéfu byla nepochybně součástí skříňového oltářního retáblu. Trojúhelníkový cíp draperie přetažený před tělem je prvkem, který ji sblíží s Madonami z Lanškrouna a Opatova. Analogie pro toto řešení lze však najít i ve slezském soudobém sochařství. Páni Rychnova nad Kněžnou, Rychnovští z Rychnova, potomci Heřmana z Drnholce, patřili v době Jiřího z Poděbrad k předním utrakvistickým šlechticům v Českém království. V roce 1497 prodali panství Vilémovi z Pernštejna.

II.V.6

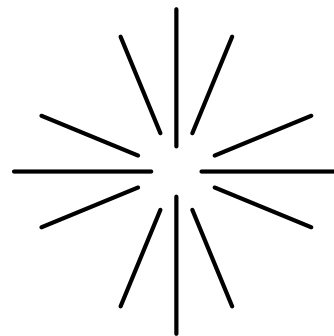
Madona z Opatova

Východní Čechy nebo Slezsko (?), 1470–1480

Lipové dřevo, zadní strana mělce vyhloubená, nepůvodní novodobá polychromie, v. 98 cm, š. 30 cm, hl. 19 cm

Pochází z kostela sv. Antonína v Opatově.

Římskokatolická farnost Opatov v Čechách

III.

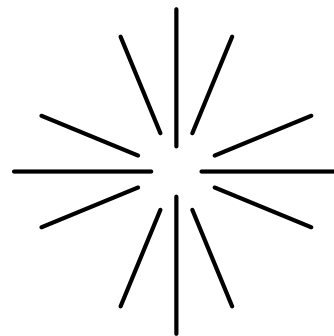
Od gotiky k renesanci

Výtvarná kultura východních Čech konce 15. a první třetiny 16. století

Na přelomu 15. a 16. století se výtvarná kultura východočeského regionu rozvíjela i díky působení různých vlivů. Dominantní roli zde sehrála slezská metropole Vratislav. V ekonomicky i kulturně vzkvétajícím městě sídlilo množství dílen, které byly schopny zásobovat malovanými i řezanými oltářními retáblí nejen samotnou Vratislav, ale i široké okolí včetně východních Čech. Důležitou úlohu zde samozřejmě zastávaly obchodní vztahy, rozvíjené zejména v rámci dominia broumovského kláštera. Také bohatí obyvatelé utrakvistických měst objednávali monumentální oltářní celky ve vratislavských dílnách, jak dokládá nezvykle velký počet dochovaných retáblí v Chrudimi a okolí.

Na pomezí Čech a Moravy se pak setkáme s tvorbou několika anonymních umělců, jejichž dílny sídlily v Olomouci a v Brně. K jejich prosperitě přispívali také objednavatelé a donátoři. Mezi ty nejvýznamnější patřili raně renesanční humanisté, jako byl Ladislav z Boskovic nebo Vilém z Pernštejna. S Ladislavem z Boskovic lze spojit pořízení pozdně gotických soch Madon, jimiž postupně vybavoval kostely na svých panstvích. V kontrastu k objednávkám pro církevní stavby v jeho dominiu stojí raně renesanční přestavba sídla v Moravské Třebové. Mezi významná umělecká díla východočeského regionu patří bezpochyby Čáslavský oltář, původně asi výpravový hlavní oltář městského kostela, z něhož se dochovaly dvě oboustranně malované desky.

III.1

Mistr Olomouckých madon a východní Čechy

Mistr Olomouckých madon sídlil se svou dílnou v Olomouci, v pozdním středověku třetím největším městě v království po Praze a Brně. Vyškolil se ve Vratislavi u Jacoba Beinharta, který zde v letech 1483–1525 vedl početnou dílnu. Po vyučení se usadil v Olomouci, kde pracoval mimo jiné pro biskupa Stanislava Thurza. Je pravděpodobné, že olomoucký mistr udržoval vztahy s Vratislaví i poté, co samostatně vedl svůj ateliér v Olomouci, mohlo tedy docházet k výměně dílenských vzorníků a náčrtů a snad i tovaryšů. Tomu nasvědčují obdobné a mnohdy téměř totožné motivy i formální aparát, které jsou používány jak v Beinhartově vratislavské, tak v olomoucké dílně současně. Mezi Olomoucí a Vratislaví tehdy navíc panoval čilý obchodní ruch. Kromě reliéfu Narození Páně z Krasíkova v dílně vznikaly v první čtvrtině 16. století další sochy s převážující mariánskou ikonografií. Odtud bylo odvozeno po-

jmenování dílenského provozu. Všechny řezby z dílny Mistra Olomouckých madon spojuje několik shodných formálních znaků, např. zdůrazněné krční svaly, pramen vlasů vyplňující místo mezi ramenem a krkem světic či koleno volné nohy výrazně se rýsující pod draperií šatu či pláště.

Produktivní olomoucká dílna dodávala sochy i na území východních Čech. Většina z nich se dochovala převážně ve východní části regionu. Tuto oblast koncem 15. a na počátku 16. století spravoval Ladislav Černoohorský z Boskovic (asi 1455–1520), jeden z nejvýznamnějších a nejbohatších šlechticů v českých zemích. Úzké vztahy jej pojily jak s králem Vladislavem II. Jagellonským, v jehož službách působil, tak i s olomouckým biskupem Stanislavem Thurzem. Pro významného šlechtice bylo jistě otázkou společenské prestiže využívat dílnu pracující pro olomouckou kapitolu.

III.1.4

III.1.1

III.1.1

Medailony Ladislava Černohorského z Boskovic a jeho manželky Magdaleny z Dubé a Lipé

Italský sochař, 1495

Mramor, ø 68,5 cm a 67 cm

Medailony byly osazeny v původním zámeckém vstupním portálu z roku 1492, později byl portál vsazen do jižní brány na nádvoří zámku v Moravské Třebové, originály medailonů přeneseny do muzea.

Muzeum Moravská Třebová, inv. č. U 338 a U 339

Ladislav Černohorský z Boskovic (asi 1455–1520) patřil k nejvýznamnějším příslušníkům rodu Boskoviců, od roku 1496 dokonce zastával úřad nejvyššího komorníka českého krále Vladislava II. Jagellonského. Po vzoru svého strýce, olomouckého biskupa Tasa z Boskovic se měl věnovat církevní kariéře, studoval proto na italských univerzitách (Ferrara, Bologna, Padova ad.), kde se seznámil s uměním i s klasickou literaturou. Od roku 1480 působil jako kanovník v Olomouci. Po násilné smrti svého bratra Jaroslava z Boskovic byl na svou žádost propuštěn z kněžského stavu a ujal se správy rodového majetku. V roce 1490 se stal majitelem Moravské Třebové, učinil z ní své hlavní sídlo a starší hrad razantně přestavěl. Byl silně ovlivněn počínající renesancí a humanismem, na stavbě zámku se podíleli italští kameníci. Ti vytvořili výzdobu reprezentativního edikulového portálu s nápisem, který jej datuje do roku 1492, a o něco později také portrétní medailony Ladislava z Boskovic a jeho manželky Magdaleny z Dubé a Lipé. Magdalena, s níž se Ladislav oženil v roce 1493, pocházela z jednoho z nejbohatších rodů v tehdejších českých zemích.

III.1.3

III.1.2

Fragmenty latinského nápisu z kaple zámku v Moravské Třebové

Italský sochař, 1497

Mramor, a) d. 56,5 cm, š. 38 cm, b) d. 30 cm, v. 36 cm, c) d. 39 cm, v. 40 cm

Nápis: [DOMV]M . TVAM . DOMIN[E DECET S]ANC[TITVDO / IN LON]GITV-DINE D[IERV]M ANNO [1497]

Muzeum Moravská Třebová, bez inv. č.

Tři dílčí zlomky obsahují část verše z Knihy žalmů (Vulgata, Žalm 92, 5): *Pane, domu Tvému svatost náleží do nejdelších dnů*. Použité písmo je na české poměry mimořádně kvalitní kapitála, která nereflkuje pouze základní tvary jednotlivých písmen antického vzoru, nýbrž i proporční schéma, střídání tenkých a silných tahů, organizaci patek, oddělovací znaménka a písmeno M zachovává v českém novověku málokdy vídaný klasický kónický tvar se střední částí na základní lince.

III.1.3

Narození Krista z Třebořova u Krasíkova

Mistr Olomouckých madon, činný v 1. čtvrtině 16. století
Olomouc, 1510–1515

Lipové dřevo, reliéf, zadní strana plochá s dochovanými původními truhlářskými značkami, fragmenty původní polychromie, stříbření a zlacení, v. 130 cm, š. 120 cm, hl. 14 cm; fragment s pastýři: v. 38 cm, š. 32 cm, hl. 12 cm

Reliéf pochází z dnes zaniklého augustiniánského kláštera Corona Mariae v Třebořově u Krasíkova, později byl ve sbírce Jaroslava Mathona v Prostějově, od roku 1934 vystaven v Obrazárně SVPU, roku 1945 zakoupen od Ladislava Neumanna z Prahy.

Národní galerie Praha, inv. č. P 647

Reliéf tvořil střed oltářního retáblu určeného ke speciální vánoční devoci v augustiniánském klášteře Corona Mariae v Třebořově u Krasíkova, z něhož se dodnes dochovaly pouze ruiny. V roce 1512 získal Ladislav z Boskovic zábřežské panství spolu s patronátním právem ke klášteru. Je pravděpodobné, že reliéf objednal v olomoucké dílně právě tento šlechtic, který měl výborné vztahy s olomouckým biskupem Stanislavem Thurzem i jeho bratrem Janem Thurzem, biskupem ve Vratislavi.

III.I.4 Stav v roce 2019

III.I.5

III.1.4

Madona z Jevíčka

Mistr Olomouckých madon, činný v 1. čtvrtině 16. století
Olomouc, po roce 1500

Lipové dřevo, zadní strana vyhloubená; hypotetická rekonstrukce polychromie provedena v roce 2019, v. 122 cm, š. 36 cm, hl. 26 cm
Pochází z bývalého farního kostela sv. Mikuláše v Jevíčku, poté přenesena do současného farního kostela Panny Marie v Jevíčku, který byl dříve klášterním kostelem augustiniánů eremitů.
Římskokatolická farnost Jevíčko

Jevíčská socha je jedním z nejstarších článků skupiny. Jejím vzorem byla kamenná socha Panny Marie z kostela sv. Máří Magdalény ve Vratislavi, která stojí na konzole datované rokem 1499 a signované jménem Jacoba Beinharta. Ten působil dlouhá léta jako představený vratislavského cechu malířů a zlatníků. Formální aparát jevíčské sochy již využívá znaky charakteristické pro soubor olomouckých madon, ale subtilnost a líbezně lyrický výraz tváře ji od jádra skupiny ještě odlišují.

III.1.5

Assumpta z Jedlové

Mistr Olomouckých madon, činný v 1. čtvrtině 16. století
Olomouc, po roce 1507

Lipové dřevo, vzadu vyhloubená; fragmentárně dochovaná originální polychromie a zlacení a vrstvy mladší polychromie a zlacení, v. 148 cm, š. 42 cm, hl. 24 cm
Pochází z kostela Navštívení Panny Marie v Jedlové u Poličky.
Římskokatolická farnost Bystré

Assumpta představuje Pannu Marii Nanebevzatou, symbolizuje však také Církev panující na zemi a vítězí nad pohanstvím zastoupeným půlměsícem s lidskou tváří. Přepadávající draperie přes srpek půlměsíce se nápadně shoduje s utvářením roucha Madony z oltáře zlatníků ve Vratislavi, kterou vytvořil Jacob Beinhart pro kapli cechu ve vratislavském kostele Máří Magdalény kolem roku 1507. Madona z Jedlové tak dokládá bezprostřední výměnu motivů a témat přicházejících z vratislavské Beinhartovy dílny do olomouckého pracoviště Mistra Olomouckých madon. V roce 1507 získal svojanovské panství do své správy Ladislav z Boskovic a krátce poté lze předpokládat i obohacení místního kostela novou sochou.

III.I.6

Madona z Vysokého Mýta

Mistr Olomouckých madon – dílna (?), činný v 1. čtvrtině 16. století
Olomouc, kolem 1500–1510

Lipové dřevo, vzadu mělce vydlabaná; novější polychromie a zlacení,
v. 104 cm, š. 32 cm, hl. 15 cm

Pochází z kostela sv. Vavřince ve Vysokém Mýtě.

Římskokatolická farnost Vysoké Mýto

Vysokomýtská socha vykazuje silný vliv vratislavského sochařství první třetiny 16. století. Z produkce dílny Mistra Olomouckých madon se poněkud vymyká, přesto lze najít některé shodné znaky v utváření draperie. Pokud by se jednalo o práci olomoucké dílny, pak by vysokomýtská Madona představovala nejzápadněji importovanou řezbu z tohoto pracoviště.

Vztahy, ať již obchodní, či umělecké, se mezi Vysokým Mýtem a Olomoucí zatím nepodařilo doložit.

III.I.7

Madona ze Šonova

Vratislav (?), kolem 1500

Dřevo, zadní strana plochá, novodobá polychromie a zlacení, v. 123 cm,
š. 38 cm, hl. 18 cm

Původní provenience neznámá, později v kostele sv. Markéty v Šonově u Broumova barokně přestavěného v 18. století, v 50. letech předána do Muzea v Broumově.

Muzeum Broumova v Broumově, inv. č. 7531

Řezba Panny Marie s dítětem je ovlivněna tvorbou Jacoba Beinharta, který působil v letech 1883 až 1525 ve Vratislavi. V jeho početné dílně byl pravděpodobně vyškolen také řezbář Madony ze Šonova, jak dokládají některé obdobné formální prvky. Socha Madony mohla být původně součástí středověkého vybavení broumovského kláštera a později, při jeho barokní rekonstrukci, byla přesunuta do Šonova.

III.1.7

III.1.9

III.1.8

Madona z Chornice

Morava, kolem 1510–1520

Lipové dřevo, vzadu plná; částečně dochovaná původní polychromie, zlacení a stříbření, chybějí vlasy madony a Ježíška, v. 101 cm, š. 33 cm, hl. 28 cm

Pochází z kostela sv. Vavřince v Chornici.

Římskokatolická farnost Jevíčko

Chornice byla připojena k moravskotřebovskému panství Ladislava Černoorského z Boskovic v roce 1500. V té době probíhala i přestavba místního kostela, který byl později v 18. století barokně upraven. Donátorskou aktivitu Ladislava z Boskovic lze tedy zřejmě vztáhnout i na tuto sochu. Draperiová skladba pláště Panny Marie se splývajícím skladem se odvolává na známý grafický list *Velké stojící Madony* od Martina Schongauera z doby kolem roku 1480.

III.1.9

Assumpta z Horní Štívnice

Slezsko, Vratislav (?), kolem 1510–1515

Dřevo, vzadu vyhloubená; novější polychromie a zlacení, v. 155 cm, š. 43 cm, hl. 23 cm

Pochází z kostela sv. Jiří v Horní Štívnici (Szalejów Górny).

Farní kostel sv. Jiří, Horní Štívnice

Socha Panny Marie stojící na srpku měsíce plně odpovídá slezské řezbářské produkci první třetiny 16. století. Skulptura byla inspirována dílem vratislavského sochaře Jacoba Beinharta, v jehož dílně i širším okruhu se setkáme s oblíbeným motivem andělů přidržujících v úrovni srpku měsíce draperii. Autor sochy byl pravděpodobně vyškolěn právě v dílenském provozu Jacoba Beinharta ve Vratislavi.

III.1.10

Madona z Kostelce nad Orlicí

Vratislav nebo východní Čechy (?), kolem 1500–1510

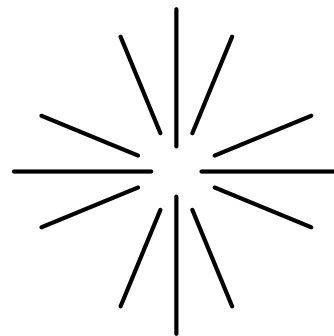
Dřevo, nepůvodní nová polychromie, zlacení a stříbření, zadní strana vyhloubená a ve 20. století zakrytá deskou, v. 113 cm, š. 35,3 cm, hl. 19 cm, sokl 5–6 cm

Pochází z kostela sv. Jiří v Kostelci nad Orlicí.

Římskokatolická farnost Kostelec nad Orlicí

Madona z Kostelce je blízká slezskému, resp. vratislavskému sochařství první třetiny 16. století. Ve Vratislavi kromě početné a vyhledávané dílny Jacoba Beinharta působili další řezbáři, mezi nimi také Mistr Lubinských figur, k jehož tvorbě má kostelecká socha nejbliž.

III. II

Vratislav – cesty za uměním

Vratislav byla pro oblast východních Čech mimořádně důležitým centrem. Frekventovaná kupecká stezka spojovala obě sousední země se slezskou metropolí a po útlumu způsobeném husitskými válkami se obchodní vztahy opět plně rozvinuly. Na přelomu 15. a 16. století se Vratislav stala ekonomickou velmocí zemí Koruny české a vyhledávaným cílem nejen obchodníků, ale také řemeslníků, malířů i sochařů přicházejících z různých částí Evropy. Ti sem přinášeli kulturní impulzy z dalších významných měst, zejména z Norimberka. Vratislav se tak stala rovněž důležitým uměleckým centrem. Zatímco pro města východních Čech zprávy o dílenských provozech umělců chybí, ve Vratislavi je v období od osmdesátých let 15. století do konce druhého desetiletí 16. století doložen neobvykle vysoký počet dílen specializujících se na středověké obrazy a řezby. V jejich rámci lze identifikovat některé výrazné osobnosti,

jako je Mistr oltáře Svaté rodiny (alias Mistr Královéhradeckého oltáře), Mistr Lubinských figur či Jacob Beinhart. Tito umělci dodávali svá díla také do bohatých českých královských měst, jak o tom svědčí mimo jiné dochované oltáře v Chrudimi a Hradci Králové.

Výrazně se dominance slezských importů nad domácí produkcí projevila v severovýchodní části regionu, která patřila až na výjimky pod správu broumovského kláštera. Snad na tom měli zásluhu tamní opati, kteří vybavení pro kostely v Broumově a jeho širokém okolí objednávali právě ve slezských dílnách. Důvodem byla jistě nejen zeměpisná blízkost, ale také skutečnost, že tamní pracoviště byla známa svou vysokou uměleckou úrovní. Stylová příbuznost patrná u dochovaného fondu děl ve východních Čechách a Slezsku svědčí o tom, že se zde v pozdním středověku rozvíjelo specifické kulturní milieu.

III. II. 1

Kalvárie z Orlického Záhoří

Vratislav, kolem 1510

Lipové dřevo, novější (19. století) polychromie a zlacení; Kristus: v. 150 cm, š. 130 cm, hl. 20 cm; Panna Marie: v. 134 cm, š. 36 cm, hl. 31 cm; sv. Jan Evangelista: v. 137 cm, š. 35 cm, hl. 34 cm

Původní provenience neznámá, k roku 1956 doloženo v hřbitovní kapli při kostele sv. Jana Křtitele v Orlickém Záhoří, roku 1965 převezeno do kostela Nejsvětější Trojice v Klášterci nad Orlicí.

Biskupství královéhradecké

Kalvárie z Orlického Záhoří náleží k nejcennějším památkám dochovaným ve východních Čechách. Sousoší vzniklo pravděpodobně v dílně Mistra Nesení kříže z kostela sv. Máří Magdalény ve Vratislavi (nyní Muzeum Narodowe, Vratislav), které představuje jedno z nejmonumentálnějších sochařských děl ve slezské metropoli. Kalvárie je formálně blízka také pracem, jež vznikaly v kamenosochařském provozu, kde byl roku 1508 vytvořen epitaf norimberského obchodníka usazeného ve Vratislavi, Sebald Saurmanna, umístěný v tamním kostele sv. Alžběty. Sousoší dokládá nesmírnou variabilitu vratislavských dílen, v nichž vznikaly artefakty vynikající kvality a v nichž se prolínaly jak domácí tradice, tak vliv soudobého norimberského sochařství.

III.II.2a

III.II.2b

Oltář z Otovic u Broumova

Slezsko, Vratislav (?), kolem 1520

a) Sv. Kateřina a sv. Barbora / výjevy z legendy o sv. Barboře (levé křídlo)

Novější polychromie, zlacení / tempera, dřevo, v. 128 cm, š. 51,5 cm, hl. 9 cm

b) Sv. Apolena a sv. Dorota / výjevy z legendy o sv. Barboře (pravé křídlo)

Novější polychromie, zlacení / tempera, dřevo, v. 128 cm, š. 51,5 cm, hl. 9 cm

c) Sv. Barbora

Dřevo, polychromie, v. 86,5 cm, š. 29 cm, hl. 13 cm

Pochází z kostela sv. Barbory v Otovicích, původně hlavní oltář, v 17. století přesunut do jižní lodi a barokně adjustován, později přemístěn do muzea v Brumově.

Muzeum Broumovska v Broumově, inv. č. USKP 29136/6-1832

Součástí oltáře z Otovic byla kromě pohyblivých křídel a sochy sv. Barbory, také sv. Markéta (nyní klášter Broumov) a Madona (nezvěstná od 70. let 20. století). Nízké reliéfy trůnicích světic na křídlech jsou inspirovány soudobou produkcí vratislavských dílen. Blízkou analogii představují reliéfy z oltáře v Jaszkowa Dolna u Kladska (nyní Muzeum Narodowe, Vratislav), které navazují na díla Mistra Lubinských figur, činného od 90. let 15. století až do počátku 20. let 16. století ve Vratislavi. Zatímco reliéfy jsou pevně ukotveny v pozdně gotickém stylu, malované strany křídel s legendou o sv. Barboře mají již raně renesanční charakter ovlivněný jihoněmeckým uměním. Narativní scény jsou oživeny renesančním dekorem, zobrazenou architekturou určují renesanční detaily, stejně jako módní oděvy zejména ženských postav. Podobně jihoněmecky orientované malby se ve Slezsku objevují na oltáři objednaném roku 1523 cechem soukeníků pro kostel Panny Marie v Lubinu nedaleko Lehnice.

Otovice patřily od svého vzniku na sklonku 13. století pod správu břevnovského kláštera, resp. broumovského opatství. Byl to pravděpodobně opat Jakub I. (1515–1523), kdo objednal pro kostel v Otovicích nový pozdně středověký oltář v některé ze slezských, možná přímo vratislavských dílen.

III.II.2c

III.II.3

III.II.3

Madona ze hřbitovního kostela v Broumově

Vratislav, Mistr Lubinských figur – dílna nebo okruh, kolem 1500–1510
Dřevo, vzadu vyhloubená; pravá ruka doplněna, Ježíšek doplněn v 18. století, novější polychromie, v. 96,5 cm bez korunky, š. 34 cm, hl. 24 cm
Pochází ze hřbitovního kostela Panny Marie v Broumově, později přenesena do klášterního kostela sv. Vojtěcha tamtéž.
Benediktinské arcidiecéze sv. Vojtěcha a sv. Markéty, Praha-Břevnov

Socha Madony je importem z vratislavské dílny Mistra Lubinských figur. Ve východních Čechách se s produkcí této dílny, činné na přelomu 15. a 16. století, lze setkat v Chrudimi (sochy Madony a sv. Markéty z bočního oltáře Panny Marie mezi sv. Barborou a sv. Kateřinou). V tomto dílenském provozu vznikly rovněž nyní neznámé sochy z Broumova – Madona z Martínkovic u Broumova a také dvojice světců, sv. Vojtěch a sv. Antonín z klášterního kostela v Broumově. Nelze vyloučit, že s posledně jmenovanými tvořila Madona ze hřbitovního kostela původně jeden oltářní celek.

III.II.4

III.II.4

Sv. Martin

Vratislav, Mistr Lubinských figur – dílna, kolem 1510
Lipové dřevo, zadní strana vyhloubená, novější polychromie, čepel meče doplněna, v. 111 cm, š. 36 cm, hl. 19 cm
Původní provenience neznámá, později v Muzeu Broumova.
Muzeum Broumova v Broumově, inv. č. 7528

Stav dochování řezby naznačuje, že socha sv. Martina byla dlouhodobě umístěna v exteriéru, snad ve výklenku domu. Zobrazení sv. Martina je v rámci sochařství jagellonského období u nás poměrně vzácné, častější je ve Slezsku. Řezba stylisticky odpovídá vratislavské produkci kolem roku 1500, zvláště pak tvorbě dílny Mistra Lubinských figur, která byla činná od 90. let 15. století ve Vratislavi a měla značný vliv na řezbářskou produkci celého Dolního Slezska.

III.II.5

Sv. Jan Evangelista

Slezsko nebo východní Čechy, 1498

Lipové dřevě, vzadu mělce vyhloubeno; fragmenty křídlového podkladu a originální (?) polychromie, chybí pravá ruka, vlasy v partii nad čelem seříznuty, v. 112,3 cm, š. 27 cm, hl. 18,5 cm

Původní provenience neznámá, později v Muzeu Broumovska.

Muzeum Broumovska v Broumově, inv. č. 7529

Svatý Jan Evangelista představuje jedinou sochařskou památku ve východních Čechách, která je přímo datovaná. Uzavřený objem sochy a zdůrazněná vertikálnost poukazují opět k vůdčímu slezskému uměleckému centru, kterým byla již od poloviny 15. století Vratislav.

III.II.6

Reliéf Smrt Panny Marie z Nové Paky

Vratislav, dílna Jacoba Beinharta – okruh, kolem 1510–1515

Lipové dřevě, fragmenty starší polychromie v inkarnátech, polychromie šatů a zlacení novější, v. 133,5 cm, š. 124 cm, hl. 14,5 cm

Pochází z Nové Paky, kde byl součástí soukromé sbírky rodiny Suchardů, do muzea v Hradci Králové získán před rokem 1926.

Muzeum východních Čech v Hradci Králové, inv. č. VU/04 249

Nízký reliéf v minulosti tvořil nepochybně střed křídlového oltáře objednaného snad pro kostel sv. Mikuláše v Nové Pace. Reliéf je svým provedením blízký řezbám bývalého hlavního chrudimského retáblu v kostele Nanebevzetí Panny Marie, které vznikly ve vratislavské dílně Jacoba Beinharta ve 20. letech 16. století. Kompozice s klíčící postavou Panny Marie držící svíci má svůj kompoziční vzor v ústřední scéně slavného krakovského oltáře Veita Stosse dokončeného v roce 1489.

III.II.7

Deska z Dolní Olešnice

Slezsko, Vratislav (?) nebo východní Čechy, 1490–1500

Oboustranně malované oltářní křídlo, dřevě, tempera, stříbření, novější rám, v. 166,5 cm, š. 72,5 cm (vč. rámu)

Pochází z kostela sv. Jakuba Většího v Dolní Olešnici, později byla uložena v Národním muzeu v Praze.

Národní muzeum, Praha, inv. č. 5581

Deska z Olešnice tvořila původně oboustranně malované křídlo oltáře kostela sv. Jakuba Většího v Dolní Olešnici. K oltáři patřila ještě socha Assumpty (Panny Marie Nanebevzaté), která je od roku 1991 nezvěstná. Na vnějším křídle jsou namalovány sedící světice sv. Kateřina a sv. Dorota, na vnitřním křídle je patrná štetcová podkresba, která znázorňuje figuru světce, snad sv. Jakuba. Tradice zobrazování malovaných nebo vyřezávaných trůnicích světíc (případně světců) na křídlech oltářů vznikla ve Slezsku už v polovině 14. století a přetrvávala až do počátku 16. století, jak ukazují např. křídla retáblu z Otovic.

III.II.7

III.II.8

Trůnicí Madona z Litomyšle

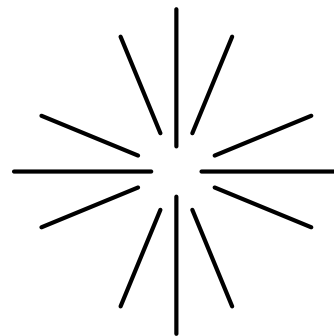
Slezsko (?), kolem roku 1510

Lipové dřevě, plná socha, vzadu opracovaná, v. 44 cm, š. 28 cm, hl. 20,5 cm
Pochází z kostela Povýšení sv. Kříže v Litomyšli, zapůjčeno do Regionálního muzea v Litomyšli.

Římskokatolická farnost-proboštvství Litomyšl

Trůnicí madona byla do kostela Povýšení sv. Kříže v Litomyšli objednána snad rodem Kostků z Postupic, jimž byla správa města v roce 1432 svěřena Zikmundem Lucemburským. Řezbu Trůnicí madony z Litomyšle lze pravděpodobně ztotožnit s milostnou sochou litomyšlské Madony z augustiniánského kláštera v Litomyšli, která byla uctívána v baroku a je zmíněna v *Mariánských atlasech* ze 17. a 18. století.

III.III

Mistr Královéhradeckého oltáře / Mistr oltáře Svaté rodiny

Mistr Královéhradeckého oltáře je označován podle svého pravděpodobně nejstaršího díla dochovaného ve východních Čechách, oltáře Příbuzenstva Kristova umístěného v kostele sv. Ducha v Hradci Králové a datovaného rokem 1494. Od čtyřicátých let 20. století vzbuzuje Mistra osobnost pozornost badatelů, avšak jeho identita zůstává stále skrytá. Kromě oltáře v Hradci Králové s ním lze spojit několik malířských děl dochovaných v Chrudimi a blízkém okolí, včetně celistvě zachovaného oltáře se Zmrtvýchvstáním Krista z kostela Povýšení sv. Kříže v Chrudimi. Další práce Mistra a jeho dílny nacházíme ve větším množství ve Slezsku. Polským bádáním je tato anonymní osobnost, činná ve Vratislavi od devadesátých let 15. století, pojmenována jako Mistr oltáře Svaté rodiny (podle oltářního retáblu s ikonografií Příbuzenstva Kristova v kostele Panny Marie na Písku ve Vrati-

slavi) či – ve starší literatuře – Mistr Hellentreuterova epitafu. Přes určité rozdíly mezi východočeskou a slezskou skupinou děl je pravděpodobné, že všechna vznikala v rozmezí několika desítek let v jednom dílenském provozu, který zaměstnával několik malířů. Dílna sídlila ve Vratislavi, odkud byly na základě objednávek chrudimských a královéhradeckých měšťanů dodávány oltářní retáblu do východních Čech. Archivní prameny, pokud se dochovaly, nezmiňují existenci malířské dílny ani v Hradci Králové, ani v Chrudimi, není však vyloučeno, že zde z obchodních důvodů mohla nějaká dílna, úzce spjatá s vratislavskou, působit. Královská města Hradec Králové a Chrudim zažívaly na přelomu pozdní gotiky a rané renesance pozoruhodný rozmach městského patriciátu utrakvistického vyznání, který udržoval čilé obchodní styky se slezskou metropolí.

Oltář Příbuzenstva Kristova z Hradce Králové

Vratislav (?), Mistr Královéhradeckého oltáře / Mistr oltáře Svaté rodiny, 1494

Olejová tempera na dřevě, zlacení, v. 132 cm, š. 102 (střední deska), v. 132, š. 44 cm (křídla)

Původní provenience snad kostel sv. Ducha v Hradci Králové, poté kostel sv. Pavla na Střezině v Hradci Králové, po jeho zbourání přenesen do farního kostela sv. Ducha.

Římskokatolická farnost-děkanství, Hradec Králové

III.III.1

III.III.1

**Assumpta mezi sv. Barborou a sv. Kateřinou Alexandrijskou
zv. Deska pochobradská**

Vratislav (?), Mistr Královéhradeckého oltáře / Mistr oltáře Svaté rodiny,
kolem 1500

Olejová tempera na smrkovém dřevě, zlacení, vsazeno do novodobého
rámu, v. 145 cm, š. 110 cm (bez rámu)

Původní provenience neznámá, později (snad po roce 1856 u příležitosti
renovace) přenesen do kostela Nejsv. Trojice v Pouchobradech u Chrudimi.
Římskokatolická farnost-arciděkanství Chrudim, zapůjčeno do Národní
galerie v Praze, inv. č. VO 11271

Výjimečným motivem je výjev mystického zasnoubení sv. Kateřiny: světice je zde představena jako nevěsta Kristova, které Ježíš navléká prsten. Spojení Assumpty s dvěma tradičními křesťanskými světlicemi odpovídá pojetí utrakvistického vnímání obrazů ukotveného v kompaktátech. Zobrazení Panny Marie ve společnosti sv. Kateřiny a sv. Barbory má připomínat věřícím příkladný život těchto prvních křesťanských světic. To vyhovovalo potřebě utrakvistů, kteří se v rámci reformování vraceli k principům prvotní apoštolské církve.

III.III.2, III.III.3 Oltář Panny Marie, farní kostel Nanebevzetí Panny Marie v Chrudimi, stav před restaurováním v roce 2018

III.III.2 Stav před restaurováním v roce 2018

III.III.2

Středová deska oltáře s Madonou mezi sv. Barborou a Kateřinou

Vratislav (?), Mistr Královéhradeckého oltáře / Mistr oltáře Svaté rodiny – dílna, kolem 1500

Olejová tempera na dřevě, zlacení, v. 160 cm, š. 116 cm

Pochází z kostela Povýšení sv. kříže v Chrudimí, na konci 19. století přenesen do chrudimského farního chrámu Nanebevzetí Panny Marie a nově adjustován.

Římskokatolická farnost-arciděkanství Chrudim

Deska téměř do detailu reprodukuje Pouchobradskou desku, odlišuje se pouze rozdílným zobrazením námětu mystického zasnoubení sv. Kateřiny. Naprosto shodné je však ztvárnění řezaného dekoru zlaceného pozadí obou desek s motivem stylizovaných akantových listů ovíjejících větve aranžovanou do tvaru mírně lomeného oblouku.

Malba v dolní partii obrazu byla již v polovině 19. století odpadlá a byla znovu domalována na konci 19. století, kdy byl obraz restaurován v ateliéru malíře Adolfa Liebschera (1857–1919). Po opravě byl nově adjustován do novogotické architektury a umístěn v kostele Nanebevzetí Panny Marie v Chrudimí a zde spojen s reliéfními soškami Madony a sv. Markéty.

III.III.3a Stav před restaurováním v roce 2018

III.III.3b Stav před restaurováním v roce 2018

III.III.3

Madona a sv. Markéta

Vratislav, Mistr Lubinských figur – okruh, kolem 1500–1510

Lipové dřevo, polychromie, stříbření, zadní strana mělce vyhloubená, v. 82 cm, š. 24, 5 cm, hl. 10 cm (Madona); v. 80, 5 cm, š. 22 cm, hl. 10 cm (sv. Markéta); pravá ruka Ježíška a některé lilie na korunách doplněny při restaurování v 19. století

Původní provenience neznámá, poté snad v kostele sv. Kříže v Chrudimi, od konce 19. století osazeny v bočním mariánském oltáři v severní lodi kostela Nanebevzetí Panny Marie v Chrudimi.

Římskokatolická farnost-arciděkanství Chrudim

Dvě reliéfní sošky s největší pravděpodobností vznikly ve Vratislavi v širším okruhu dílny Mistra Lubinských figur, který zde se svou dílnou pracoval na přelomu 15. a 16. století. Pocházejí z neznámého nedochovaného oltáře v Chrudimi a při regotizaci farního kostela Nanebevzetí Panny Marie architektem Františkem Schmoranzem st. byly bez bližších souvislostí přičleněny k novogoticky adjustovanému malovanému oltáři původně z kostela Povýšení sv. Kříže.

III.III.4

III.III.4

Madona mezi sv. Barbarou a sv. Kateřinou s donátorem

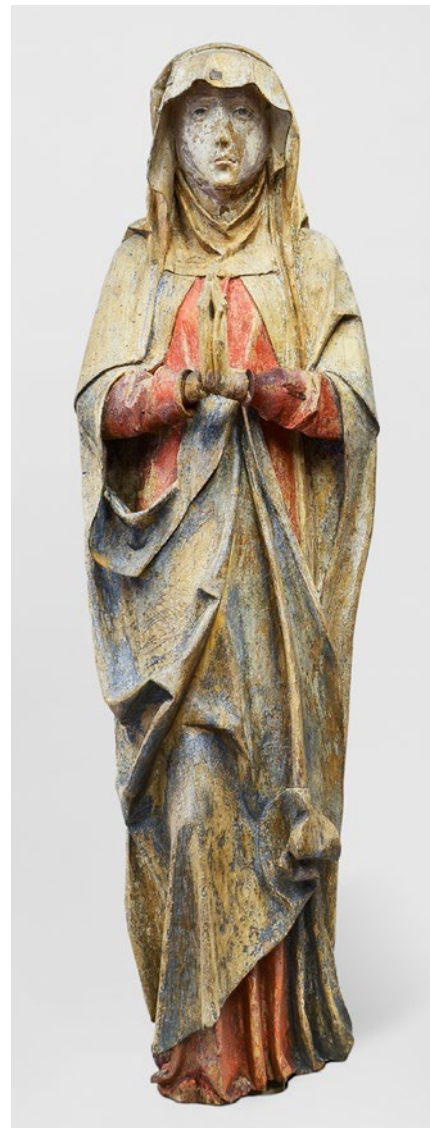
Vratislav nebo východní Čechy (?), Mistr Královéhradeckého oltáře / Mistr oltáře Svaté rodiny – okruh, kolem 1490

Olejová tempera na dřevě, zlacení, v. 134 cm, š. 105 cm

Původní proveniencie neznámá, poté soukromá sbírka Rudolfa Helbicha v Ostravě, v roce 1962 konfiskován a umístěn v GUVU v Ostravě, poté vrácen zpět v restituci a roku 1997 zakoupen do sbírky GUVU.

Galerie výtvarného umění Ostrava, inv. č. O 582

Deskový obraz s Madonou a světicemi dílensky souvisí s tvorbou Mistra Královéhradeckého oltáře jen vzdáleně. Je pravděpodobné, že vznikl v dílně, která byla nějakým způsobem spjatá s vratislavskou dílnou Mistra Královéhradeckého oltáře, avšak působila samostatně na území východních Čech. Zajímavá je postava donátora – rytíře s koněm a znakem, který patří neznámému příslušníkovi rodu pánů z Potštejna.

III.III.5

III.III.5

Bolestná Panna Marie z Heřmanova Městce

Východní Čechy nebo Slezsko, kolem 1500

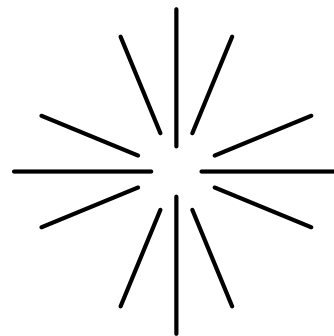
Lipové dřevo, fragmenty originální a mladší polychromie, v. 140,5 cm, š. 38 cm, hl. 29 cm

Původní proveniencie neznámá, poté pravděpodobně kostel sv. Bartoloměje v Heřmanově Městci.

Biskupství královéhradecké

Řezba Bolestné Panny Marie se jako většina dochovaných východočeských soch odvolává na slezské vzory. Poněkud disproporční, nízko nasazené koleno sochy ukazuje, že byla určena pro výrazný pohled. Je pravděpodobné, že Bolestná Panna Marie byla původně součástí skupiny Kalvárie umístěné vysoko na břevně triumfálního oblouku v kostele, obdobně jako Kalvárie z Orlického Záhoří.

III.IV

Dílna vratislavského mistra Jacoba Beinharta a Chrudim

Chrudim spolu s Hradcem Králové patřila na počátku 16. století mezi nejvýznamnější východočeská města. Bohatá vrstva měšťanů utrakvistického vyznání se zde prosadila nejen v politických funkcích v městské radě, ale i jako objednatelé uměleckých děl. Je zřejmé, že v Chrudimi byl udržován čilý obchodní styk jak se sousedními městy, tak se vzdálenější Vratislaví. Jedinečným dokladem těchto vztahů v umělecké rovině je import minimálně dvou dochovaných oltářních celků z prosperující dílny Jacoba Beinharta, který ve Vratislavi roku 1483 založil početnou dílnu. Ta uspokojovala poptávku po velkých řezaných a malovaných oltářních retáblech nejen ve slezské metropoli, ale také v blízkém i dalekém okolí.

Kolem roku 1510 byl v Beinhartově dílně objednan oltářní retábl s ústřední scénou Nanebevzetí Panny Marie pro kostel sv. Kateřiny v Chrudimi, který byl později přemístěn do špitální kaple sv. Filipa a Jakuba a v roce 1998 do kaple chrudimského děkanství. Koncem dvacátýchlet 16. století byl pak z Beinhartovy dílny dodán monumentální křídlový retábl pro hlavní oltář farního kostela v Chrudimi také se scénou Nanebevzetí Panny

Marie ve středové skříní a s výjevem Příbuzenstva Kristova na pohyblivých křídlech. Masová produkce oltářních retáblů s obdobnou ikonografií středového výjevu je pro dílnu Jacoba Beinharta a jeho pokračovatele typická, ikonografické vzory pro chrudimské celky najdeme ve slezských městech Ziębice (Minstrberk) či Piszowice (Písařovice). Podle aktuálních zjištění zaměstnávala dílna Jacoba Beinharta i samostatně pracující umělce, zejména malíře, čímž lze vysvětlit rozdílnou výtvarnou úroveň mezi jednotlivými díly. Malířsky vynikající oboustranně malovaná křídla bývalého chrudimského hlavního retáblu s Příbuzenstvem Kristovým jsou dílem Mistra Královéhradeckého oltáře. Ten je v polském bádání znám jako Mistr oltáře Svaté rodiny (podle maleb na křídlech hlavního oltáře z kostela Panny Marie na Písku ve Vratislavi s téměř totožnými náměty Příbuzenstva Kristova), který určitou dobu pracoval pro Jacoba Beinharta. Beinhartova dílna úspěšně působila ve Vratislavi více než sto let: po Jacobově smrti v roce 1525 řídil ateliér jeho syn Christoph (činný do roku 1546) a následně vnuk Hieronymus (činný až do roku 1585).

Oltář Nanebevzetí Panny Marie

Vratislav, Jacob Beinhart – dílna, kolem 1527

Lipové dřevo, pozdější polychromie a zlacení, v. 515 cm, š. 360 cm, hl. 16 cm

Bývalý hlavní oltář farního kostela Nanebevzetí Panny Marie v Chrudimi
Římskokatolická farnost-arciděkanství Chrudim

Oltářní křídla s Příbuzenstvem Kristovým z Chrudimi

Vratislav, Mistr Královéhradeckého oltáře / Mistr oltáře Svaté rodiny, 1523

Tempera na dřevě, zlacení, originální rám, každé křídlo v. 204 cm, š. 78 cm
Křídla pocházejí z bývalého hlavního oltáře Nanebevzetí Panny Marie v kostele Nanebevzetí Panny Marie v Chrudimi, v letech 1646–1863 je archa dokumentována v kostele sv. Michala v Chrudimi. Vnější oltářní křídla již tehdy byla oddělena a nacházela se ve špitální kapli sv. Filipa a Jakuba, odkud se dostala do chrudimského muzea. Oltářní archa byla přenesena zpět do kostela Nanebevzetí Panny Marie a vložena do novogotické oltářní architektury v jižní boční lodi. Vnitřní oltářní křídla byla oddělena a umístěna na zeď severní boční lodi.

Vnější křídla:

a) Sv. Anna se svými třemi muži (sv. Jáchym, sv. Kleofáš, sv. Salomas) / strana s otisky reliéfů Zvěstování Panně Marii a Narození Krista

b) Panna Marie se sv. Josefem / strana s otisky reliéfů Navštívení a Klanění sv. tří králů

Římskokatolická farnost-arciděkanství Chrudim

Vnitřní křídla:

c) Sv. Servác se svými rodiči Enimem a Memelií, Ismerií a jejím synem Eliudem, dědem sv. Serváce, a Zebedeem, manželem Marie Salome; v dolním plánu sv. Marie Salome a její synové sv. Jakub starší a sv. Jan Evangelista / sv. Mikuláš, sv. Martin

d) Sv. Jan Křtitel se svými rodiči sv. Zachariášem a sv. Alžbětou, Eliudem, bratrem sv. Alžběty, a Alfeem, manželem sv. Marie Kleofášovy, v dolním plánu sv. Marie Kleofášova se svými syny sv. Jakubem mladším, sv. Josefem Spravedlivým, sv. Šimonem a sv. Judou Tadeášem / sv. Stanislav, sv. Erasmus

Regionální muzeum v Chrudimi, inv. č. U 712-85/1, 2

Příbuzenstvo Kristovo bylo velmi populárním námětem ve výtvorném umění střední a západní Evropy především na konci 15. a na počátku 16. století. Představuje rozšířenou rodovou linii Ježíše Krista vedenou od jeho babičky sv. Anny. Podle tradice byla sv. Anna babičkou nejen Ježíše Krista, ale i dalších pěti apoštolů: sv. Jana Evangelisty, sv. Jakuba Většího, sv. Jakuba Menšího, sv. Šimona a sv. Judy Tadeáše. Tito apoštolové společně se sv. Janem Křtitelem tak byli Ježíšovými bratřenci. Podle Ježíšova rodokmenu dokumentovaného zejména v apokryfních spisech byla Annina sestra Esmerie (Hismeria) matkou Alžběty a Eliuda. Sv. Alžběta se stala matkou sv. Jana Křtitele, zatímco její bratr Eliud byl dědečkem sv. Serváce, biskupa z Tongeren († 384) a jednoho z raných křesťanských mučedníků, který byl do Příbuzenstva Kristova zařazen na základě teologických spisů v 11. století. Sv. Servác symbolizuje christianizaci zaalpské Evropy vedenou prostřednictvím přímé příbuzenské linie.

III.IV.1b

III.IV.1a

III.IV.1a Detail

III.IV.1d Detail

III.IV.1c

III.IV.1d

III.IV.2a

III.IV.2b

III.IV.2

Busty sv. Kateřiny a sv. Barbory z predely bývalého hlavního oltáře kostela Nanebevzetí Panny Marie v Chrudimi

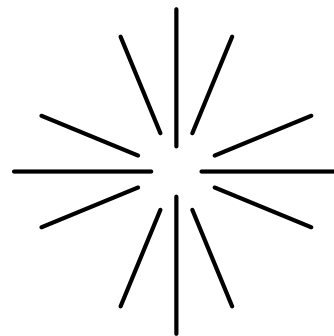
Jacob Beinhart – dílna, 1527

Lipové dřevo, novější polychromie, zlacení, v. 54 cm, š. 20 cm

Busty pocházejí z predely bývalého hlavního oltáře Nanebevzetí Panny Marie v kostele Nanebevzetí Panny Marie v Chrudimi, v letech 1646–1863 je archa dokumentována v kostele sv. Michala v Chrudimi. Odtud přenesena zpět do kostela Nanebevzetí Panny Marie, umístěna v jižní boční lodi a umístěna do novogotické oltářní architektury.

Římskokatolická farnost-arciděkanství Chrudim

III.V

Utrakvistické oltářní retábly

Konfesijní dualita Čech a Moravy se ve výtvarném umění začala výrazněji projevovat ve druhé polovině 15. století. Pro potřeby liturgického prostoru a provozu v něm vznikaly oltářní retábly, které manifestovaly teologické postoje objednavatele či celé městské komunity. U obou vyznání, katolického i utrakvistického, pak platí, že pro dané prostředí specifická ikonografie oltářů sloužila věřícím jako zdroj kontempace a poučení. Svěbytnou skupinu utrakvistických oltářů představují retábly s architektonicky orámovaným výklenkem – tabernáklem – uprostřed středové desky, do něhož bylo vkládáno Boží tělo – svátost oltářní. Typ retáblů s tabernáklem adorovaným anděly musel být v utrakvistických Čechách mimořádně oblíben. Svědčí o tom osm dochovaných příkladů z období od druhé poloviny 15. století až do třicátých let 16. století, mezi nimi také oltář sv. Kateřiny z chrudimského kos-

tela. Přitom je nutno počítat se skutečností, že mnoho utrakvistických oltářů bylo zničeno v pobělohorském období v 17. století, kdy byla celá země násilně systematicky rekatolizována. U dochovaných exemplářů se tehdy proměnila konfesijní funkce, výklenky ve středové části byly zaslepovány a symbol Božího těla spojený s utrakvistickou ideologií byl nahrazován vhodnějším motivem.

Liturgickým potřebám utrakvistů vyhovovala rovněž forma tradičních křídlových retáblů bez nik, jejich ikonografie však musela splňovat základní požadavek zdůraznění eucharistického a na to navazujícího eschatologického motivu. Příkladem takového křídlového retáblu je oltář z Nového Bydžova s ústřední scénou Poslední večeře Páně, ozvláštněnou výrazným motivem kalicha, nebo retábl se Zmrtvýchvstáním Krista ze hřbitovního kostela v Chrudimi.

III.V.5

Oltářní retábl sv. Kateřiny z Chrudimi

Vratislav nebo Čechy (?), 1500–1507

Tempera na dřevě, zlacení, střed: v. 250 cm, š. 220 cm; křídla: v. 250 cm, š. 110 cm; predela: v. 36, 5 cm, š. 279 cm

Bývalý hlavní oltář v kostele sv. Kateřiny v Chrudimi, v 19. století přesunut do jižní boční lodi ke zdi a spojen s barokním oltářním nástavcem.

Římskokatolická farnost-arciděkanství Chrudim

Oltář sv. Kateřiny je typem retáblu typického pouze pro utrakvistické prostředí. Tyto oltáře mají ve svém středu orámovaný výkletek, do něhož byla vkládána buď malovaná deska se symbolickým zobrazením Božího těla, nebo přímo objekt, který Ježíše Krista fyzicky zpřítomňoval v prostoru – monstrance či kalich s hostií. Svátost pak adorují dva andělé s rozepjatými křídly. Vnitřní pohyblivá křídla zobrazují v horním pásu sv. Kateřinu Alexandrijskou – její Korunování na levém křídle a Umučení na pravém. Spodní část levého křídla zaujímá sv. Dorota, na pravém je sv. Barbora. Vnější křídla nesou náměty z Kristových Pašijí. Predela je sice pozdně středověká, v minulosti však byla součástí jiného (nedochovaného) oltáře. Naprosto výjimečné ve východních Čechách je použití techniky presbrokátu (tlačeného cínovaného dekoru), který zdobí oděvy andělů a světic.

Střed oltáře byl v 17. století upraven pro potřeby katolické církve osazením znaku bernardinského slunce, který se později stal v pozměněné podobě symbolem jezuitského řádu.

III.V.1 Detail

III.V.2 Detail

III.V.2

Oltářní retábl s Poslední večeří Páně z Nového Bydžova

Východní Čechy (?), kolem 1530, predela datována rokem 1605
 Tempera na dřevě, zlacení, střed: v. 164 cm, š. 126 cm; křídla: v. 164 cm,
 š. 63 cm; predela: v. 79 cm, š. 243 cm

Pochází z kostela Panny Marie (dnes sv. Vavřince) v Novém Bydžově,
 po 1772 přemístěn do kostela sv. Václava a sv. Stanislava v Měníku
 u Nového Bydžova, odtud přesunut do budovy novobydžovské radnice
 a 1888 do Muzea v Novém Bydžově; v letech 1936–1949 umístěn v Ná-
 rodní galerii v Praze, poté vrácen zpět do Muzea v Novém Bydžově.
 Městské muzeum Nový Bydžov, inv. č. 447

Ústřední scéna retáblu zobrazuje Poslední večeří Páně, jejíž kompozice je inspirována dřevořezem z cyklu *Malých pašijí* (1509–1511) od Albrechta Dürera. Do novobydžovské scény je přidán výrazný motiv kalicha – symbolu přijímání podobojí, na nějž odkazuje nápis nad hlavami Krista a apoštolů: „Bibite ex eo omnes“ (Pijte z něj všichni). Toto záměrné zdůraznění eucharistického principu plně odpovídalo potřebám utrakvistické církve. Vnitřní – sváteční – strany pohyblivých křídel nesou vyobrazení dvou utrakvistických kněží při mši, bratru Jana a Václava Hraždovských. Podle nápisů nad postavami retábl objednal kněz Jan na památku svého zemřelého bratra Václava, bydžovského faráře. Po bitvě na Bílé hoře a následné rekatolizaci českých zemí byly v roce 1625 postavy na křídlech přemalovány na reprezentanty katolické církve, sv. Řehoře a sv. Mikuláše, a oltář tak mohl dále plnit svou liturgickou funkci. Přemalby byly odstraněny až v letech 1883–1885 při restaurování archy malíři Petrem Maixnerem a Karlem Javůrkem.

III.V.3

Ciborium se dvěma lžičkami k přijímání podobojí

Východní Čechy, 2. polovina 15. století

Ciborium: stříbro tepané, ryté, uvnitř zčásti zlacené, plášť ze zeleného sametu s plastickou výšivkou zlatou nití a říčními perlami na kartonu, v. 12 cm, ø 13,7 cm; lžičky: stříbrná a stříbrná pozlacená, d. 12 cm a 15,3 cm
Původní provenience neznámá, snad z farního kostela sv. Ducha (?) v Hradci Králové, do 1882 uloženo na radnici jako součást pokladu, poté přeneseno do muzea.

Muzeum východních Čech v Hradci Králové, inv. č. U/R 50, U/R 47 a U/R 49

Nízké bohatě zdobené válcové ciborium (schránka na konsekrované hostie) zdobí nad závěracím mechanismem drobná figurka sedícího lvíčka, snad symbolizující město Hradec Králové. Vnitřek víka je zdoben rytinou Beránka Božího s kalichem. Utrakvisté přijímali při bohoslužbě podobojí způsobem Tělo i Krev Páně (chleba a víno). Lžičkami byly při mši podávány jak hostie, tak víno. Kromě jiného utrakvisté zavedli podávání Těla a Krve Páně při bohoslužbě i dětem už od křtu.

III.V.4

Ciborium z Lochenic

Hradec Králové, Stiepan Beran, kolem 1500

Stříbro tepané, zčásti zlacené, zlacení, v. 33,4 cm, patka ø 11 cm, repunc Praha 1806–1809, rytá signatura zlatníka: „beran stiepan fcit“

Pochází z kostela Panny Marie v Lochenicích.

Muzeum východních Čech v Hradci Králové, inv. č. U/R 51

Lokální tradice spojuje ciborium s utrakvistickou liturgií, doloženo v Lochenicích do roku 1623. Pro utrakvistickou liturgii jsou však typičtější válcovité schránky bez nohy.

III.V.4

III.V.5

Oltářní retábl Zmrtvýchvstání Krista z Chrudimi

Vratislav nebo východní Čechy (?), Mistr Královéhradeckého oltáře / Mistr oltáře Svaté rodiny a dílna, kolem 1510

Tempera na dřevě, střed: v. 130, š. 113 cm; křídla: v. 130, š. 57 cm; nástavce: v. 89,5 cm, š. 130 (středový) a 57 cm (nad křídly); predela: v. 38 cm, š. 127 cm

Pochází ze hřbitovního kostela Povýšení sv. Kříže v Chrudimi, odtud po roce 1848 přenesen do muzea v Chrudimi.

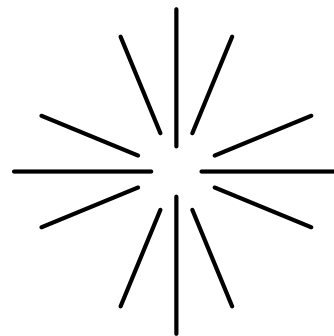
Regionální muzeum v Chrudimi, inv. č. U 44 a, b, U 45 a, b, U 46

Výjevy Vzkříšení Krista ve středu oltáře, Kristus při posledním soudu v nástavci i výzdoba fragmentárně dochovaných vnitřních křídel se scénami následujícími po Zmrtvýchvstání Krista (Noli me tangere a Tři Marie u hrobu) vytvářejí v rámci oltáře jednotný významový celek odkazující na události po smrti člověka a na nutnou přípravu na ně. Ikonografická náplň retáblu je tak v souladu s jeho původním umístěním v hřbitovním kostele. Podle recentní literatury jsou na predele jako noví světcí (se svatozáří) zobrazeni Mistr Jan Hus a Jeroným Pražský v doprovodu dvou patronů českých zemí, sv. Václava a sv. Prokopa. V tomto kontextu zde husitští kněží, kteří oba zemřeli mučednickou smrtí, vystupují jako přímluvci při Posledním soudu.

III.V.5 Detail

III.VI

Mistr Čáslavské desky

Anonymní mistr je pojmenován podle oboustranně malované desky uložené v čáslavském muzeu, která byla součástí oltáře v kostele sv. Petra a Pavla v Čáslavi. Do dílny tohoto mistra je dále řazena deska pravděpodobně z téhož oltáře ve sbírkách Obrazárny Strahovského kláštera, oltář v Rohenicích u Opočna a rozměrný Epitaf Petra Sudy Řeneckého z Řenče pocházející ze Zdechovic nedaleko Přelouče, který je nyní umístěn v kapli zámku ve Žlebech. Tato díla vznikla vesměs ve třicátých letech 16. století a jsou inspirována jihoněmeckými vzory, zejména tvorbou pasovského malíře a dřevorytce Wolfa Hubera (asi 1485–1553), jedné z vůdčích osobností tzv. podunajské školy. Kompozice jsou ovlivněny také grafikami Albrechta Dürera, zejména populárními dřevorezovými cykly *Velkých* a *Malých Pašijí* a *Života Panny Marie*, vydanými jako tři

kompletní série v roce 1511. Ty pak sloužily jako vzorníky v mnoha soudobých malířských i sochařských dílnách v celé střední Evropě.

Otevřenou otázkou zůstává, kde dílna Mistra Čáslavské desky sídlila. Dochované prameny nezmiňují v Čáslavi žádného malíře ani malířský cech. Je možné, že čáslavský oltář, z něhož se dochovaly dvě zmíněné desky, byl objednan v nedaleké Kutné Hoře, která patřila k nejvýznamnějším a nejbohatším královským městům v pozdně středověkých Čechách. Sídlila zde mj. dílna Mistra Michala z Hory, doložená od roku 1510, který byl stejně jako Mistr Čáslavské desky silně ovlivněn jihoněmeckým malířstvím a své kompozice odvozoval z dřevorezů Albrechta Dürera. Mezi jeho díla patří dva oltářní retábly z kostela Panny Marie na Náměti v Kutné Hoře.

III.VI.2

III.VI.1

III.VI.2

III.VI.1

Zmrtvýchvstání Krista / Umývání nohou

Mistr Čáslavské desky, činný ve 20.–30. letech 16. století
Kutná Hora (?), kolem 1530

Tempera, zlacení, dřevo, v. 147 cm, š. 101 cm, adjustován v novém rámu
Pochází z děkanského kostela sv. Petra a Pavla v Čáslavi, v roce 1883 nalezena v místní radnici a přenesena do sbírek muzejního spolku Včela čáslavská.

Městské muzeum a knihovna Čáslav, př. č. 11/74

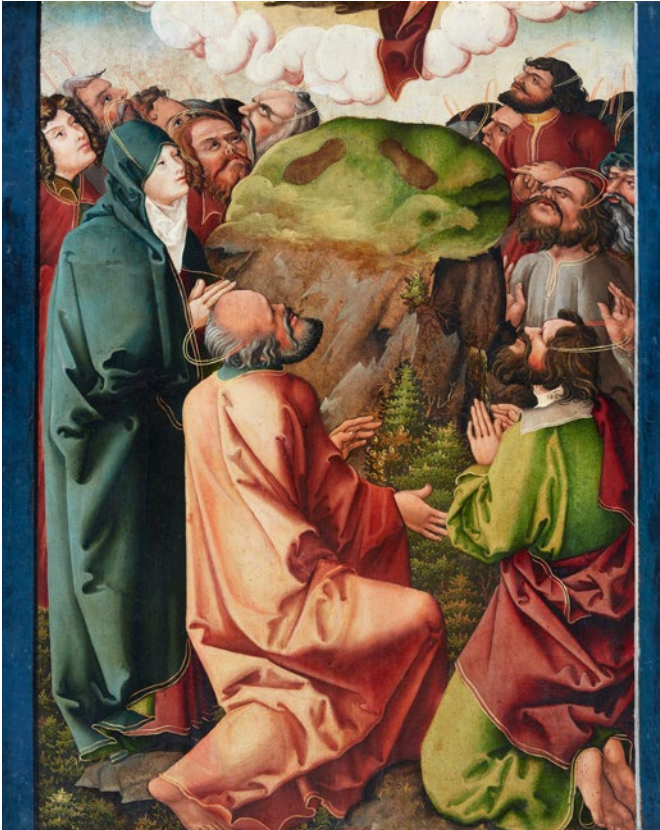
Nanebevstoupení Krista / Zajetí Krista

Mistr Čáslavské desky, činný ve 20.–30. letech 16. století
Kutná Hora (?), kolem 1530

Tempera, zlacení, dřevo, v. 114,5 cm, š. 97,5 cm, seříznuto v horní, dolní a levé části

Původní provenience pravděpodobně kostel sv. Petra a Pavla v Čáslavi, později Královská kanonie premonstrátů na Strahově, od roku 1941 do 1993 v Národní galerii v Praze, poté vrácena zpět do Strahovské obrazárny.

Královská kanonie premonstrátů na Strahově, inv. č. O 532

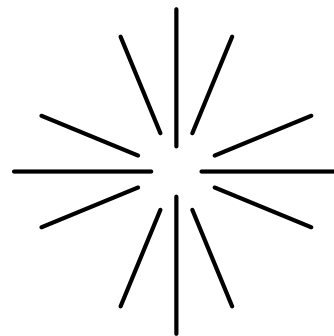

III.VI.2

Dvě oboustranně malovaná oltářní křídla pocházejí s největší pravděpodobností z jednoho oltáře, jak o tom svědčí použití jednotného malovaného orámování vnějších křidel s výjevy Kristova Zmrtvýchvstání a Nanebevstoupení. Deska ze strahovské sbírky byla v minulosti zmenšena poměrně drastickým seříznutím horního i dolního okraje (celkem o asi 30 cm) a částečně na levé straně. Oltář byl původně součástí vybavení farního kostela sv. Petra a Pavla v Čáslavi. Město bylo postiženo velkým požárem v roce 1522, tehdy vyhořel i farní kostel, který byl obnovován až do

roku 1539, jak dokládá letopočet na klenbě. Někdy po roce 1530 byl objednan nový oltář s pašijovými výjevy na vnějších stranách a oslavou Krista na vnitřních křídlech, z něhož se dochovaly pouze tyto dvě oboustranně malované desky. V centru oltáře byl pravděpodobně výjev Poslední večeře, jak by odpovídalo potřebám utrakvistické církve. K rozebrání oltáře mohlo dojít již po roce 1620, kdy byly celé Čechy násilně rekatolizovány.

III.VII

Mimo hlavní proud

V oblasti východních Čech dominovala umělecká produkce slezských, především vratislavských dílen. Přesto nalézáme v rámci dochovaného pozdně středověkého fondu také díla, která se vlivu Vratislavi částečně či zcela vymykají. Na konci osmdesátých let 15. století se zde objevila skupina několika řezeb, pocházejících převážně z Moravy, v níž je patrná odezva prací vynikajícího sochaře a kameníka Gerhaerta z Leydenu (†1483), který výrazně ovlivnil středoevropskou sochařskou tvorbu druhé poloviny 15. století. V jeho početné vídeňské dílně se vyškolila řada uměleckých osobností, jež měly vřídčí roli v dalším uměleckém vývoji (Veit Stoss, Michel Erhart, Hans Kamensetzer ad.), mezi nimi také Mistr Madony Primavesi. Ten se na jistou dobu usadil v Brně a jeho pracoviště zprostředkovalo Čechům a zejména Moravě inovativní postupy v sochařské tvorbě. S jeho dílenským okruhem lze z východočeského fondu spojit Madonu ze Svojanova. Se svébytnou

odezvou jednoho z nejvýznamnějších následovníků Gerhaerta z Leydenu, Veita Stosse, se naopak setkáváme v tvorbě Mistra Kunčického Ukřižování, který působil v první třetině 16. století v Olomouci. Z jeho dílny pochází vynikající Sv. Anna z Nových Dvorů. V jižní části východních Čech se pak objevují řezby z okruhu jihočeského Mistra Zvíkovského Oplakávání, reflektujícího podunajské sochařství, další tehdy aktuální umělecký proud. Specifickou ukázkou syntézy vratislavského, saského a zprostředkovaně i podunajského vlivu představují fragmenty oltáře z Lična u Rychnova nad Kněžnou.

Variabilita a invence, patrné v celé východočeské umělecké produkci, jistě vyhovovaly mimořádným osobnostem objednavatelů, jakými byli např. majitelé zdejších panství Ladislav z Boskovic nebo Vilém z Pernštejna.

III.VII.2

III.VII.1

III.VII.1

Madona ze Svojanova

Morava, Mistr Madony Primavesi – dílna, kolem 1480

Lipové dřevo, vzadu vyhloubená, podstavec nový, pozdně barokní polychromie a zlacení, v. 105 cm, š. 33 cm, hl. 18 cm

Pochází z kostela sv. Petra a Pavla ve Svojanově, roku 2002 přemístěna do kostela sv. Mikuláše ve Starém Svojanově.

Římskokatolická farnost Svojanov

Svojanovská socha představuje příklad nejpůsobivější odezvy gerhaertovského sochařství ve východních Čechách. Její původ je nutno hledat v dílně Mistra Madony Primavesi, která působila v poslední čtvrtině 15. století pravděpodobně v Brně. Vedoucí dílny byl školen přímo u Nikolausa Gerhaerta z Leydenu, jednoho z nejvlivnějších sochařů druhé poloviny 15. století v Evropě. Svojanovské panství patřilo v době vzniku Madony rodu Boskoviců, je tedy pravděpodobné, že sochu pro svojanovský kostel objednal Ladislav z Boskovic, donátor, který jednoznačně upřednostňoval domácí věhlasné dílny sledující aktuální umělecké trendy. Dílna Mistra Madony Primavesi patřila jistě k těm nejlepším v regionu Moravy a její činnost lze sledovat zhruba do konce 15. století.

III.VII.2

III.VII.2

Assumpta z Anenské Studánky

Čechy, kolem 1490

Lipové dřevo, vzadu vyhloubená a zaklopená deskou, odstraněná polychromie, v. 101,5 cm, š. 40 cm, hl. 20 cm

Pochází z kostela v Anenské Studánce, dříve Kunžvaldu (Königsfeld), později se dostala do muzea ve Vysokém Mýtě.

Vysoké Mýto, Regionální muzeum, inv. č. 20B-159

Poměrně vysoká řezbářská úroveň Assumpty z Anenské Studánky ukazuje na autorovu dobrou znalost soudobého sochařství v Ulmu, významném uměleckém centru jižního Německa. Je pravděpodobné, že inspirativní roli zde sehrály také grafické listy, zejména Mistra E. S. a Martina Schongauera, které byly ve druhé polovině 15. století nejoblíbenější součástí vzorníků v dílnách malířů i sochařů v celé střední Evropě.

III.VII.3

III.VII.3

Sv. Jan Evangelista z Pardubic

Východní Čechy, kolem 1490

Lipové dřevo, polychromie z roku 1911, vzadu vyhloubeno, v. 92 cm, š. 27 cm, hl. 25,5 cm

Původní provenience neznámá, pochází z kostela sv. Bartoloměje v Pardubicích.

Římskokatolická farnost Pardubice

Socha sv. Jana Evangelisty svým provedením koresponduje s aktuálním středoevropským proudem pogerhaertovského sochařství 80. a 90. let 15. století. Sv. Jan je jedinou pozdně gotickou dřevěnou sochou z Pardubic, která přestála ničivé požáry města v roce 1507 a 1538. Snad byla tehdy umístěna v kapli pardubického zámku, který ohně přímo nezasáhly. Sochu tak lze hypoteticky spojit s objednavatelskou aktivitou jednoho z nejbohatších šlechticů v zemích Koruny české na přelomu 15. a 16. století, Viléma z Pernštejna (1435–1521), jemuž panství Pardubice a Kunětická Hora tehdy patřila.

III.VII.4 Před restaurováním

III.VII.4

Sv. Anna Samotřetí z Nových Dvůrů

Olomouc, Mistr Ukřižování z Kunčic – dílna, kolem 1510–1515

Lipové dřevo, vyřezána z kusu kmene, vzadu plochá, polychromie a zlacení z 19. století, v. 120 cm, š. 39 cm, hl. 18 cm

Pochází z kaple v Novém Dvoře v Jaroměřicích u Jevíčka, od roku 2009 depozitář Olomouckého arcibiskupství.

Arcibiskupství Olomouc, nezapsaná památka

Vynikající, nedávno restaurovaná řezba vznikla v dílně Mistra Ukřižování z Kunčic, která působila v Olomouci v první třetině 16. století. Anonymní mistr byl ovlivněn krakovskou a norimberskou tvorbou Veita Stosse, jednoho z nejvýznamnějších pozdně gotických sochařů, který se vyškolil ve vídeňské dílně Nikolause Gerhaerta z Leydenu († 1473, Vídeňské Nové Město). Mistr Kunčického Ukřižování ale rovněž syntetizoval podněty vycházející ze starší linie pogerhaertovského sochařství, jež byla bohatě zastoupena zvláště na Moravě.

III.VII.5

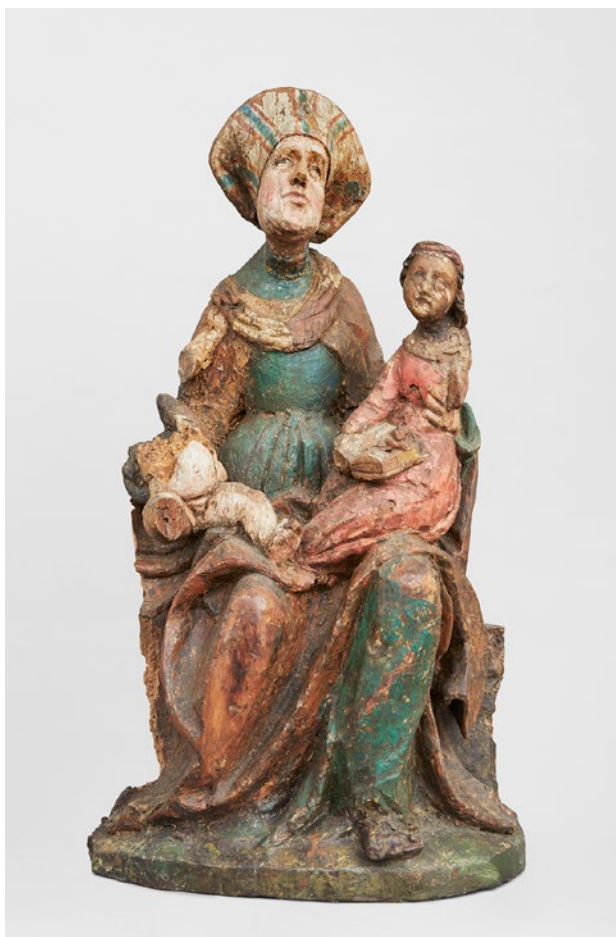
Assumpta z Velešic

Čechy nebo Morava (?), 80. léta 15. století

Lipové dřevo, vzadu vyhloubená, fragmenty původní polychromie, novější polychromie, v. 117 cm, š. 35 cm, hl. 14,5 cm, hlava 11 cm

Pochází z kostela Nanebevzetí Panny Marie ve Velešicích.

Římskokatolická farnost Vysoké Veselí

III.VII.6 Před restaurováním

III.VII.6

Trůnící sv. Anna Samotřetí z Dlouhé Vsi

Jižní Čechy (?), Mistr Zvíkovského Oplakávání – okruh, kolem 1520
Lipové dřevo, starší polychromie, v. 49 cm, š. 27 cm, hl. 15 cm
Pochází z kostela sv. Mikuláše v Dlouhé Vsi, později uložena v márnici tamtéž; původně snad z kláštera cisterciáků v Pohledu.
Římskokatolická farnost-děkanství Havlíčkův Brod

Drobná řezba sv. Anny se svým pojetím vymyká umělecké produkci východočeského regionu. Mnohem blíže má k tvorbě jihočeských dílen, kterým ve 20. letech 16. století kromě Mistra Oplakávání ze Žebráku vévodila výrazná tvůrčí osobnost Mistra Zvíkovského Oplakávání. Oba tito sochaři reagovali vlastním specifickým způsobem na soudobou tvorbu v oblasti Horních Rakous a dolního Bavorska. Obliba námětu sv. Anny Samotřetí stoupala od konce 15. století v souvislosti s ustanovením jejího svátku pa-pežem Sixtem IV.

III.VII.7

Sv. Mikuláš z Dlouhé Vsi

Jižní Čechy (?), Mistr Zvíkovského Oplakávání – okruh, kolem 1520
Lipové dřevo, fragmenty originální polychromie a starší polychromie, zla-cení, v. 118 cm, š. 36 cm, hl. 17 cm
Pochází z kostela sv. Mikuláše v Dlouhé Vsi, původně snad z kláštera cisterciáků v Pohledu.
Římskokatolická farnost-děkanství Havlíčkův Brod

Vynikající řezba sv. Mikuláše vznikla stejně jako Trůnící sv. Anna z Dlouhé Vsi v dílenském okruhu Mistra Zvíkovského Oplakávání. Do souboru patřil ještě Sv. Florián. Sochy sv. Mikuláše i sv. Floriána byly odcizeny v roce 1990. Zatímco řezba sv. Mikuláše se objevila v roce 2012 v mnichovské aukční síni a byla vrácena zpět, Sv. Florián zůstává neznámý.

Je pravděpodobné, že původně byl celý soubor součástí vybavení kláštera cisterciáků v Pohledu.

III.VII.8

Trůnící sv. Anna Samotřetí ze Svitav

Střední Morava, kolem 1515–1520
Lipové dřevo, originální polychromie a stříbrnění, v. 42,5 cm, š. 22 cm, hl. 11 cm
Pochází ze hřbitovního kostela sv. Jiljí ve Svitavách.
Římskokatolická farnost Svitavy

III.VII.9a

III.VII.9b

III.VII.9c

III.VII.9

Fragmenty oltáře z Lična

Čechy (?), kolem 1510

a) Středový reliéf Narození Páně

Lipové dřevo, fragmenty původní polychromie a zlacení, v. 144 cm, š. 107 cm, hl. 14 cm

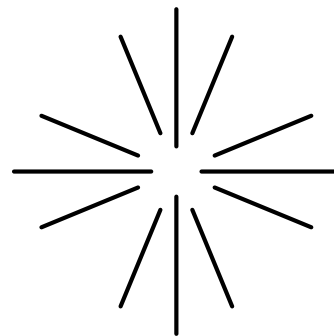
b, c) Sv. Marta a Svěťice

Lipové dřevo, fragmenty původní polychromie a zlacení, vzadu ploché; Sv. Marta: v. 120 cm, š. 33 cm, hl. 9,5 cm; Svěťice: v. 120,7 cm, š. 33 cm, hl. 9 cm

Oltář vznikl snad pro kostel Zvěstování Páně v Ličně, zde doložen v 19. století, od roku 1908 ve sbírkách Národního muzea.

Národní muzeum, Praha, inv. č. H2-63789, H2-140712 a H2-140713

Střed oltáře z Lična nedaleko Rychnova nad Kněžnou tvořila skříň s reliéfem Narození Páně, pohyblivá křídla zdobily z vnitřní strany nízké reliéfy sv. Marty z Betánie a neurčené svěťice. Ikonografie sv. Marty, biblické sestry Lazara a Marie (jedné z Marií u Kristova hrobu), je v našem prostředí vzácná, častěji se vyskytuje ve Slezsku a v Německu. Atributem sv. Marty je kropáč na svěcenou vodu a drak, kterého podle legendy zkrotila modlitbou. Obě svěťice jsou oblečeny do oděvu s vysokým límcem, módním na počátku 16. století. Zatímco pro reliéf Narození Páně je ještě možné najít obecnější vztah k dílenskému okruhu řezeb chrudimských oltářů z dílny vratislavských Beinhartů, postavy světic se od něj odlišují a mají blíž k soudobému saskému sochařství.

IV.

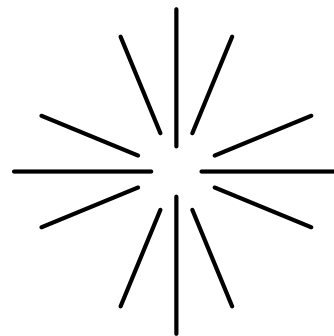
Umělecké řemeslo

Oblast uměleckých řemesel zahrnuje široké spektrum děl, zlatnický zpracované liturgické předměty, klenoty, luxusně vyšívána mešní roucha, ale i sklomalby či cínařské a kovolitecké práce. Zatímco ze 14. a první poloviny 15. století se zlatnických prací ve východních Čechách dochovalo poměrně málo, vláda jagellonské dynastie znamenala pro umělecká řemesla mimořádný rozkvět. Zručnost středověkých zlatníků je možné obdivovat na liturgických předmětech, ciboriích, patenách a monstrancích, které byly užívány jak katolickou, tak reformační církví. Mezi nimi vynikají velké procesní monstrance z drahých kovů s bohatě členěnou korunou objednávané příslušníky šlechty či bohatými měšťany. Rodovou reprezentaci rovněž dokládá největší dochovaný soubor středověkých vitráží se znaky pánů z Kopidlna.

Nepostradatelnou součástí vybavení sakrálních staveb byly zvony. Ve srovnání s dalšími regiony jich zůstal zachován ve východních Čechách a Kladsku poměrně velký počet.

ANNO DNI MCCCXCVI FACTUM EST INCENSARIUM
AUSPICIO PONTIFICIS ALEXANDRI VI

IV.1

Kovolictví – křtitelnice a zvony

Zvony byly nepostradatelnou součástí vybavení sakrálních staveb. Jejich odléváním se zabývali konváři, kteří vedle cínového nádobí včetně konví, jež daly řemeslu jméno, vyráběli také např. svícny či křtitelnice. Ideální složení bronzového odlitku ze zvonoviny představuje poměr $\frac{3}{4}$ mědi a $\frac{1}{4}$ cínu. O vysoké technologické úrovni středověkého kovolictví svědčí dlouhá životnost zvonů. Právě na území východních Čech a Kladska se jich i přes časté ztráty způsobené požáry či válečnými událostmi dochoval ve srovnání s ostatními regiony relativně vysoký počet. Jedná se zejména o zvony z období pozdní gotiky a rané renesance. Zachoval se zde ale i jeden z nejstarších zvonů u nás, zvon Vilém, odlitý zřejmě roku 1335 pro benediktinský klášter ve Vilémově, dnes v kostele Nanebevzetí Panny Marie v Havlíčkově Brodě. V regionu působily konvářské dílny v Hradci Králové, Vysokém Mýtě, Chrudimi a Litomyšli; svou zvonařskou produkcí se zde uplatnili také konváři z Kutné Hory,

Prahy, Brna, Olomouce a dalších měst. Ve výzdobě zvonů i křtitelnic byla běžná zejména nápisová složka, hojně byly také rodové a institucionální znaky, případně otisky pečeti či dílenské značky. Figurální motivy se objevovaly méně často. V nápisech se pozvolný nástup humanistické kultury projevil nahrazováním gotické minuskuly renesanční kapítalou, nejdříve se s tím setkáváme u zvonů z moravských dílen. Ve východočeských dílnách se však minuskula používala ještě i v prvních desetiletích 16. století, jak dokládá zvon sv. Jiří pro kostel sv. Vavřince ve Vysokém Mýtě, ulitý místním konvářem Matějem roku 1530. Z tohoto zvonu byly před válečnou rekvizicí uchráněny jen drobné fragmenty. Většina dochovaných středověkých a raně renesančních zvonů stále plní svou funkci ve zvonicích a věžích kostelů. Možnosti vystavení výrobků významných zvonařských a konvářských dílen, jichž působily ve středověku v regionu téměř dvě desítky, jsou proto omezené.

IV.1.2a

IV.1.2b

IV.1.2

Fragmenty zvonu sv. Jiří z Vysokého Mýta Fragment z horní části (rozhraní krku a čepce) zvonu s reliéfem sv. Jiří a fragment z dolní části s vegetabilní dekorací

Vysoké Mýto, Mistr Matěj, 1530

Zvonovina, 22 × 19 cm (původní zvon: v. 145 cm, ø 1,5 cm, hm. 2,2 t)

Pochází z kostela sv. Vavřince ve Vysokém Mýtě, zvon byl rozbit a rekvírován v roce 1942, jeho zlomky byly po válce věnovány do muzea.

Regionální muzeum ve Vysokém Mýtě, inv. č. 2A00034/a, b

Zvon zavěšený na koruně s pletenci byl zdoben reliéfem se sv. Jiřím zabíjejícím draka. Vyobrazení svěťce bylo od roku 1471 součástí městského znaku Vysokého Mýta, k jehož povýšení Vladislavem II. Jagellonským došlo 20. října téhož roku. Po obvodu horní části krku zvonu byl nápis, který informoval o jeho vzniku: „Leta . M . V . XXX . za pocztiwe(ho) . knieze . wictoryna . fararze . mythske(ho) . Avrzednikv . A conssel(v) . Miesta . Mytha . /bvryana . bacc(vs)e . pawla . yaksse . wita . nozirze . girzika . pekarze . Mikvlasse . Miczi . wawrzincze . lissky . / mathieg“.

IV.1.3

Obtah nápisu zvonu sv. Jiří z kostela sv. Vavřince z Vysokého Mýta zhotovený ve skutečné velikosti pro Soupis památek historických a uměleckých v království Českém XVI, 1902

Papír, tuš, d. 2 m

Přepis podle obtahu: „Leta . M . V . XXX . za pocztiwe(ho) . knieze . wictoryna . fararze . mythske(ho) . Avrzednikv . A conssel(v) . Miesta . Mytha . /bvryana . bacc(vs)e . pawla . yaksse . wita . nozirze . girzika . pekarze . Mikvlasse . Miczi . wawrzincze . lissky . / mathieg“

Ústav dějin umění AV ČR, odd. dokumentace, SPD, bez inv. č.

IV.1.1

Křtitelnice ze Smiřic

Hradec Králové, mistr Václav Farář, konvář v Hradci Králové (?), 1541

Cín, litý, ucha železná, v. 83 cm

Nápis kapitálou po obvodu ve dvou řádcích, při horním okraji kotle: „TATO WODA STUDNICZE KRZITEDLNICZE GEST K OCZISSTIENY HRZIE[CH] JU PRWOROZENE[H]O+NI+“ a při dolním okraji: „LETA P MDXXXXI“

Pochází ze zámecké kaple Zjevení Páně, v roce 1895 zakoupena na Národopisné výstavě československé v Praze z kostela Nejsvětější Trojice ve Smiřicích do Uměleckoprůmyslového musea v Praze.

Uměleckoprůmyslové museum v Praze, inv. č. 6028 /1895

Kotel renesančního tvaru má oproti gotickým křtitelnicím výrazně vyložený a zaoblený horní pás, je poměrně subtilní a stojí na štíhlých nohách s polofigurami služebníků. Smiřická křtitelnice se shoduje velikostí, tvarem i profilem žebra s křtitelnicí z Nového Města nad Metují (1543), prací Václava Faráře, konváře a zvonaře z Hradce Králové, která nese jeho signaturu. Václav Farář, jeden z nejproduktivnějších mistrů svého oboru (odlil desítky zvonů), bydlel na Pražském předměstí u kostela sv. Anny a zasedal dokonce i v městské radě.

IV.1.3 Detail

IV.1.4

IV.1.4

Zvon z Opočna

Kutná Hora, kolem 1525

Zvonovina, \varnothing věnce 45,5 cm, v. 45,5 cm, hm. asi 70 kg

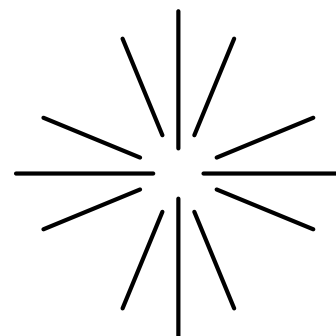
Jednořádkový nápis na vrcholu čepce je vymezen zdvojenými plastickými linkami: „zdenyek · trczka · z lypy · na lychmbvrce · et · cetera · ihesvs · mar[.]a“

Pochází z kostela Nejsvětější Trojice v Opočně.

Město Opočno, bez inv. č.

Pozdně gotický zvon byl s největší pravděpodobností odlit v některé z konvářských dílen působících v Kutné Hoře. Nasvědčuje tomu konzervativní pojetí výzdoby s přetrvávajícími charakteristickými pozdně gotickými prvky, konkrétně použití gotické minuskule a zdobení koruny pletenci. Jako dělicích znaků usnadňujících čtení písma je použito segmentů ornamentálního vlysu s rostlinným motivem. Dataci určuje také uvedení jména donátora zvonu Zdeňka Trčky z Lípy a na Lichmburce. Neobvykle velký prostor věnovaný připomínce jeho osobnosti v nápisové legendě na úkor náboženského textu zřejmě souvisí se záměrem umístit zvon do důležitého sídla svázaného se šlechtickým rodem. Rekviziční nápis bílou barvou pochází z období druhé světové války (1942).

IV.11

Zlatnické práce

Jako centrum zlatnické produkce ve východních Čechách se od konce prvního desetiletí 14. století profiloval Hradec Králové. Svůj podíl na tom mohl mít i dvůr královny Elišky Rejčky, který se v této době do jejího věnného města přestěhoval. Řada zlatníků hradeckého původu je doložena díky svému působení v Praze.

Zatímco ze 14. a první poloviny 15. století se zlatnických prací ve východních Čechách dochovalo poměrně málo, vláda jagellonské dynastie znamenala pro řemesla mimořádný rozkvět. Největší část dochovaných precios tvoří liturgické předměty, ciboria, kalichy, patény a monstrance, které užívala jak katolická, tak utrakvistická církev. Honosné pozdně gotické procesní monstrance byly vyráběny ze zlaceného stříbra a bohatě zdobeny kružbami nebo rytinami s figurálními motivy. Objednavateli byli většinou majetní příslušníci městských komunit či majitelé panství. Monstrance menších rozměrů z obecného kovu (někdy se zlaceným

povrchem), sestavené z litých, sériově vyráběných komponentů, byly určeny pro všednodenní používání.

Z oblasti uměleckých řemesel, která zahrnuje široké spektrum děl od výpravných zlatnických prací, klenotů či liturgických předmětů až po luxusní výšivky na mešních rouchách, se u nás oproti sousedním zemím dochoval jen pouhý zlomek původního vybavení církevních staveb. Nezpůsobilo to jen ničení během husitských válek, loupení za třicetileté války a odvody chrámového stříbra do mincovny za státního bankrotu počátkem 19. století, ale i konfiskace v padesátých letech 20. století či nelegální vývozy. Představa dojmu, jakým musely bohatě zařízené chrámové interiéry působit na středověkého věřícího, je dnes tedy velmi torzovitá. Doplnit ji může příklad ojediněle dochovaných vitráží z kostela sv. Prokopa v Nadslavi.

IV.11.1

IV.II.1

IV.II.1

Sv. Petr a Sv. Pavel z Medlešic

Praha nebo Francie (?), kolem 1400

Kov, zlacení a stříbření, podstavce novodobé, v. 12,5 cm (se soklem), v. postav 9 cm, š. 4 cm, hl. 3 cm

Původní provenience neznámá, později v kapli zámku v Medlešicích u Chrudimi, později uloženy na Městském úřadě v Chrudimi. Zámecká kaple v Medlešicích u Chrudimi

Figurky apoštolů byly původně součástí většího celku, pravděpodobně tvořily výzdobu monstrance nebo relikviáře. Dvě drobné sošky představují ukázkou vynikající zlatnické práce z počátku 15. století. Pokud se nejedná o novodobý import z Francie, který by bývali mohli zprostředkovat majitelé medlešického panství v polovině 18. století (Vernierové z Rougemontu), pak sošky dokládají jedinečnou úroveň pražského zlatnictví, o které svědčí již např. o málo starší Monstrance ze Sedlce.

IV.II.2

Vitráže z kostela sv. Prokopa v Nadslavi

Ukřížovaný Kristus, sv. Petr, sv. Pavel, sv. Jakub Větší, sv. Ondřej, sv. Šimon (?), sv. Juda Tadeáš, erb donátorů pánů z Kozojed a erbovní klenoty

Východní Čechy, 15. století

Různobarevné sklo, olovo, malba švarclotem; 6 kusů obdélých sklomalab: v. 40–50 cm, š. 19–20 cm, dva znaky čtvercové: v. 24 cm, š. 20 cm

Pocházejí z oken presbytáře kostela sv. Prokopa v Nadslavi, od roku 1964 uloženy v muzeu v Jičíně.

Okresní galerie a muzeum v Jičíně, inv. č. P 184/1

Kromě dvojice vitráží z kaple sv. Jiří na hradě Kost představuje soubor z Nadslavi jediné dochované vitráže z východních Čech. Jejich datace kolísá od poloviny 14. století až po 1. třetinu 16. století. Formální charakter zobrazených postav i výzdoba pozadí motivem *fleuronné* ukazuje spíše k polovině 15. století. Ve spodní části je erb donátorů, pánů z Nadslavi a Kopydlna, s hlavou kozla.

IV.II.3

IV.II.3

Cestovní oltářík biskupa Alberta ze Šternberka

Čechy, kolem 1320 (rytina) a 1375 (úprava a konsekrační formule)

Leštěná ametystová deska, dřevěný rám pobitý stříbrným, zčásti pozlaceným plechem, rytina, nielo, v. 27,2 cm, š. 19,8 cm, hl. 2 cm; ametyst (Krušnohoří – Ciboušov): 15,2 × 8,3 cm, po obvodu 4 úseky nápisu minuskulou: ANNO D(OM)N(I)N) MILLESIMO CCC LXX QVI(N)TO REVERENDVS PATER D(OM)N(V)S ALBERTVS DE STERNBERG/ EP(ISCOPV)S LVTHOMISLEN(SIS) CONSEC(RA)VIT HOC ALTAR/E IN HONORE(M) BEATE MARIE VIRGINIS GLORIOSE AMEN

Původně v majetku litomyšlského biskupa Alberta ze Šternberka, od 19. století dokumentován v majetku benediktinského kláštera v Admontu. Klášterní muzeum, benediktinský klášter Admont, Štýrsko

Přenosné oltáříky (*altare portatile* nebo také *altare viaticus*) sloužily při eucharistickém slavení mše mimo kostel jako náhrada za pevnou oltářní mensu. K jejich užívání bylo třeba získat speciální povolení papeže. Figurální rytiny na oltáři z Admontu jsou z 1. čtvrtiny 14. století a byly zde použity druhotně. Ametyst pochází z krušnohorského lomu v Ciboušově, kde se ve středověku těžily polodrahokamy, kterými byly za vlády Karla IV. ozdobeny stěny Svatováclavské kaple v katedrále sv. Víta i stěny kaple sv. Kříže na Karlštejně. Současný stav oltáříku je výsledkem úprav, provedených roku 1375, kdy bylo portatile posvěceno litomyšlským biskupem Albertem ze Šternberka, jak o tom informuje konsekrační formule a jeho rodové znaky na spodní straně oltáře.

Velké procesní monstrance

a) Monstrance z Bohdanče s Kristem Bolestným, Madonou a sv. Máří Magdalénou

Východní Čechy, kolem 1510

Stříbro, lité, tepané, gravírované, místy zlacené, v. 89 cm, š. 22,5 cm, patka \varnothing 23,5 cm, na noze 3 repunční značky 1806–1809, na spodní straně patky kurentem dvakrát rytá signatura „Emanuel Gartner“

Pochází z kostela sv. Marie Magdalény v Bohdanči.

Biskupství královéhradecké

Sochařsky kvalitní figurky Panny Marie a Máří Magdalény jsou odvozeny z grafických předloh Martina Schongauera. Sv. Máří Magdaléna představuje titulární světici bohदानěčského kostela, čímž potvrzuje příslušnost monstrance k Bohdanči. V době vzniku monstrance vlastnil panství vzdělaný a uměnímilovný humanista Vilém z Pernštejna (†1521), s jehož jménem lze objednávku této procesní monstrance spojit.

b) Monstrance ze Sobotky s Assumptou, sv. Kateřinou a sv. Dorotou

Praha, Tomáš Polák zv. Čečula (činný od 1525, †1541), kolem 1520, noha pozdější z roku 1601

Stříbro, zlacení, sklo, dvojí rytá dedikace, v. 101 cm, š. 30 cm, patka 37 × 25 cm

Městský úřad Sobotka, bez inv. č.

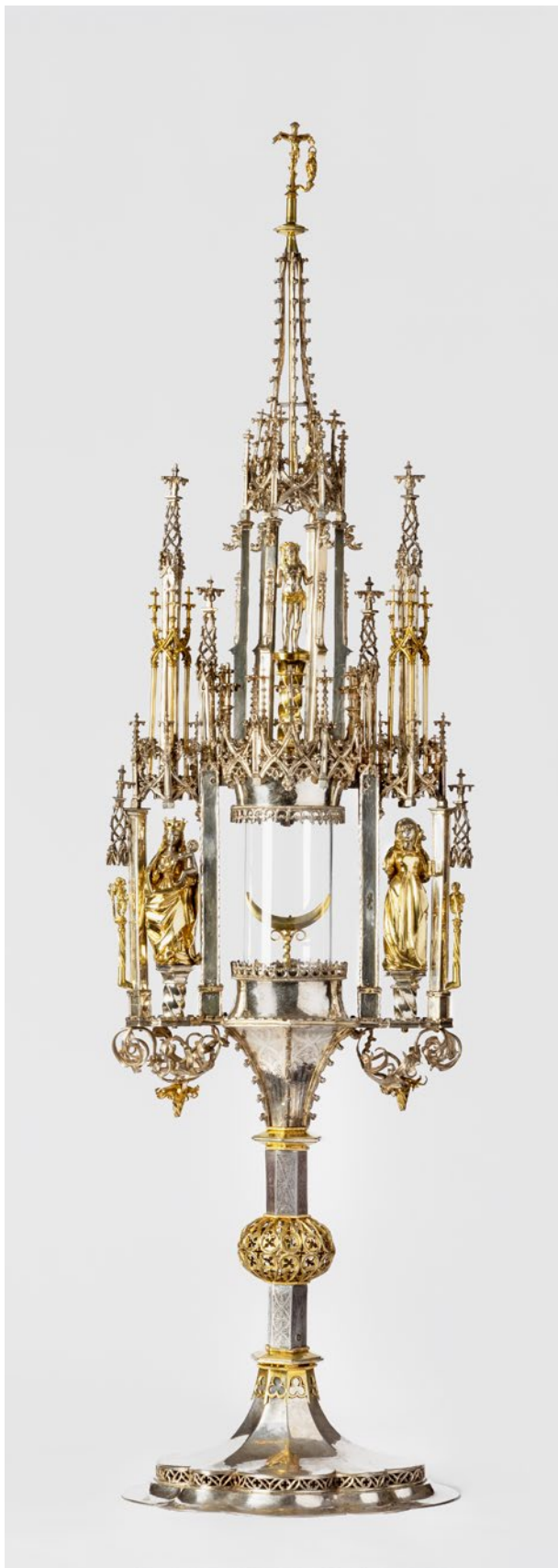
Stejně jako většina východočeských měst a městeček se Sobotcecko přiklonilo v 15. století ke straně podobojí. Od poloviny 16. století patřilo panství Lobkovicům, kteří začali s nenásilnou rekatolizací obyvatelstva. Oldřich Felix z Lobkovic na Bílině a na Kosti a jeho manželka Anna z Hradce věnovali do nově postaveného kostela sv. Máří Magdalény v Sobotce velkou procesní monstranci. Ta byla sestavena ze starší koruny a nově připojené nohy opatřené dedikačními štítky.

c) Monstrance ze Žiželic s Bolestným Kristem, Madonou a sv. Prokopem

Východní Čechy, kolem 1520

Stříbro, zlacení, zlato, mosaz, sklo, v. 91 cm

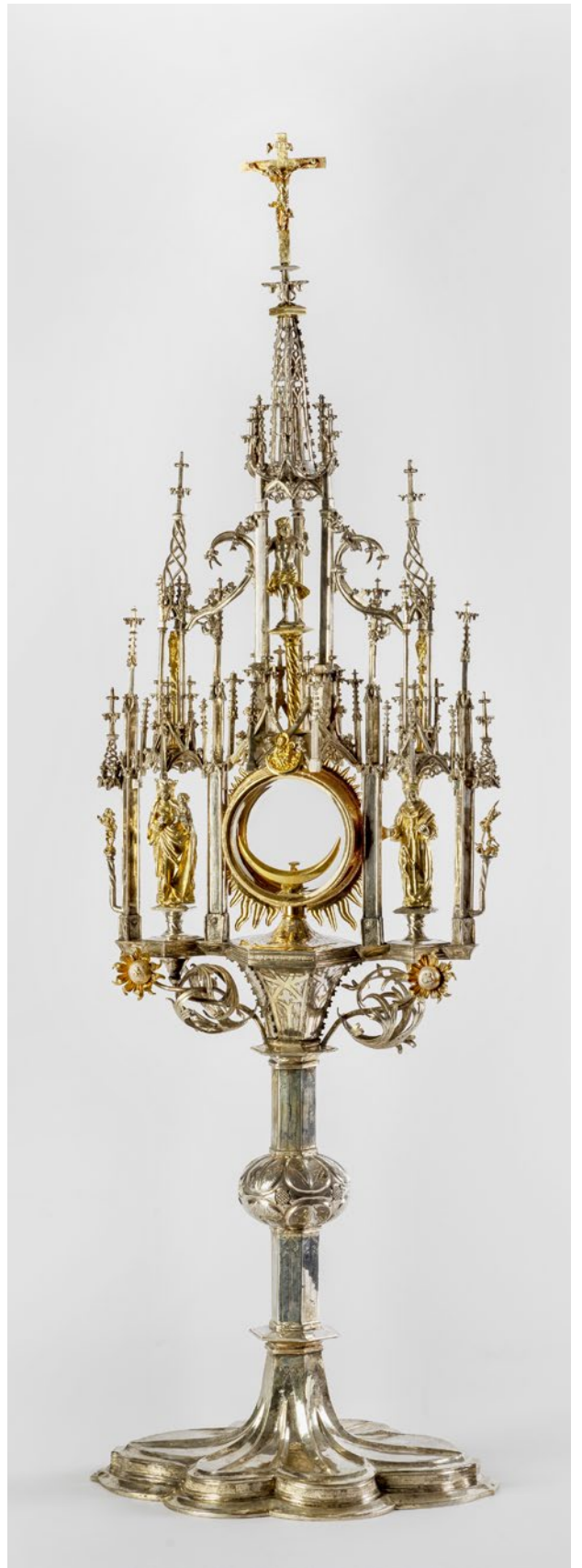
Biskupství královéhradecké

IV.II.4a

IV.II.4b

IV.II.4c

Všednodenní monstrance

a) Monstrance z Morašic s adorujícími anděly

Východní Čechy, kolem 1400

Mosaz, litá, cizelovaná, zlacená, sklo novodobé, v. 54,2 cm, š. 23,5 cm, ø patky 18 cm, věžička nahrazena barokní figurkou Boha Otce, pod schránkou barokní plastika holubice Ducha svatého v nimbu a lístkách
Od roku 1677 doložena v inventářích kostela sv. Petra a Pavla v Morašicích.
Biskupství královéhradecké

b) Monstrance z Vamberka se světci a světicemi

Východní Čechy, 1400–1420

Mosaz, litá, cizelovaná, zlacená, sklo, v. 70 cm, ø 23 cm
Biskupství královéhradecké

c) Monstrance z Vysokého Mýta s figurkami apoštolů sv. Petra a Pavla

Východní Čechy, 15. století

Mosaz, litá, cizelovaná, zlacená, sklo, v. 65 cm, figurky apoštolů jsou novodobé
Biskupství královéhradecké

d) Monstrance z Horní Sloupnice

Litomyšl, 2. polovina 15. století

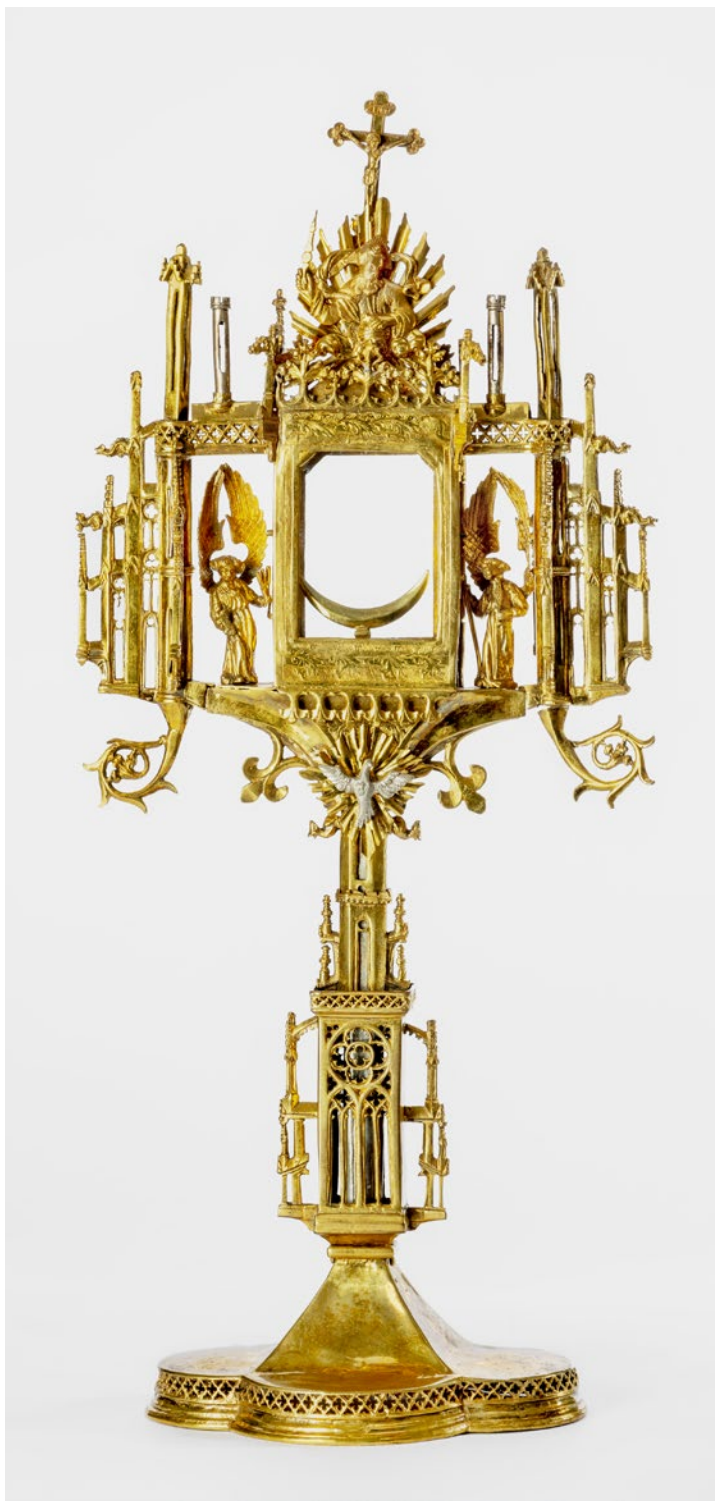
Mosaz, litá, cizelovaná, zlatavý nátěr, stopy pozdějšího černě malovaného dekoru, zesponu patky nýt po chybějícím štítu, v. 61 cm, š. 24,8 cm, ø patky 17,2 cm
Pochází z kostela sv. Mikuláše v Horní Sloupnici, později v Regionálním muzeu v Litomyšli.
Regionální muzeum v Litomyšli, inv. č. 21 A-0123

Trojosá gotická monstrance architektonického typu spočívá na šestilisté odstupněné patce s převýšeným dříkem s drobným nodem (ořech), členěným schematickými kosočtverečnými výpustkami imitujícími drahé kameny. Dva paprčité kotouče na sloupcích po stranách chybějícího válce na hostii nahrazují figurky světců, které byly pro výzdobu monstrancí typické. Mohou odkazovat na husitský symbol eucharistie jako slunce v paprčitém nimbu. Takový typ monstrancí byl nošen utrakvisty v procesích nebo v čele husitských vojsk, jak dokládá vyobrazení v *Jenském kodexu*.

e) Monstrance z Hradce Králové

Východní Čechy, kolem 1500

Mosaz, litá, cizelovaná, zlacená, v. 58 cm, š. 23 cm, ø patky 18 cm
Pochází z Nového Hradce Králové z kostela sv. Jana na Kopečku.
Muzeum východních Čech v Hradci Králové, inv. č. U/R 52

IV.II.5a

IV.II.6

Kalichy

a) Kalich z Lipnice nad Sázavou

Siena, 2. čtvrtina 14. století; Čechy, 16. nebo 19. století (kupa)
Stříbro zlacené, ryté, kupa: měď zlacená, opakní email *champlevé* na mědi, v. 21 cm, ø 11,8 cm

Pochází z kostela v Lipnici nad Sázavou, do Uměleckoprůmyslového muzea získán v roce 1896.

Uměleckoprůmyslové museum v Praze, inv. č. 7090/1896

Starší část kalicha vyniká rytou figurální výzdobou na patce a nodu. Typika tváří a figur i modrý červeně rámovaný email jsou typickými znaky pro raně gotické italské zlatníky ze Sieny. Objednavatelem kalicha z Lipnice mohl být některý Lichtemburk či pán z Lipé. Vyločit nelze ani spojitost s Janem Lucemburským či Karlem IV.

b) Kalich z Libáně

Čechy, 1384

Stříbro, zlacení, email, v. 14,5 cm, rytý dekor dubových listů
Kalich pochází z patronátního kostela pánů z Pardubic v Libáni.

Oblastní muzeum v Litoměřicích, inv. č. SV 177

c) Kalich z Horních Heřmanic

Čechy, 1391 (patka), po roce 1809 (dřík a kupa)

Měď zlacená, rytá, dva křišťály broušené do faset, skleněný kabošon, po obvodu patky latinský nápis gotickou frakturou, v. 23 cm, ø patky 10 cm
Biskupství královéhradecké

IV.II.6c

Patku kalicha zdobí tři heraldické štítky: dvouocasý lev, orlice a neurčený erb donátora zobrazující dvě ryby s lidskýma rukama namísto ocasů. Nápis informuje v překladu o tom, že „Tomáš mne daroval Pánu / svatě a zbožně památce/ [a] zhotovil mne ke slávě kostela svatého Štěpána prvomučedníka / roku devadesátého prvního“. Konfigurace znaků napovídá, že donátor byl vysoce postaveným dvořanem na královském dvoře. V případě, že jméno označuje autora kalicha, mohlo by se jednat o zlatníka Thomu (Tomáše), činného 1365–1414 na Starém Městě pražském.

d) Kalich a paténa z Nového Bydžova

Čechy, 15. století

Stříbro tepané, ryté, zlacené v ohni, ø 16,9 cm, ø mezikruží 10,2 cm
Městské muzeum Nový Bydžov, inv. č. 1503/2, 1503/01

IV.II.6e

IV.II.6h

e) Kalich z Vrbatova Kostelce (u Chrástě u Chrudimi)

Čechy, konec 15. století

Stříbro zlacené, tepané, ryté, reliéfy, rytý hornický znak, v. 21 cm, ø patky 14,2 cm

Pochází z kostela sv. Havla ve Vrbatově Kostelci.

Biskupství královéhradecké

Noha kalicha nese hornický znak se dvěma překříženými kladívky ve štítku. Podle tradice kalich věnovali havíři z Bítovan, kde se v 15. a 16. století těžily barevné kovy a stříbro.

f) Kalich z Velin (Ostřetína)

Čechy, přelom 15. a 16. století, víčko (koruna) z 1. poloviny 19. století
Stříbro tepané, ryté, prosekávané, zčásti zlacené, kameny chryzoprasy a karneoly, na horním prstenci dřívku rytý nápis kapitálou: IHESVS, na spodním prstenci: VINCIT; na výpustkách nodu puncované středy květů, na patce repunc Praha 1806–1809, v. 23,5 cm, ø patky 12 cm, ø kupy 9 cm; víčko stříbro, broušené skleněné kameny

Pochází buď z kostela Zvěstování Panně Marie v Ostřetině, nebo – pravděpodobněji – z kostela sv. Mikuláše ve Velinách u Ostřetína nedaleko Holic. Biskupství královéhradecké

Původ kalicha v Ostřetině není až do konce 19. století písemně doložen. *Libri relationum* z roku 1677 uvádějí, že z pěti obcí pod společnou farní správou byl jediný „starožitný kalich stříbrný“ ve Velinách. Šestilistá odstupněná patka s prosekávaným páskem trojlístých kružeb je zdobena šesti stříhanými okvětními s kameny.

Stlačený kulovitý ořech má pozoruhodný archaický technický detail: ve středech květů jsou zesponu (technikou *repoussé*) puncované zrnité motivy. Objednavatelem kalicha mohl být Čeněk Dašický z Barchova, který na konci 15. století zdědil správu statků ve Velinách, nebo také Vilém z Pernštejna, jemuž roku 1507 panství prodal.

g) Kalich z Provodova

Čechy, počátek 16. století

Cín, v. 20 cm

Regionální muzeum Náchod, inv. č. XIX-4-1

Kalich z Provodova je ukázkou utrakvistického kalicha vyrobeného z prostého materiálu a zdobeného jednoduchým rytým vzorem palmet.

h) Kalich z Konradova

Horní Slezsko, 1509

Stříbro zlacené, kované, gravírované, skleněné kabošony, lité části, v. 20 cm, ø patky 13,7 cm, ø kupy 9,8 cm, na noze a nodu: IHESVS a MARIA, na spodní části patky rytý nápis udávající datum vzniku a hmotnost: „Ite (m) wegt iij margk v iij lot 1509“

Pochází z kostela Povýšení sv. Kříže v Konradově, po roce 1945 byl kalich využíván v kostele sv. Mikuláše v Radochově, odkud v roce 1973 získán do arcidiecézního muzea ve Bratislavě.

Muzeum Archidiecezjalne we Wrocławiu, inv. č. 3778

IV.II.6i

ch) Kalich z Náchoda s aliančními znaky Albrechta Smiřického a Hedviky z Hazmburka

Hradec Králové, Mistr Jan, 1567

Stříbro, zlacení, ryté štítky, drahokamy, sklo, v. 23 cm, ø patky 12,5 cm, ø kupy 10,2 cm

Biskupství královéhradecké

i) Kalich z Litíče

Praha, 1588

Stříbro, místy zlacené, ryté, v. 21 cm

Pochází z kostela Nejsvětější Trojice v Litíči, později v benediktinském klášteře v Broumově, poté ve sbírce Národního muzea v Praze.

Národní muzeum, Praha, inv. č. H2-68458

Kalich datovaný rokem 1588 na sobě nese dedikaci a alianční znaky Jana staršího Litického ze Šonova a jeho ženy Kateřiny z Harasova. Patřil k vybavení kostela v Litíči nedaleko Jaroměře. Kostel Nejsvětější Trojice zde vybuodoval roku 1586 tehdejší majitel vsi, Jan starší Litický ze Šonova.

IV.II.9

IV.II.8

Souprava zdobených lžic

Čechy, 1475–1500

Jalovcové dřevo (doplněno snad v 19. století), stříbro, tepané, ryté, email, ryté české nápisy gotickou frakturou, d. 14,5–17 cm

Původní provenience neznámá, ve středověku pravděpodobně v majetku Zuzany Rohrmajsterové, do roku 1882 uloženo na radnici v Hradci Králové jako součást pokladu, poté přeneseno do muzea.

Muzeum východních Čech v Hradci Králové, inv. č. U/D 478-501

Misky lžic byly doplněny pravděpodobně v 19. století. Rukojeti jsou bohatě ozdobeny tepaným stříbrem, barevným emaillem (smaltem) a nápisy v češtině a v latině. Souprava 24 reprezentativních lžic byla snad objednána městskou radou a sloužila ke slavnostnímu stolování při zvláštních příležitostech či jednáních.

IV.II.9

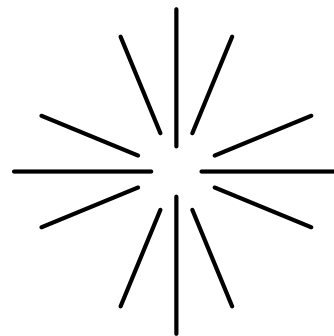
Kadidelnice z Horní Sloupnice

Litomyšl, 14. až 15. století

Bronz, řetízek pozdější, nádobka: v. 20 cm, celek s řetízem: v. 61 cm Pochází pravděpodobně z Litomyšle, poté v kostele sv. Mikuláše v nedaleké Sloupnici, později získána do Regionálního muzea v Litomyšli.

Regionální muzeum v Litomyšli, inv. č. 10D-181

IV.III

Středověké výšivky

První výšivky doložené v českých zemích jsou spojeny s prostředím klášterů. Nákladné textilie sice byly dováženy z Blízkého východu nebo později z jihu Itálie, vyšivačské umění se ale rozvíjelo v domácích dílnách. Bohatě vyšívaná roucha z kláštera benediktinek sv. Jiří na Pražském hradě okouzila papeže Evžena III. († 1153) natolik, že dárci biskupu Jindřichu Zdíkovy († 1150) napsal děkovný list, v němž vyzdvihl jejich krásu. V následujících staletích se krumplířské řemeslo rozvíjelo především v Praze, v blízkosti královského dvora, kde byla největší hojnost světských i církevních zakázek. Zárukou vysoké kvality vyšivačské produkce 14. a první poloviny 15. století byla těsná spolupráce vyšivačů s malíři – tvůrci návrhů předkreslovaných často přímo na podklad. Vyšivačskému umění se věnovaly členky řádových komunit také ve východních Čechách. Zvláště ve velkých

kláštřích pak můžeme předpokládat početné soubory bohoslužebných oděvů. Bohatě vybavení konventů a dalších církevních institucí značně provokovalo příslušníky radikálního proudu husitského hnutí a již v jeho počátcích byly také vedeny ostré teologické půtky o přílišné nákladnosti mešních rouch, tolik odlišných od prostých oděvů apoštolů a prvních křesťanů následujících Kristův příklad.

Vyšivačství bylo v předhusitských Čechách kvetoucím řemeslem a díky dokonalému zpracování i vynikajícím figurálním kompozicím mělo evropskou pověst. Válečné nejistoty a náboženské spory vedly ovšem krumplíře k postupnému opuštění země. V sousedních zemích pak vznikaly výšivky s rysy dřívější domácí tvorby, zatímco čeští movití zákazníci si museli vyškolené krumplíře z ciziny pozvat, nebo si tam jejich práce objednat.

IV.III.2

Kasule z Rohenic s výšivkou Korunované Panny Marie s dítětem, detail

Kasle z Hradce Králové s reliéfní výšivkou Ukřižování

Východní Čechy / Slezsko, 1500–1510, Itálie, po polovině 16. století
Látka (Itálie): vzorovaný hedvábný brokátel; výšivka (východní Čechy / Slezsko): barevné hedvábní a zlaté a stříbrné dracouny, reliéfní figurální aplikace z různobarevných sametů, inkarnáty z hedvábného atlasu, některé detaily podloženy dřevem (nosy), vlasy a vousy jsou z kovových drátků obtáčených černohnědým hedvábím, aplikace podloženy vrstvenými lněnými nitěmi, v. 108 cm, š. 50 cm

Pochází z katedrály sv. Ducha v Hradci Králové.

Muzeum východních Čech v Hradci Králové, inv. č. E-T 2000

Svrchní mešní roucho barokního tvaru bylo zhotoveno z luxusního brokátelu hojně protkávaného stříbrem italského původu z poloviny 16. století. Vazebně náročnější tkanina bohatě protkávaná stříbrem na jemně zlatavém pozadí je již čistě renesančního rázu. Byla zřejmě k dorsálnímu kříži připojena později, možná při úpravách počátkem 17. století.

Na zadní straně je latinský kříž s reliéfními figurálními aplikacemi doplněnými výšivkou. Pozadí dorsálního latinského kříže bylo dokonale vykryto zlatými dracouny a pomocným hedvábím připevněno k podkladu tak, aby vytvářelo pletivový vzor. Na něm aplikován jednoduchý trámový kříž s ukřižovaným Kristem, Pannou Marií a sv. Janem Evangelistou pod křížem. Nad Ukřižovaným je zobrazen žehnající Bůh Otec v oblacích, v ramenech pak obvyklá poprsí sv. Petra s klíčem a sv. Pavla s mečem. Spodní samostatné pole zdobí figura českého knížete sv. Václava s korouhví a štitem pod jednoduchým baldachýnem.

Kasle z Rohenic s výšivkou Korunované Panny Marie s dítětem, manipul a burza

Itálie, 3. čtvrtina 15. století, a východní Čechy / Slezsko, 1480–1500
Látka (Itálie): zelený hedvábný vzorovaný samet; výšivka (východní Čechy / Slezsko): barevné hedvábní a dracouny na lněném podkladu; kasule: v. 101 cm, š. 63 cm; manipul: v. 42,5 cm, š. 19 cm; burza: v. 19,5 cm, š. 17,5 cm

Pochází z kostela sv. Jana Křtitele v Rohenicích.

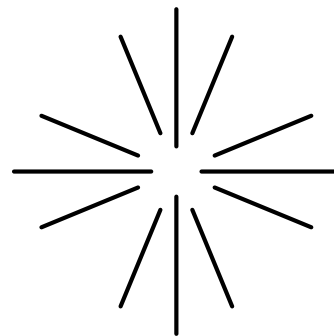
Biskupství královéhradecké, diecézní depozitář, bez inv. č.

Mešní roucho bylo upraveno do současné podoby zřejmě kolem poloviny 17. století, kdy došlo k zúžení a zkrácení. Vyšívání kříž přišel o polovinu spodního pole a celou horní část.

Hustě tkaný tmavě zelený hedvábný samet je vzorován řezaným vzorem tzv. granátového jablka. Vzor vyniká přehlednou, téměř grafickou lineární kresebností, jež dokonale využívá plochy tkaniny. Tento typ látek je nejčastěji spojován s benátskými tkalcovskými dílnami.

Vyšívání latinský kříž zdobí zadní (pohledovou) stranu mešního roucha. Na stříbrném pozadí je uprostřed velká postava korunované Panny Marie s dítětem stojící na půlměsíci a obklopená zlatými paprsky. V ramenech kříže ji doprovází sv. Kateřina a sv. Barbora, na svislém břevnu kříže jsou zachyceny sv. Dorota se sv. Apolenou a pod nimi sv. Voršila a sv. Markéta. Zobrazení Panny Marie mezi sveticemi (*Virgo inter virgines*) patřilo mezi oblíbené středověké kompozice. Od druhé poloviny 15. století se ve vyšívacích dílnách používaly jako vzory grafické předlohy.

V.

Iluminované rukopisy a knižní kultura

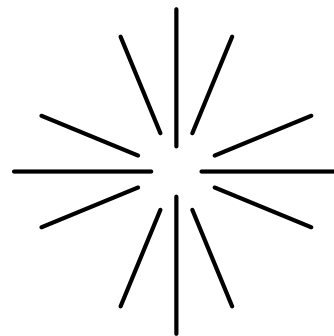
Zatímco ve 14. století se knižní kultura rozvíjela zejména v kláštorech, od poloviny 15. století se centry uměleckého mecenátu stávají východočeská města. Dochované rukopisy dokládají proměnu struktury objednavatelů malířské výzdoby knih po husitských válkách a rostoucí snahu měšťských elit po reprezentaci prostřednictvím výtvarných děl. Rozměrné chorální knihy (graduály a antifonáře) patřily k běžnému vybavení farních kostelů, při nichž působily pěvecké sbory farních škol a literátská bratrstva. Zamožní měšťané, cechy či příslušníci šlechty si objednávkami takových výpravných rukopisů zajišťovali přímluvné modlitby za spásu duše. Ojedinělým dokladem udílení měšťských znaků českými králi jsou iluminované erbovní listiny z konce 15. a počátku 16. století. Přidělený znak přejímaly v podobě vytvořené iluminátorem také pečtní typáře. Od konce třicátých let 16. století se pak v souvislosti s působením jednoty bratrské rozvíjí bohatá knihtiskařská tradice v Litomyšli, která byla přerušena až ve 20. století.

Christus

Christus

VI

Iluminované rukopisy východočeských klášterů

Knižní produkce byla zpočátku vázána na prostředí církevních institucí, zejména klášterů. Později se na ní stále více podíleli profesionálové, kteří se mnohdy vydávali za zakázkami na dlouhé cesty. V pozdním středověku prováděli výzdobu reprezentativních klášterních rukopisů často sekulární iluminátoři, provozující ateliéry ve městech, kde množství movitých zákazníků zaručovalo dostatek objednávek.

K nejvýznamnějším východočeským kulturním centrům patřilo benediktinské opatství v Opatovicích nad Labem, v němž patrně působila nejen písarská, ale též iluminátorská dílna. Předpokládá se, že zde mohla vzniknout kresba Ukřižovaného Krista, provedená v tzv. lámaném stylu (přechod mezi románským a gotickým slohem) na pergamenovém listu, na jehož rubovou stranu byl později zapsán seznam knih opatovického kláštera. V Opatovicích existovaly podmínky pro vznik slavného *Codexu*

Gigas (tzv. Dáblova bible) s vyobrazením „Města Božího“ a „Města ďáblova“, užívaného v letech 1227–1245 v Podlažickém klášteře. Výzdoba *Opatovického misálu*, objednaného nejspíše opatem Neplachem, kronikářem a diplomatem císaře Karla IV., či arcibiskupem Arnoštem z Pardubic, byla zhotovena v proslulé dvorské dílně Mistra Viatiku Jana ze Středy.

K vrcholným výtvorům předhusitského období patří iluminace rukopisů nejstaršího českého cisterciáckého kláštera v Sedlci. Opat Jakub nechal krátce po svém nástupu do funkce zhotovit soubor skvostně zdobených liturgických knih, z něhož se dochoval svazek antifonáře (datovaný 1414) a graduálu, spolu s řadou vyřezaných miniatur. Nákladnou zakázku, jež se jeví jako manifestace prestižního postavení konventu, provedla vedoucí pražská iluminátorská dílna Mistrů Martyrologia, jež byla v kontaktu se soudobou tvorbou pařížských ateliérů.

VI.1

Ukřižovaný Kristus

Opatovice nad Labem (?), 30.–40. léta 13. století
Pergamen, lavírovaná kresba, na rubu soupis rukopisů opatovického kláštera z 1. poloviny 14. století, v. 40,6 cm, š. 27,7 cm
List patrně pochází z benediktinského opatství v Opatovicích, 1591 byl v chotěšovském klášteře užit při vazbě 6. svazku vícejazyčné bible zv. Antverpská polyglota, následně v majetku kláštera Teplá, 1926 vyjmut z knihy.

Národní knihovna ČR, Praha, sign. Teplá MS fragm. 54

Vyobrazení Ukřižovaného Krista bez kříže vzniklo nejspíše podle malované předlohy jako vzorová kresba. Ikonografickým typem (hlava skloněná k pravému rameni, zavřené oči, kyčle vysunuté doleva, natažené nohy s dvěma ranami po hřebec) odpovídá pozdně středověkým konvencím, ovlivněným byzantskými schématy. Na základě bederní roušky s ostře zalamovanými záhyby lze kresbu zařadit k pracem tzv. lámaného stylu (*Zackenstil*), který se počátkem 13. století konstituoval v sasko-durynské oblasti a následně se rozšířil do dalších zemí střední Evropy.

Mitte q̄s dñe sp̄m tuum q̄
sc̄os tuos ap̄los linguas ad
p̄dicandum fecit differas. ut h̄
p̄nca munera sc̄ific. 7 ad hec
p̄cipienda cordium n̄re pur
get h̄itac̄la. p̄. p̄fa. Te dñe.

G. Dico aut̄ nobis amas meis ne tira
ni ab̄his qui nos p̄secuntur. **sc̄ant.**

Pra q̄s op̄c deus. ut sicut be
atos ap̄los tuos p̄dicatio sc̄a
in tota eccl̄ia fecit gl̄iosos. ita
p̄ hec sacramta q̄ sumpsimus.
7 eos sequi volum̄ta 7 gaudi
7 oseq̄ meriam̄ eterna. p̄. **Alcy.**

Iustus non timet. **oio ut de s.**
vical. epl̄a. Dilais d̄o. ḡ.

Signis ne. **off. Delicium**

G. **Barois. Vir.**

Lnos b̄te braxois uigis
tue annua sollempnitate letifi
cas conced̄ p̄p̄aus. ut eius ad
iuuemur meitis cuius casti
tatis irradiam̄ exempl̄. p̄.
epl̄. Qui gl̄iatur. ḡ.

cc xiii
Dile est r. et.

cc xli
Hostias ti
bi dñe b̄te braxois uirginis
tue dicatas mitis benign̄ assu
me. 7 ad p̄petuū nobis tribue
p̄uenire subsidium. p̄. **cc.** **Iul̄ est.**

Adunet nos q̄s dñe 7 hec myl
teria sc̄a q̄ sup̄sum̄ 7 b̄te braxois
uiginis tue intercessio ueneranda.

P. Marie magdalene.

Aucea
mus
om̄es
in d̄no
d̄eny
festi
celeb̄

G. **cc xlv**
tes in honore marie magdalene de cui sollemp
nitate gaudent angli 7 collaud̄r filii d̄i. **ps.**

Psa q̄s oīe. **oio.** **cc xlv**
deus ut qui ueneranda
b̄te marie magdalene hodie
na die recensem sollempnia: ei
meitis 7 p̄cibz gl̄osis. 7 a p̄c̄oz
n̄re ponere libemur. 7 ad su
p̄ne contēplac̄ois gl̄iam p̄tin

VI.2a

VI.2

Opatovický misál

Opatovice nad Labem (?) a Praha, Mistr Viatiku Jana ze Středy, polovina 50. let 14. století

Pergamen, v. 42,5 cm, š. 32 cm, dochován torzálně, 228 fol.

Pochází z benediktinského opatství v Opatovicích, v Zábřehu na Moravě doložen roku 1965, kdy jej Josef Ventura věnoval lékaři Vilému Kocábovi, 1982 jej zakoupila Vědecká knihovna v Olomouci.

Vědecká knihovna, Olomouc, sign. M III 106

Misál, uvedený do odborné literatury v roce 2010, je považován za nejstarší ze skupiny sedmi rukopisů, iluminovaných Místrem Viatiku Jana ze Středy a jeho žáky. Zápis z roku 1397, zmiňující opata kláštera v Opatovicích, Petra Lazura, podoba sanktorálu a votivní mše, uvádějící mezi patrony sv. Vavřince, dokládají, že kniha byla určena opatovickému konventu. Text byl patrně napsán v klášterním skriptoriu, výzdobu však provedla nejvýznamnější pražská iluminátorská dílna, pracující pro společenské elity. Rukopis nej-

spíše objednal opat Neplach, jenž působil ve službách Karla IV., či arcibiskup Arnošt z Pardubic, který měl v blízkosti Opatovic rodový majetek.

V otázce identity autora výzdoby se objevují odlišné názory, někteří ho považují za spolupracovníka Mistra Viatiku. Řada vyobrazení (Seslání Ducha svatého, Smrt Panny Marie) se shoduje s kompozicemi Viatiku, rozdílá je však podoba ornamentálních iniciál, které snad mohou pocházet z ruky dalšího malíře.

VI.2a

Opatovický misál – fragment se Zmrtvýchvstáním Krista

Opatovice nad Labem (?) a Praha, Mistr Viatiku Jana ze Středy, polovina 50. let 14. století

Pergamen, v. 15,9 cm, š. 12,5 cm, iniciála R(esurexi) vyřiznutá z Opatovického misálu

Arcibiskupství Olomoucké; deponováno v Muzeu umění Olomouc, inv. č. 2967

allium obumbrabit tibi Cruca

uit **A** Prophece p dca uenit

nata saluato rex de uirgine ma

na **P** deus nre **A** **L** ce i

nubibus celi dominus ueniet

in potestate magna **P** Mag do

V ueniana **E**

illus est gabriel

VI.4 Fol. 39v

VI.3

Homiliář Opatovický – umělecká kopie

Opatovice nad Labem (?), 1. polovina 12. století
Pergamen, v. 22 cm, š. 15 cm, 246 fol.

Pochází z benediktinského opatství v Opatovicích nad Labem.
Originál v Národní knihovně ČR, sign. III F 6

VI.4

Sedlecký antifonář

Praha, 1414 (dat.); 17. století (vazba)
Pergamen, tempera, inkoust, plátkové a mušlové zlato; 172 fol., v. 57,5 cm, š. 39,8 cm

Rukopis objednal opat sedleckého kláštera Jakub (1409–1426); za husitských válek v rakouském cisterciáckém klášteře Lilienfeld, 1506 zakoupil zpět sedlecký opat Klement, 1803 darován příslušníkem rodu Locellů premonstrátům v Nové Říši, od 60. let 20. století Univerzitní knihovna v Brně, 1992 restitučním řízením vrácen do Nové Říše.

Knihovna kanonie premonstrátů v Nové Říši, MS 81 (dříve NŘ 25)

Fragmentárně dochovaný svazek sanktorálu se užíval při chórovém zpěvu hodinkového officia. Velké rozměry umožňovaly skupině zpěváků sledovat z větší dálky notaci a text.

Malovanými iniciálami jsou zdůrazněny svátky Zvěstování Panně Marii a sv. Filipa a Jakuba, jimž byl zasvěcen laický kostel sedleckého kláštera s proslulým Božím hrobem, vyhledávaným četnými poutníky. Malby byly provedeny dvěma různými mistry; jemná modelace obličejů apoštolů odpovídá tvorbě nejmladšího člena dílny Mistrů Martyrologia, tzv. Mistra Mandevillova cestopisu. Při horním okraji rámu jsou patrné drobné otvory po našití ochranné textilie.

VI.5

Sedlecký graduál

Praha, kolem 1414 (1410–1415); 17. století (vazba)
Pergamen, tempera, inkoust, plátkové a mušlové zlato; 141 fol.; v. 58 cm, š. 39,5 cm

Za husitských válek patrně v Mauerbachu, koncem 15. století nejspíše v Jihlavě, v 17. století užíván v moravském cisterciáckém klášteře (Staré Brno?), 1837 předán moravským guberniem do Františkova muzea v Brně. Moravský zemský archiv, Brno, fond G 11, rukopis FM 2

Svazek sanktorálu, poškozený vyřezáním čtených listů, se užíval k chórovému zpěvu při mších. Iniciála s vyobrazením Zvěstování Panně Marii, provedená drahými barvami a leštěným plátkovým zlatem zdobeným puncy, patří k nejlepším pracím Mistra Martyrologia z Gerony. Malbu chránila zelená hedvábná látka, která se v rukopise dochovala.

VI.6

Nejsvětější Trojice (Trůn Boží milosti) v iniciále B (fragment vyříznutý ze sedleckých chorálních knih)

Praha, kolem 1414
Pergamen, tempera, plátkové zlato, v. 9,8 cm, š. 10,4 cm
Ve sbírkách Národního muzea od 19. století.

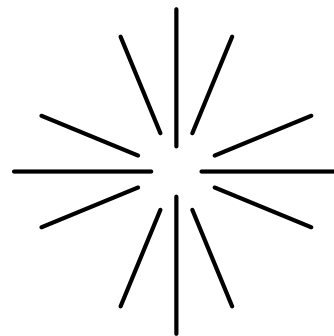
Knihovna Národního muzea, Praha, sign. 1D a 1/7a

VI.6

Dominus te xpc rex isrl
lux gentium princeps re
gum tre domine sabba
oth virtus omnipotentis
dei fortissima. Adoramus
te preciosum precium re
demptois nostre hostia
pacifica que sola odoris
tui ineffabili suauitate
preem qui in altis hitat
ad respiciendum humilia
inclinasti i filijs ire pla
cabilem reddidisti. Tuas
xpc miserationes pdicamus tue suauitatis memorias
cum habundancia eructamus. Tibi xpc sacrificium lau
dis immolamus pnuilitudine pietatis tue quam
ondidisti nobis semini nequam filijs sceleratis i per
ditis. Cum enim adhuc cemus in inuia tua domine
i mors antiqua in omnem carnem iniquum exeret
dominium cui omne semen Adam lege primordial
culpe erat obnoxium recordatus es mie tue i psperis
ti de sublimi habitacone tua in hanc uallem plomaco
nis i misie dedisti afflictionem ppli tui i tactus dulco
re caritatis in tusecus apposuisti cogitare sup nos cogi
taciones pacis i redempcionis. Et quidem cum esses
filius dei deus uerus deo patri sancto qz spiritui coet
ernis i consubalis lucem in hitans inaccessibilem portas
qz omnia uerbo uirtutis tue non desperisti in hoc nre
mortalitatis ergastulum altitudinem tuam idinae
ubi mram i gustares i absorberes misericiam nosqz re
pares ad glam. parum fuit caritati tue ad confirma
dum opus nre salutis cherubin atqz seraphim aut
vnum ex angelis destmare ipe ad nos uenire dignat
es p mandatum pris cuius nimiam caritatem ex
pti sumus nre uenisti inquam non locu mutando
sed pnciam tuam nobis p carnem exhibendo. Vestis
a regali solio sublimis glorie tue in humilem i ab

V.II

Litomyšlské biskupství (1344–1421) a umělecký mecenáš litomyšlských biskupů

Litomyšlské biskupství bylo formálně zřízeno 30. dubna 1344 bulou papeže Klementa VI., bývalého učitele Karla IV. Pro potřeby nově zřízeného biskupství byla využita existující premonstrátská kanonie v Litomyšli s reprezentativním chrámem a dostatečným hospodářským zázemím. Rozsah biskupství byl poměrně malý – z pražské diecéze byly vyděleny čtyři děkanáty – Chrudim, Vysoké Mýto, Lanškroun a Polička, z olomoucké pak dva – Šumperk a Úsov. Během krátké existence litomyšlského biskupství se na biskupském stolci vystříдалo celkem osm, resp. sedm biskupů (biskup Mikuláš zemřel dříve, než se funkce ujal).

Litomyšlští biskupové Jan II. ze Středy (1353–1364), Albert ze Šternberka (1364–1368, 1371–1380) a Jan XII. Železný (1388–1418) patřili k předním objednavatelům uměleckých děl předhusitské doby. Byli v bezprostředním kontaktu s panovníkem a kulturou pražského dvora. Výzdobu reprezentativních, luxusně provedených rukopisů, dochovaných z jejich majetku, prováděli přední dvorní umělci. Ambiciózní Jan ze Středy se jako císařův kancelář významně podílel na formování duchovního milieu dvora Karla IV. Zaměstnával vlastní písaře a soudí se, že mohl mít podíl na vzniku dvorské iluminátorské dílny, jejíž nejvýznamnější malíř vyzdobil jeho soukromý breviář, tzv. Liber viaticus. Nový plastický malířský styl Mistra Viatiku a specifická podoba rostlinného dekoru, čerpající podněty ze soudobé francouzské a severoitalské iluminátorské praxe, zprostředkované patrně internacionálním

prostředím papežského Avignonu, dlouhodobě ovlivňovaly knižní malbu nejen v Čechách, ale i v zemích střední Evropy.

Na odkaz Jana ze Středy v mnohém navázal Jan Železný, jenž před rokem 1392 patřil k úzkému okruhu krále Václava IV. Skvostná výzdoba biskupova sborníku, obsahujícího modlitby a kontemplativní texty, vznikla v okruhu Václavových malířů. Jeden z nich, královský iluminátor Frana, měl podle písemných pramenů osobní vazby k Litomyšli; nelze vyloučit, že z města pocházel.

Zánik litomyšlského biskupství je spojen s útokem husitských vojsk na Litomyšl v květnu 1421. Biskup s kapitulou uprchl do Svitav, litomyšlští měšťané se vojsku dobrovolně vydali a přijali pražské artikuly. Město tak dostal do správy husitský hejtman Diviš Bořek z Miletínka.

Litomyšlští biskupové

Jan I. Loucký (1344–1353)

Jan II. ze Středy (1353–1364)

Mikuláš I. (1364), zemřel před uvedením do funkce

Albert ze Šternberka (1364–1368) a (1371–1380)

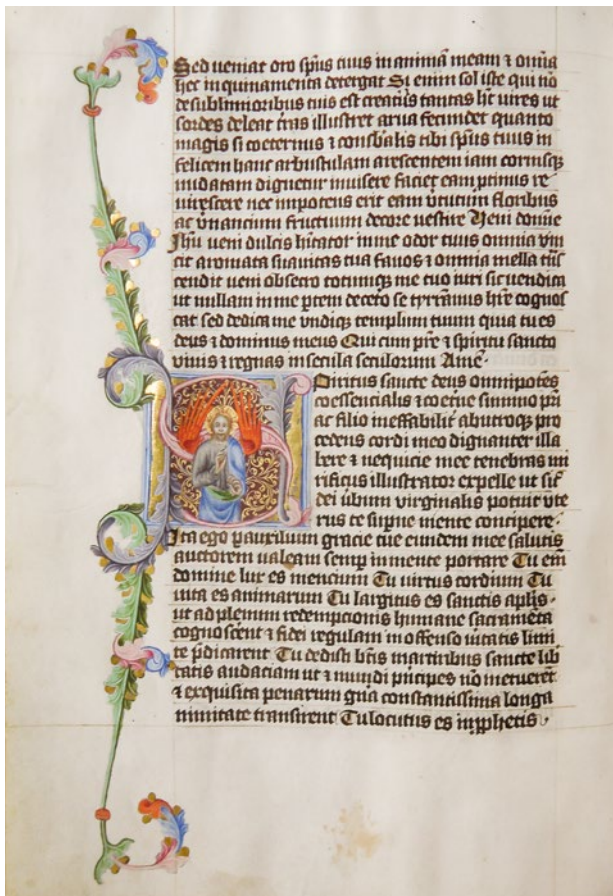
Petr Jelito (1368–1371)

Jan III. Soběslav (1380–1387)

Jan XII. Železný (1388–1418)

Aleš z Březí (1420–1442)

V.II.1

V.11.1 Fol. 12v

V.11.1

Kodex Jana Železného

Praha, před 1392 + Zurzach (kanton Aargau), Dílna Mistra sedmi dnů stvoření, iluminátor Frana, 1459; vazba Augsburg, dílna Zwei Drachen II, činna 1477–1488

Pergamen, tempera, inkoust, plátkové a mušlové zlato; 96 fol., v. 28,7 cm, š. 20,5 cm

Provenience: Jan IV. Železný, biskup litomyšlský (1388–1418), 1459 v majetku děkana augustiniánského kláštera Hermanna Rasta z Zurzachu, od poloviny 16. století v majetku rodu Wehingenů, v 19. století cisterciácký klášter Stams.

Stiftsbibliothek, Stams, sign. Cod. 12

Reprezentativní, luxusně provedený rukopis obsahuje modlitby a kontemplativní texty (*Samomluvy duše k Bohu*, připisované sv. Augustinovi, *O čtyřech stupních násilné lásky* Richarda ze Svätého Viktora, *Strom života* sv. Bonaventury), sloužící k prohloubení duchovního života a navázání bližšího vztahu k Bohu. Na vstupní straně je zobrazen biskup, jak adoruje Bolestného Krista, jenž rukou ukazuje na ránu v boku. Na okrajích je umístěn znak litomyšlského biskupství, erb pražského patricijského rodu Benešovských, z něhož Jan pocházel, a devíza točenice, kterou Václav IV. uděloval svým stoupencům a zahraničním spojencům. Jan Železný patřil k úzkému okruhu krále do roku 1392.

V.11.2

Misál Šaclína z Loštic

Východní Čechy nebo Olomouc, 1387 a počátek 15. století (před rokem 1408)

Pergamen, 206 fol, v. 34,5 cm, š. 25 cm.

Litomyšlské biskupství (?), po roce 1450 asi v majetku olomouckého biskupa Bohuše ze Zvole, v 18. století se nacházel v kapitulní knihovně v Olomouci.

Zemský archiv v Opavě, pobočka Olomouc, CO 397

Misál písaře Šaclína z Loštic se řadí k liturgickým rukopisům litomyšlské diecéze na základě výskytu officia sv. Viktorína. Jeho ostatky získal biskup Albert ze Šternberka v Magdeburku. 18. října 1376 je slavnostně uložil v biskupském kostele a světe prohlásil za litomyšlského patrona. Šaclínův rukopis byl včetně malířské výzdoby dokončen roku 1387; před rokem 1408 byl na borduru kánonového listu s celostránkovým Ukřižováním (fol. 90v) doplněn rukou jiného iluminátora výjev Panny Marie s Ježíškem, adorované rytířem, zřejmě purkrabím olomouckých biskupů Kunešem ze Zvole.

V.11.3

Liber viaticus Jana ze Středy – umělecké faksimile

Praha, Mistr Viatiku Jana ze Středy, Mistr Křižovnického breviáře (mladší dodatek), 1353–1364, dodatky kolem 136; vazba z 2. poloviny 15. století Pergamen, v. 43,5 cm, š. 31 cm, 318 fol.

Vznikl pro litomyšlského biskupa Jana ze Středy (1353–1364), 1760 doložen v knihovně pražské kapituly, Národnímu muzeu věnoval po roce 1818 arcibiskup Václav Leopold Chlumčanský (†1830).

Originál uložen v Knihovně Národního muzea, Praha, sign. XIII A 12

Podle breviáře Jana ze Středy zv. Liber viaticus, klíčové památky české knižní malby, byl pojmenován nejvýznamnější iluminátor 2. poloviny 14. století, v jehož dílně vznikla výzdoba sedmi luxusně provedených knih, zhotovených pro císařova kancléře, arcibiskupa Arnošta z Pardubic a další vysoce postavené objednavatele. Takřka všechny apertury Viatiku jsou na dolním okraji opatřeny jménem a hodnostmi majitele (Liber viaticus domini Johannis Luthomuslensis episcopi, imperialis cancelarii, tj. cestovní kniha [breviář] pana Jana, biskupa litomyšlského, císařského kancléře). Závěrečné texty, u nichž vlastnické označení chybí, byly napsány s menším časovým odstupem, kolem roku 1365. Iluminace poslední složky (ff. 308–317) mají odlišný charakter, provedl je Mistr Křižovnického breviáře. Řada výjevů, uvádějících hlavní svátky církevního roku, má paralely v soudobé deskové malbě, zobrazení Zvěstování Panně Marii (fol. 69v) je blízké kompozici Vyšebrodského oltáře.

Listiny

a) Listina pražského arcibiskupa Arnošta z Pardubic, kterou sděluje papeži Klementovi, že došlo k dohodě o postoupení části olomouckého biskupství k litomyšlské diecézi a žádá o stvrzení této dohody, 4. listopad 1350, Praha

Originál, pergamen, v. 27, š. 41 cm, plika 6 cm, latinsky, pečeť vydavatele z červeného vosku v misce z přírodního vosku, přivěšená na pergamenovém proužku, druhá ohlášená pečeť litomyšlské kapituly chybí
Státní okresní archiv Svitavy, Archiv města Litomyšl, odd. Ia – listiny, inv. č. 9

b) Listina litomyšlského biskupa Jana II. ze Středy, kterou potvrzuje práva a výsady města Litomyšle, 2. červen 1360, Praha

Originál, pergamen, v. 27 cm, š. 49 cm, plika 5,5 cm, německy, pečeť vydavatele z červeného vosku v misce z přírodního vosku se sekretní pečetí, přivěšená na pergamenovém proužku
Státní okresní archiv Svitavy, Archiv města Litomyšl, odd. Ia – listiny, inv. č. 14

V.II.4a Detail pečeti

c) Listina litomyšlského biskupa Jana, kterou udílí odpustky těm, kteří se zúčastní pobožnosti „Salve Regina“ v kapli špitálu podle nadání Vavřince Toulouce z Třemošné, 4. leden 1413, Litomyšl

Originál, pergamen, v. 14,5 cm, š. 34 cm, plika 4 cm, latinsky, pečeť vydavatele z červeného vosku v misce z přírodního vosku, přivěšená na pergamenovém proužku
Státní okresní archiv Svitavy, Archiv města Litomyšl, odd. Ia – listiny, inv. č. 33

d) Listina litomyšlského biskupa Jana ze Středy, kterou zřizuje cech pekařů v Litomyšli a uděluje mu artikule podle vzoru Hradce Králové, 28. srpna 1357, Tust (Domažlice)

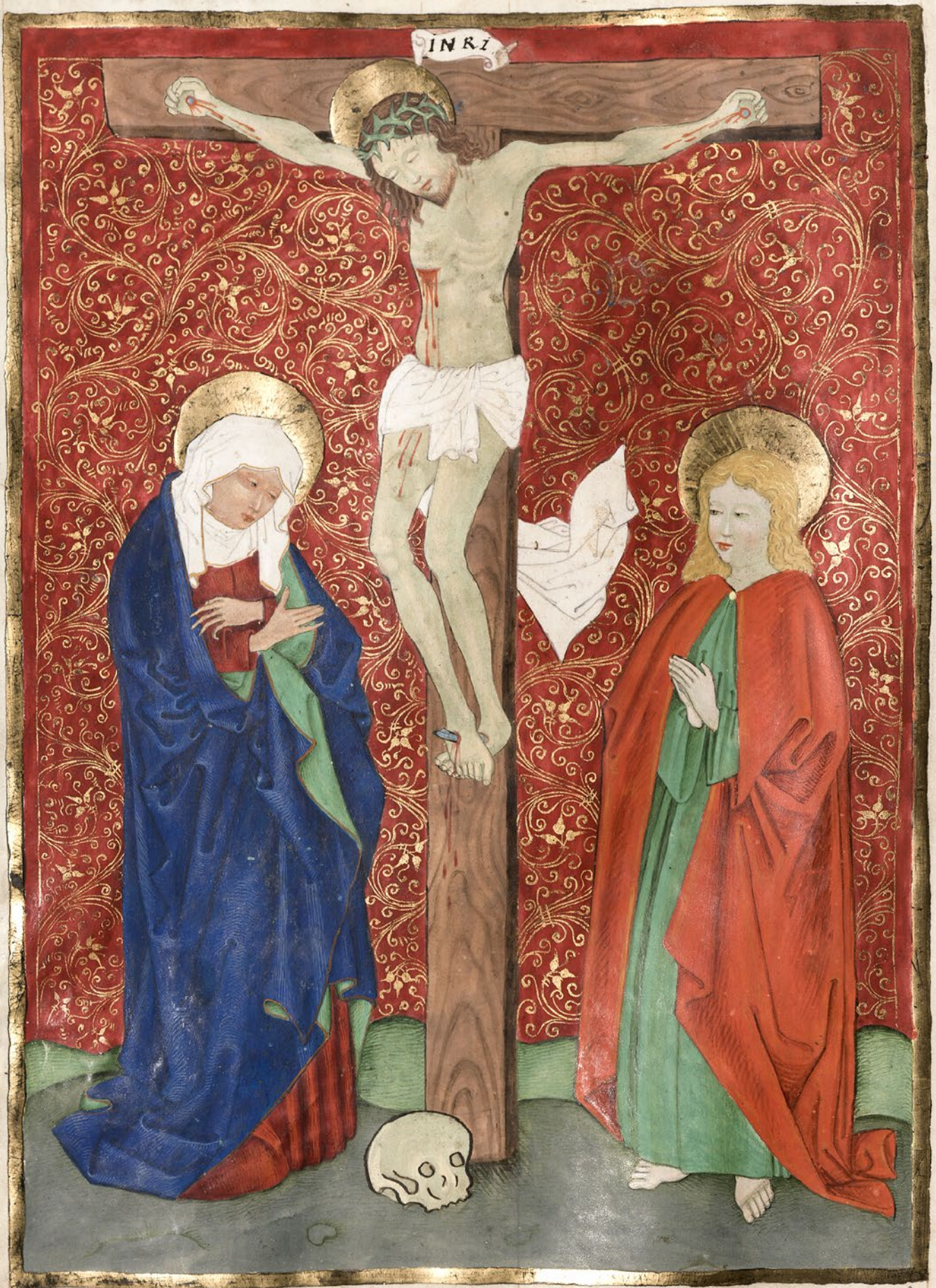
Originál, pergamen, v. 29 cm, š. 34 cm, plika 3,5 cm, německy, pečeť vydavatele z červeného vosku v misce z přírodního vosku se sekretní pečetí, přivěšená na pergamenovém proužku
Státní okresní archiv Svitavy, fond Cech pekařů a perníkářů Litomyšl, inv. č. 1

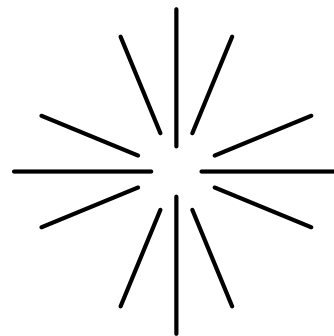
e) Listina litomyšlského biskupa Jana ze Středy, kterou zřizuje cech řezníků v Litomyšli a uděluje mu artikule podle vzoru Hradce Králové, 28. srpna 1357, Tust (Domažlice)

Originál, pergamen, v. 23,5 cm, š. 38 cm, plika 3,5 cm, německy, pečeť vydavatele z červeného vosku v misce z přírodního vosku se sekretní pečetí, přivěšená na pergamenovém proužku
Státní okresní archiv Svitavy, fond Cech řezníků Litomyšl, inv. č. 1

f) Listina, kterou litomyšlský biskup Petr a veřejní notáři Mikuláš z Lutic a Jeniš z Horšovského Týna vyhlašují narovnání mezi litomyšlskou kapitulou a podlažickým benediktinským klášteřem o hranice v Lubenském lese, 16. listopadu 1368, Litomyšl

Originál, pergamen, v. 66 cm, š. 60,5 cm, plika 4,5 cm, latinsky, pečeť: litomyšlského biskupa Jana z červeného vosku v misce z přírodního vosku, přivěšená na hedvábí; podlažického opata Domoslava z přírodního vosku, přivěšená na pergamenovém proužku; konventu podlažického klášteřa z přírodního vosku, přivěšená na pergamenovém proužku
Státní okresní archiv Svitavy, Archiv města Litomyšl, odd. Ia – listiny, inv. č. 17

V.III

Města jako umělecká centra

Východočeská města byla významnými středisky uměleckého mecenátu. Dochované rukopisy dokládají proměnu struktury objednavatelů malířské výzdoby knih po husitských válkách a rostoucí snahu městských elit po reprezentaci prostřednictvím výtvarných děl.

Hradec Králové, věnné město českých královen a sídlo královen-vdov mělo úzké vazby s dvorským prostředím. Eliška Rejčka dala v době svého hradeckého pobytu zhotovit soubor iluminovaných liturgických knih, který následně věnovala klášteru cisterciáček na Starém Brně, jež založila v roce 1323. S Žofíí Bavorskou lze patrně spojit objednávku hradeckého antifonáře z konce 14. století, nesoucího znaky českého lva a říšské orlice.

Po polovině 15. století vznikaly reprezentativní, bohatě zdobené liturgické rukopisy utrakvistických komunit. Jedinečná kolekce těchto památek z druhé poloviny 15. století a první poloviny 16. století se dochovala z chrámu sv. Ducha v Hradci Králové.

Další byly určeny pro bohoslužby v Ledči, Čáslavi, Dvoře Králové, Polné, Německém Brodě či Chrudimi. Většinou se jednalo o rozměrné chorální knihy (graduály a antifonáře) farních kostelů, při nichž působily pěvecké sbory farních škol a literátská bratrstva. Jejich zhotovení finančně podpořili zámožní měšťané, cechy či příslušníci šlechty, kteří si tímto způsobem zajišťovali liturgickou memorii a přímluvné modlitby za spásu duše. Památku donátorů pomáhaly udržovat pamětní zápisy, znaky a malířské podobizny, umístěné na stěžejních místech kodexů.

Prestiž a bohatství měst dokládala též malířská výzdoba městských knih, jak ukazuje hradecký Sborník městských práv. Hradec Králové se stal důležitým regionálním centrem knižní malby v sedmdesátých letech 15. století, kdy zde jako písař a malíř chorálních knih působil zdejší rodák, bakalář pražské univerzity a městský radní Jan Mikus. Později byly významné zakázky zadávány většinou do Prahy.

V.III.8

V.III.1a

Antifonář královny Elišky Rejčky (temporál)

Čechy (Opatovice ?), 1317 (dat.); vazba z konce 16. století
Pergamen, tempera, inkoust, plátkové zlato; 223 fol., v. 45,5 cm, š. 33 cm
Rukopis darovala Eliška Rejčka klášteru cisterciáků na Starém Brně, po zrušení konventu v r. 1782 moravská guberniální registratura, 1828 zakoupil P. Řehoř Volný pro rajhradskou knihovnu.
Benediktinské opatství Rajhrad, deponováno v Muzeu Brněnska – Památníku písemnictví na Moravě, sign. R 600

Knihy, určená pro chórový zpěv při obřadech hodinkového officia (s texty pro neděle a svátky vánočního a velikonočního okruhu), patří ke skupině devíti liturgických rukopisů, dnes z velké části uložených v Rakouské národní knihovně ve Vídni, které nechala zhotovit česká a polská královna Eliška Rejčka, vdova po Václavu II. a Rudolfu Habsburském. Jako základní liturgickou výstavu je věnovala svému nově založenému klášteru *Aula Sanctae Mariae*, který si zvolila za místo posledního odpočinku. Bohatá výzdoba, s četnými podobiznami královny a drobnými scénami v bordurách, patří k nejstarším příkladům gotické knižní malby v českých zemích. Vychází zejména z východoanglické iluminátorské tradice, která ovlivnila přilehlou část kontinentu (Flandry). Paralely lze nalézt též v oblasti Porýní.

V.III.1b

Antifonář Elišky Rejčky (sanktorál)

Čechy (Opatovice ?), 1317 či krátce poté; vazba z konce 16. století
Pergamen, tempera, inkoust, plátkové zlato; 228 fol., v. 45 cm, š. 32,5 cm
Rukopis darovala Eliška Rejčka klášteru cisterciáků na Starém Brně, v r. 1837 se dostal do Františkova muzea v Brně ze staré guberniální registratury, kam přešel ze zrušených moravských klášterů.
Moravský zemský archiv, Brno, Sběrka rukopisů Františkova muzea, poř. č. 6, sign. FM 7

Druhý díl starobrněnského antifonáře, užívaného při obřadech hodinkového officia, obsahuje zpěvy ke svátkům světců a hymny.

V.III.2

Antifonář z Hradce Králové (letní – podzimní část)

Praha, 90. léta 14. století; vazba z 16. století
Pergamen, tempera, inkoust, plátkové a mušlové zlato, stříbro; 199 fol., v. 59,5 cm, š. 38,5 cm
Pochází z majetku literátského bratrstva při kůru kostela sv. Ducha v Hradci Králové.
Muzeum východních Čech v Hradci Králové, sign. Hr 1

Fragmentárně dochovaný rukopis zdobí na počátku zpěvů ke slavnosti posvěcení kostela královské znaky českého lva a říšské orlice. Předpokládá se, že kniha byla darem královny Žofie, jež měla podací právo k hradeckému farnímu kostelu. Jeden ze zabílených znaků (fol. 16r) nejspíše patřil řádu německých rytířů, kteří patrně vykonávali u Sv. Ducha duchovní správu. K svátku Všech svatých se váže ojedinělé vyobrazení s eucharistickou konotací, na němž Zmrtvýchvstalý Kristus skrývá pod ochranným pláštěm věřící, kteří upřeně hledí na krvácející ránu na boku (vizuální přijímání svátosti). Výzdoba luxusně provedené knihy se zlatě psanými incipity vstupních zpěvů vznikla v okruhu malířů krále Václava IV.

V.III.3

Žaltář z kláštera St. Florian

Kladsko (?), konec 14. století, a Krakov (?), počátek 15. století; vazba 1564
Pergamen, tempera, inkoust, zlato; 296 fol., v. 32,2 cm, š. 22,5 cm
Rukopis, jehož starší část vznikla podle některých badatelů v kladské komunitě řeholních kanovníků, byl patrně dokončen v Krakově, 1556 doložen v krakovském kostele Božího Těla, později v Rakousku, 1550 získal Bartholomeus Siess v Itálii, 1637 v klášteře St. Florian v Horních Rakousích, 1931 zakoupen polskou vládou, během druhé světové války v Kanadě, navrácen 1959.
Biblioteka Narodowa, Varšava, sign. 8002

est in utero habens quod enim in ea natum est de spiritu sancto

Si ad hunc mundum natus in die dicitur. Tunc dicitur in unum. Leuate caput. In i. n. an. Dne iunior. v. hodie facit. & Canne tua. & Non aufer. & De oportet mi. & Ecce ia uerit. In. n. a. Dns defendit. v. Crastina die delevit. & Vgo ist. reue. & Jura in die dicit. & Non discedit. Inuenit quare. ad. d. v. Costans estote. & Sisti cum hodie. & Nans estote. & Sificami filii. & Nacet nobi ad laud. d. v. Con stans esto. ad. n. a. Cuet sic loi. ad hoas. d. v. sic malis dicit. v. gre. & uigilia.

est aeterna. Evovae

instus natus est nobis **In** nuntia

Venite a dore mus. ps

Venite **noct** **D**ominus di

xit ad me filius meus estu e

go hodie genui te **Quare** fre. a **T**amquam sponsus

dominus procedens de thalamo suo. v. **Celi** enar. a **D**iffu

sa est gracia in labijs tuis propterea benedixit te deus in eternum

Per ructavit. an **S**uscipimus de misericordiam tuam in

V.III.4 Fol. 8r

V.III.4

Pražský misál

Kladsko (?), asi 1429; soudobá vazba

Pergamen, tempera, inkoust, plátkové zlato; 373 fol., v. 35,2 cm, š. 24,7 cm

Podle podoby liturgie zhotoven pro potřeby johanitského farního kostela v Kladsku.

Muzeum Ziemi Kłodzkiej w Kłodzku, sign. MZK- 61/ V-4

K důležitým střediskům knižní kultury patřilo Kladsko. S místní augustiniánskou kanonií spojují někteří badatelé vznik starší části Žaltáře z kláštera St. Florian s latinským, německým a polským (nejstarším doloženým) textem žalmů, pořízeného patrně pro polskou královnu Hedviku. Z kladských liturgických rukopisů se dochoval misál pražské diecéze (k níž Kladsko patřilo), zhotovený pro potřeby johanitského farního kostela.

V.III.5

Graduál Jana Mikuse

Hradec Králové, kolem 1470; původní vazba

Pergamen, tempera, inkoust, plátkové zlato; 317 fol., v. 66 cm, š. 44 cm
Zhotoven na objednávku městské obce pro chrám sv. Ducha v Hradci Králové Janem Mikusem.

Muzeum východních Čech v Hradci Králové, sign. Hr 2

V Hradci Králové se na samém počátku 70. let poprvé objevil nový typ utrakvistických, bohatě zdobených chorálních knih, určených pro bohoslužby farního kostela, který po roce 1463 prošel náročnou opravou. Rukopisy objednala na své náklady městská obec u místního písaře a iluminátora Jana Mikuse. Zatímco rostlinný dekor a některé motivy navazují na starší domácí iluminátorskou tradici, zejména předhusitskou tvorbu Mistrů Martyrologia, řada figurálních kompozic již vychází z pozdně gotických grafických předloh Mistra E. S., které zprostředkovaly nové pojetí obrazového prostoru s hlubokými průhledy do krajiny.

Dte le ua
 ma māz
 meam de
 us me us
 uite confi do non e ni be scam
 neqz um de ant me muni ci
 mei et e nim vnuer si quite ex
 pe ctant non confun dent **U**
 as tuas domine de monstra michi
 et se mitas tu as e doce me & uoae.

gaude et la
tare libere
sancti eccle
siae eius in
miserere deus

phete prodixerunt que angeli adorati fuerunt in
aeribus et seraphim sanctus spiritus sanctus proclamavit

Hec dies ne mutetur et ^{ps} ^{bn} ^{dit} ^{pr} **Quoniam**

dominus et suscitavit david germen
iustum et regnabit rex et sapiens e
rit et faciet iudicium et iusti

V.III.6b Fol. 6v, detail

V.III.6a

Antifonář Jana Mikuse (1. svazek – zimní část)

Hradec Králové, kolem 1470; původní vazba

Pergamen, tempera, inkoust, plátkové zlato; 197 fol., v. 63 cm, š. 41,5 cm

Zhotoven pro chrám sv. Ducha v Hradci Králové Janem Mikusem.

Muzeum východních Čech v Hradci Králové, sign. Hr 4

Snahu po reprezentaci městské obce dokládají znaky Hradce Králové se lvem a iniciálou G (*Gradec*), přidržované erbovními zvířaty českého krále, lvy a orly v přirozených barvách, umístěné v borduře úvodní strany antifonáře. Orli držící znakový štít v zobáku připomínají kompozici císařské pečeti Karla IV. V iniciále je zobrazen sv. Řehoř jako autor zpěvu, jenž text zapisuje do knihy rozevřené na pulpitu. Obličej světce byl později patrně záměrně poškozen.

V.III.6b

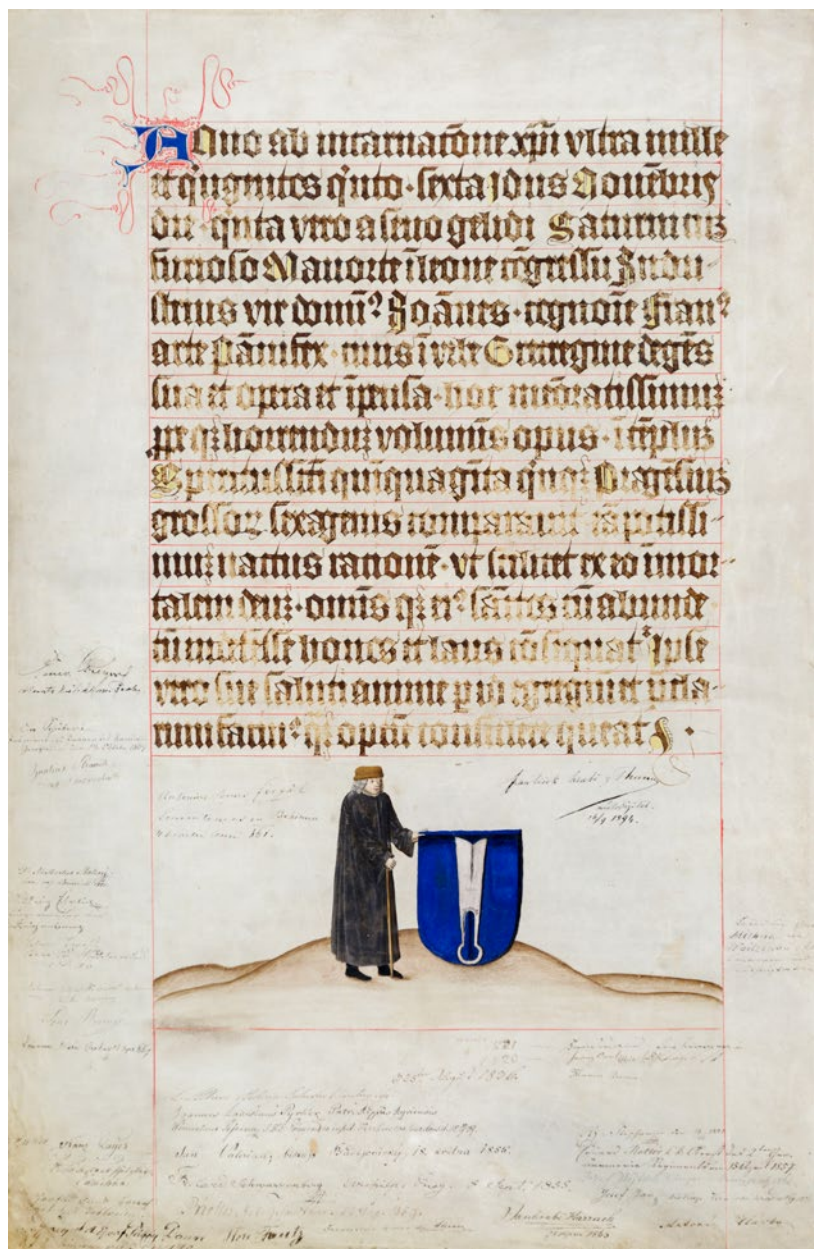
Antifonář Jana Mikuse (2. svazek – letní část)

Hradec Králové, kolem 1470; původní vazba

Pergamen, tempera, inkoust, plátkové zlato; 202 fol., v. 63 cm, š. 42 cm

Zhotoven pro chrám sv. Ducha v Hradci Králové Janem Mikusem.

Muzeum východních Čech v Hradci Králové, sign. Hr 3

V.III.7 Fol. 1v

V.III.7

Franusův graduál

Praha, 1505 (dat.); původní vazba (Mistr práv českých)
 Pergamen, tempera, inkoust, plátkové zlato; 367 fol., v. 66 cm, š. 43 cm
 Rukopis dal zhotovit hradecký měšťan Jan Franus pro chrám sv. Ducha
 v Hradci Králové, iluminace provedla pražská dílna Janíčka Zmlelého z
 Písku.
 Muzeum východních Čech v Hradci Králové, sign. Hr 6

Na vstupním foliu luxusního, bohatě iluminovaného rukopisu připomíná objednavatele, zámožného soukeníka, hradeckého radního a purkmistra, utrakvistu Jana Franuse, humanisticky laděný pamětní zápis a malířská podobizna doprovázená soukenickým cechovním znakem.

Na vyobrazení Mše sv. Řehoře, netradičně umístěné v iniciále zpěvu *Sanctus pater iudex* (fol. 28r), nahradil iluminátor obvyklou postavu Bolestného Krista, kterého měl papež spatřit při sloužení mše, hostií vystavenou v monstranci v centrální nise zlatého oltářního retáblu. Deklaroval tak nemožnost uvidět v tomto světě Krista tělesným okem i utrakvistickou snahu uctívat místo obrazů, zhotovených lidskou rukou, Krista, reálně přítomného v eucharistii.

Qui
mus **D**
us pa
ter unicus

tu tu de **N**ostri
stra celi **D**omi
pa ter sed sine cari e molit
pur gra feram
Gan **H**omines a
quo per dunt

Cibant eos ex adipe frumenti
alla et de peca melle saturant eos
alla alla alla **ps** Exultate deo
adutori meo iubilate deo iacob
Kyrie **U**sons bonitatis **sine epi**
Oeus qui nob **Oratio**
sub sacramento mirabili
passionis tue memoriam reli
quisti tribue q̄s ita nos corpo
ris et sanguinis tui sacra mi
stera venear ut redemptionis
tue fructum in nob iniquiter sen
ciamus **Qui te i ad corinthj**

Hies Ego em a te **xi**
pi a dno qd et tradidi
vob qm a dno ihus
in qua nocte tradebat accepit
pane et gras agens fregit et
dixit Accipite et manducate
hoc e corpus meu qd pro vob
tradetur. h̄ facite in meam co
memorator. Similiter et ca
licem postqm cenavit dicens

Hic calix noui testamenti est
in meo sanguine hoc facite q̄ies
cuq; bibetis in meam comemo
ratione. Dicens cuq; em mandu
cabitis pane hunc et calicem bi
betis morte dmi amictiabit
don veniat. Itaq; quicunq; ma
ducaverit pane uel biberit calice
do' indigne reus erit corporis et
sanguinis do'. Probet autem se
ipm homo et sic de pane illo
edat et de calice bibat. Qui em
manducat et bibit indigne in
dicat sibi manducat et bibit
non diuidans corpus do'. **Gr̄**
Oculi oim mte spectant do' et tu das
ill' escam in tempore opportuno. **v** Appe
ris tu manu tua et impleas os aial
benedicte **Alleluia**. **v** Caro mea
vere est abus et sanguis meus vere est
potus qui manducat meam carnem
et bibit meu sanguinem i me manet
et ego in eo **prosa** Lauda syon salua
et illo t d i ds et si **tolhem vi**
turb indeor. Caro mea vere est
abus et sanguis meus vere est
potus. Qui manducat meam
carnem et bibit meu sanguinem
in me manet et ego i eo. Sicut
misit me vivens pater et ego
vivo ppter patre. Et qui man
ducatur me et ipse vivet ppter me.
Hic e panis qui de celo descendit
No sicut pres vni manducante
vinit mana i deserto et mortui st.

V.III.9 Fol. IIv

V.III.8

Ledečský misál

Praha, dílna Jana Humpoleckého, 1493 (dat.); soudobá vazba
Pergamen, tempera, inkoust, plátkové zlato; v. 43,5 cm, š. 31,5 cm
Pochází z kostela sv. Petra a Pavla v Ledči nad Sázavou.
Ledeč nad Sázavou, Děkanství, ZP 826

V.III.9

Jakub Fikar z Vratu, Sborník městských práv

Praha, 1531 (dat.); soudobá vazba
Pergamen, tempera, inkoust, plátkové zlato; 200 fol., v. 41, 3 cm, š. 28,6 cm
Pražský purkmistr Jakub Fikar z Vratu sestavil na žádost hradeckého písaře Jana Karáska; do KNM věnoval J. Krτίčka z Jadenu r. 1848.
Knihovna Národního muzea, Praha, sign. I A 14

V.III.10

Královédvorský žaltář

Čechy, přelom 15. a 16. století; vazba 1592
Pergamen, tempera, inkoust, zlato, 49 fol., v. 40 cm, š. 32 cm
Rukopis byl pořízen pro kostel sv. Jana Křtitele ve Dvoře Králové nad Labem.
Městské muzeum ve Dvoře Králové nad Labem, sign. PT 8982

V.III.11

Německobrodský graduál

Praha (Staré Město pražské), 1506 (dat. dle explicitu), malířská výzdoba dokončena po 1511; vazba původní (Mistr práv českých)
Pergamen, tempera, inkoust, zlato; 395 fol., v. 61,4 cm, š. 41,2 cm
Pro chrám Nanebevzetí Panny Marie v Německém Brodě dal zhotovit Burian (II.) Trčka z Lípy, rukopis později doložen v inventáři majetku kostela Nanebevzetí Panny Marie.
Muzeum Vysočiny Havlíčkův Brod, sign. SK 2/1, přír. č. 46/78

Na výzdobě graduálu, zhotoveného na náklad zámožného člena šlechtického rodu Trčků z Lípy za spoluúčasti měšťanů (cechovní znak nožířského cechu na fol. 172r), se podílela významná pražská dílna iluminátora Pavla Mělnického (doložen od r. 1492, † 1533), která patrně zaměstnávala řadu specialistů a zajišťovala kompletní zhotovení liturgických knih, od písařských prací až po vazbu. Jako předlohy kompozic byly použity grafické listy Albrechta Dürera, zejména cyklus *Apokalypsy* z roku 1498 a *Malé pašije* z roku 1511, dokládající, že výzdoba rukopisu byla dokončena až po vzniku pašijového cyklu.

V.III.12

Antifonář z Polné (dvoudílný antifonář)

Čechy, 1512; soudobá vazba
Pergamen, tempera, inkoust, zlato; v. 59,5 cm, š. 40 cm
Rukopis dal zhotovit Bernard Zebranský, rytíř ze Zhoře.
Městské muzeum Polná, sign. Po 19/B/1

V.III.13

Chrudimský graduál Jana Táborského z Klokotské Hory

Praha (Nové Město pražské), 1530 (dat.); vazba původní (Mistr práv českých)
Pergamen, tempera, inkoust, zlato; 344 fol., v. 58,5 cm, š. 39,3 cm
Zhotoven pro chrám Nanebevzetí Panny Marie v Chrudimi (1677 evidován v inventáři v rámci vizitačního protokolu chrudimského vikariátu).
Regionální muzeum v Chrudimi, přír. č. 12580

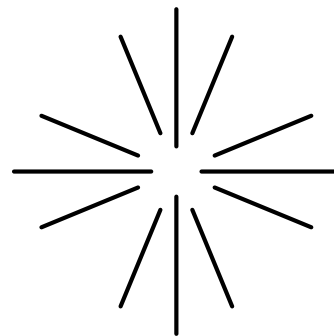
...firmatur ad principem quo deus laudatur
...ulac qz et admonet vt nos liberalem et graciosum

...as
...ri
...um
...ubi
...ostro
...de
...te
...oz
...uo
...sub
...ux

...Bob
...grac
...iuxa
...nece
...rum
...sed a
...arm
...nac
...est v
...pedi
...quer

...qz comunitatem volumus et eadem auctoritate
...itas vforum postulabit et hoc omni quorumcu

V.IV

Znaková privilegia pro východočeská města a městské typáře

Mezi významné atributy každého středověkého města náleželo právo užívat vlastní pečeti, jak je to od poloviny 13. století doloženo také v českých zemích. Během 14. století pak vznikají (nejprve u královských měst) také heraldické znaky, navazující na už vytvořenou pečetní symboliku dané lokality. Od 15. století se výběr erbovních znamení snaží regulovat panovnická kancelář, stejně jako se tomu dělo s předstihem u erbů rodových, udělování městských znaků českými králi se však plně prosadilo až po nástupu jagellonských panovníků. Pro východočeská města můžeme pro období pozdní gotiky a rané renesance doložit celkem devět znakových privilegií, z nichž osm pochází z období vlády Vladislava Jagellonského a jedno z doby Ferdinanda I. Nový znak často přebíral zcela nebo zčásti rodový erb vlastníka města.

Už v průběhu 15. století se ustálilo pravidlo, že udělený znak byl v listině nejen popsán, ale také vyobrazen v podobě miniaturní

umístované doprostřed pergamenového diplomu s přivěšenou majestátní pečetí. Zatímco text listiny psal písař zaměstnaný v kanceláři, pro zhotovení znakových miniatur byli najímáni iluminátoři. Velmi kvalitní miniatury obsahují privilegia vydaná v 70. letech 15. století králem Vladislavem II. Jagellonským pro Vysoké Mýto a pro soukeníky v Lounech, jejich autorem by snad mohl být některý z malířů významné iluminátorské dílny Valentína Noha z Jindřichova Hradce. Udělený znak přejímaly v podobě vytvořené iluminátorem také pečetní typáře (razidla) a právě díky pečetím se pak s novým znakem mohl seznámit mnohem větší okruh lidí, než by bylo možné prostřednictvím listiny uchovávané v bezpečí městské truhlice.

V.IV.1a

Pergamenová listina s erbovní miniaturou pro město Vysoké Mýto, detail

V.IV.1c

V.IV.1

Pergamenové listiny s erbovní miniaturou

a) Pergamenová listina s erbovní miniaturou pro město Vysoké Mýto

Vladislav II., král český, polepšuje znak městu Vysoké Mýto, 20. říjen 1471, Praha
 Originál, pergamen, v. 31 cm, š. 57 cm, plika 9,7 cm, latinsky, uprostřed vymalován znak, přivěšena pečeť vydavatele
 Státní okresní archiv Ústí nad Orlicí, Archiv města Vysoké Mýto, bez inv. č., sign. R6

b) Pergamenová listina s erbovní miniaturou pro městečko Rychnov nad Kněžnou

Vladislav II., král český, uděluje na žádost Albrechta z Rychnova městečku Rychnov nad Kněžnou znak, 6. březen 1488, Praha
 Originál, pergamen, v. 28 cm, š. 50,5 cm, plika 10 cm, česky, uprostřed vymalován znak, přivěšena pečeť vydavatele
 Soukromá sbírka, zámek Rychnov nad Kněžnou, inv. č. 1479

V.IV.1d

V.IV.1b Detail

c) Pergamenová listina s erbovní miniaturou pro město Sobotka

Vladislav II., král český, povyšuje na prosbu Jana ze Šelmburka městečko Sobotku na město a uděluje mu znak, 24. srpen 1498, Budín
Originál, pergamen, v. 28 cm, š. 55 cm, plika 9,5 cm, česky, uprostřed vymalován znak, přivěšena pečeť vydavatele
Státní okresní archiv Jičín, Archiv města Sobotka, inv. č. 2

d) Pergamenová listina s erbovní miniaturou pro městečko Kopidlno

Ludvík, král český, uděluje na žádost Zikmunda z Kopidlna městečku Kopidlno znak, 9. březen 1523, Praha
Originál, pergamen, originál, v. 28 cm, š. 49 cm, plika, česky, uprostřed vymalován znak, původně přivěšená pečeť vydavatele chybí
Státní okresní archiv Jičín, Archiv města Kopidlno, inv. č. 2

e) Pergamenová listina s erbovní miniaturou pro městečko Vrchlabí

Ferdinand I., král český, povyšuje na žádost Kryštofa z Jendorfu ves Vrchlabí na městečko a uděluje mu znak, 6. říjen 1533, Vídeň
Originál, pergamen, v. 33,5 cm, š. 51 cm, plika 2,5 cm, česky, uprostřed vymalován znak, přivěšena pečeť vydavatele
Státní okresní archiv Trutnov, Archiv města Vrchlabí, inv. č. 1

V.IV.2a

V.IV.2b

V.IV.2g

Městské typáře

a) Pečetidlo nejstarší pečeti města Trutnova

Čechy, 15. století

Stříbro, ø pečetní plochy 42 mm, výška 12 mm

Opis „*SIGILVM*CIVITATIS*TRAWTNAVICSIS“

Státní okresní archiv Trutnov, Archiv města Trutnov, bez inv. č.

V pečetním poli je zobrazen ve španělském štítě městský znak, brána s vytaženou mříží a se třemi stínkami a střílnami pod cimbuřím. Po stranách brány stojí čtyřhranné věže s římsami oddělenými okny a s valbovými střechami s makovicemi. Mezi věžemi letí havran s prstenem v zobáku a před branou leží na trávniku drak. Nad štítem je umístěn květ se dvěma lístky a po stranách štítu drobné ornamenty. Majuskulní opis je z obou stran lemován linkou.

b) Pečetidlo druhé pečeti města Poličky

Čechy, 15. století

Stříbro, ø pečetní plochy 43 mm, výška 25 mm s půlkruhovým držátkem s řetízem dlouhým 105 mm

Opis „Sigillum+comunitatis+civitatiscivium+policz+“

Městské muzeum a galerie Polička, inv. č. H 1111

V pečetním poli je zobrazen ve španělském štítě městský znak, korunovaný lev ve skoku a doleva obrácená levá polovina korunované orlice, dole mezi nimi zkřížené sekery-bradatice. Plošky kolem štítu vyplněny rostlinným ornamentem. Opis gotickou minuskulou je z obou stran lemován linkou.

c) Pečetidlo druhé pečeti města Jaroměř

Čechy, konec 15. století

Stříbro, ø pečetní plochy 43 mm, výška 4 mm, sklopné ouško

Opis „Sigillu(m):Ciui / ta / tis:de:ia / ro / miri“

Státní okresní archiv Náchod, Archiv města Jaroměř, bez inv. č.

V pečetním poli je zobrazen ve španělském městský znak, lvice ve skoku obklopená trnovou korunou ze dvou prutů. Opis gotickou minuskulou je umístěn na pásce, nad štítem pětkrát zvlněnou, a zakončen rostlinným motivem.

d) Pečetidlo třetí pečeti města Jaroměř

Čechy, zřejmě 1511

Stříbro, ø pečetní plochy 26 mm, výška 11 mm

Opis „SIGIL.CIVITATIS.IAROMIR“

Státní okresní archiv Náchod, Archiv města Jaroměř, bez inv. č.

V pečetním poli je zobrazen ve španělském, po stranách mírně vykrojeném štítě městský znak, lvice ve skoku. Majuskulní opis je z obou stran lemován linkami.

e) Pečetidlo nejstarší pečeti města Bystrého

Čechy, přelom 15. a 16. století

Bronz, ø pečetní plochy 46 mm, výška 120 mm s držadlem ve tvaru kuželky

Opis na rozvinuté pásce „peczet + / miesta / bistr: / ho:“

Státní okresní archiv Svitavy se sídlem v Litomyšli, Mezifondový soubor pečetidel, razítek, jejich otisků a pečeti, poř. č. 380, kar 13/37.

V pečetním poli je zobrazen v gotickém štítě městský znak, na trávniku mezi listnatými stromy stojící lovec probodávající kopím medvěda. Opis gotickou minuskulou je umístěn ve vícečetně zalomené pásce.

f) Pečetidlo druhé pečeti města Vysoké Mýto

Čechy, počátek 16. století

Stříbro, ø pečetní plochy 45 mm, výška 650 mm s držadlem

Opis „.sigillum*civitatiscite.mute.*“

Regionální muzeum ve Vysokém Mýtě, inv. č. 22J-99

V pečetním poli je zobrazen ve španělském, po stranách mírně vykrojeném štítě městský znak, sv. Jiří na koni probodávající kopím draka, tedy v podobě, v jaké byl městu udělen v roce 1471. Opis gotickou minuskulou je z obou stran lemován dvojlínkou. Držadlo ve tvaru sošky sv. Jiří v antické zbroji na koni probodávajícího kopím draka pochází až ze 17. století.

g) Pečetidlo nejstarší pečeti města Brandýs nad Orlicí

Čechy, zřejmě 1503

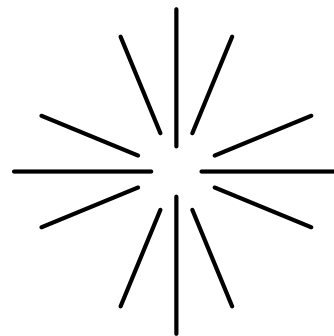
Stříbro, ø pečetní plochy 34 mm, výška 65 mm se sklopným křídlem

Opis „peczet:miesteczka / bra / ndaisa nad orlici“

Státní okresní archiv Ústí nad Orlicí, Archiv města Brandýs nad Orlicí, sign. Sb. 2

V pečetním poli je zobrazen ve španělském, do stran mírně prohnutém štítě městský znak udělený v roce 1503, zkřížené hrábě. Opis gotickou minuskulou je umístěn na zvlněné pásce.

VV

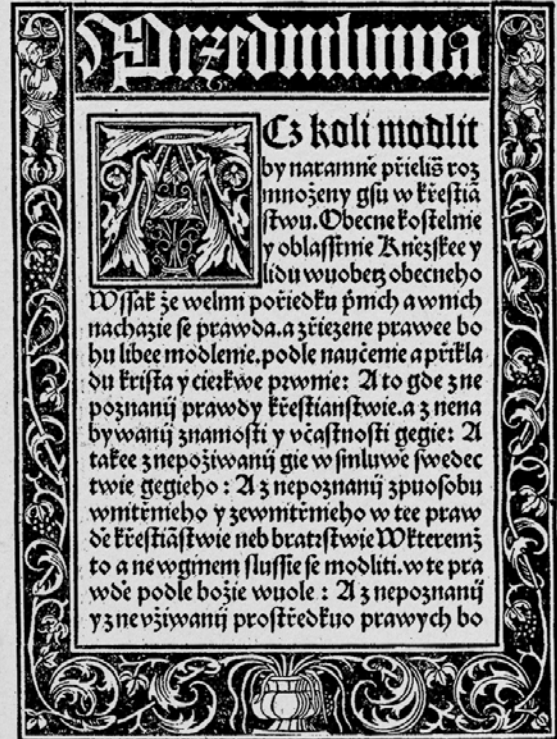
Knihtisk v Litomyšli v 16. století

Litomyšl je město s bohatou knihtiskařskou tradicí, která díky toleranci Kostků z Postupic sahá až na počátek 16. století. Řemeslo někdy krátce před rokem 1506 založil Pavel z Meziříčí. Dnes známá prvotina nese datum vytištění 4. září 1506. Tiskař se od roku 1516 podepisoval jako *Pavel Olivetský z Olivetu*. Jeho dílna byla do roku 1518 v Čechách jediná s napojením na jednotu bratrskou (další probratrská dílna přibyla právě 1518 v Mladé Boleslavi). Vedle bratrských textů biskupa Lukáše Pražského vydávala nábožensky a mravně výchovnou literaturu pro širší utrakvistické publikum. Způsob sazby se hlásí ještě k pozdní gotice, ale knižní dekor a ilustrace vykazují už rysy rané renesance. Poslední práce Olivetského, které známe, pocházejí z let 1531 a 1532.

Dílnu převzal po tchánově smrti 1534 Alexandr Oujezdecký. Působil v ní do roku 1545, aniž by se v zásadě odchýlil od předchozí

vydavatelské linie, kterou obohatil díly dalšího biskupa jednoty bratrské Jana Augusty. Roku 1536 získal zakázku na prestižní *Práva městská od Brikcího z Licska*. Velký požár Litomyšle 1546 i represe dovršující šmalkaldskou válku přiměly Oujezdeckého po neúčinné konverzi ke katolicismu odejít s rodinou 1549 do Polska. Zpět do Litomyšle se vrátil nejpozději roku 1563 a zemřel zde v roce 1577.

Poněvadž Oujezdecký neměl dědice, tiskárnu po jeho smrti odkoupil 1580 Ondřej Graudens, který do Litomyšle přišel z Polska před rokem 1573. Graudens již dosavadní ideovou orientaci litomyšlského knihtisku opustil a angažoval se ve službách jezuitské polemiky s jednotou bratrskou. Jeho snacha Dorota pak díky sňatkové politice tiskárnu udržela až do roku 1653. Tradice tiskárny byla přerušena až po válce znárodněním v roce 1948. S přestávkami pak fungovala do roku 1997, kdy zanikla.

2 ij

VV.1

VV.1

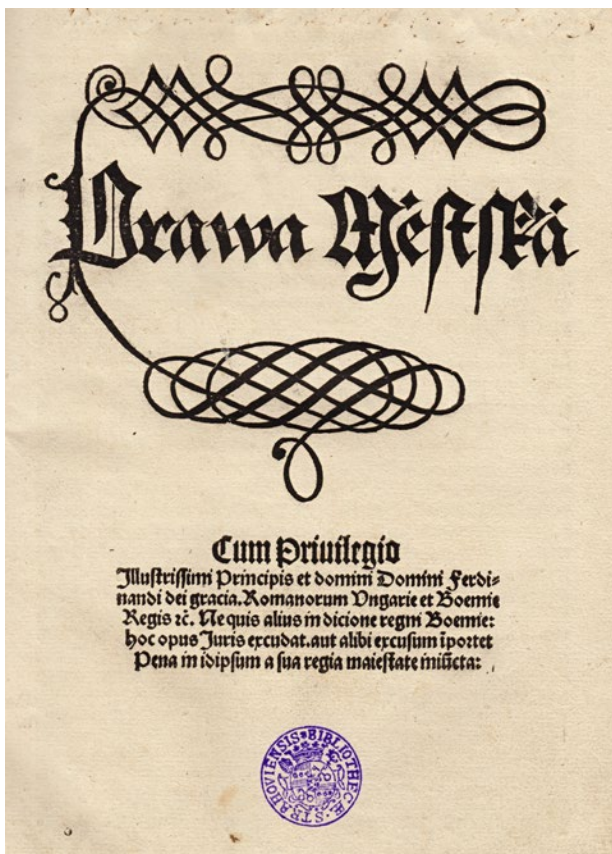
Lukáš Pražský: Výklad na modlitbu Páně [...] (Léta od narození Pána Krista tisícíhopedtistého dvadcatého v neděli masopustní [19. února] ráno v hodinu desátú a imprimováno [v Litomyšli] téhož léta. Paulus Olivecensis)

Litomyšl, Pavel Olivetský z Olivetu 19. II. 1520

Dvoustrana s dřevořezem Kristus v zahradě Getsemanské, fol. A1b-A2a

Papír, vazba slepotisková s rámovou kompozicí pro objednatel, 80 ff., 20,5 × 15 cm

Strahovská knihovna, Praha, sign. DR IV 12/3

V.V.2a

V.V.2a

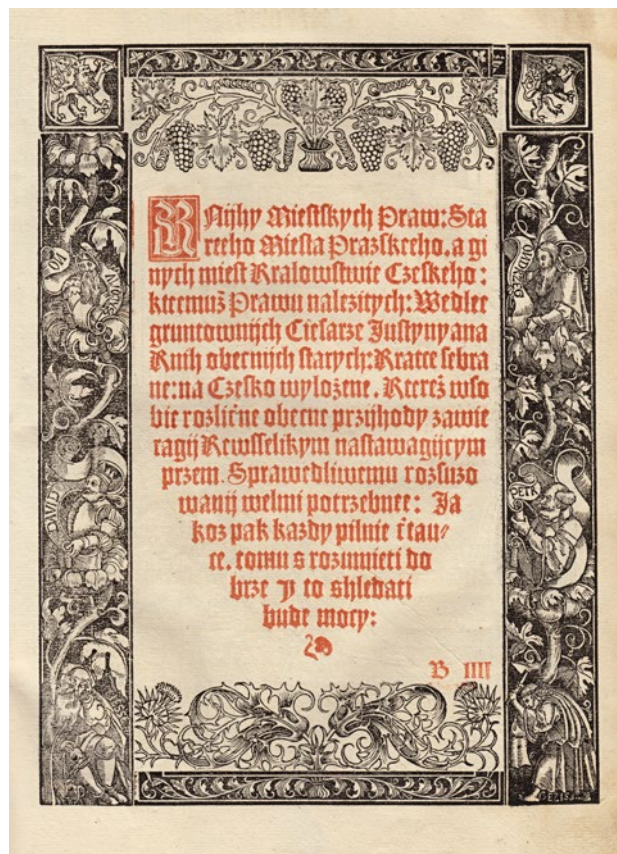
Brikcí z Licska: Práva městská [...] (Hoc opus juris impressum in Litomyssl per Allexandrum Plznensem mense aprilli anno salutis nostre millesimo quingentesimo XXXVI)

Litomyšl, Alexandr Ujezdecký IV. 1536

Titulní strana s xylografovaným věcným názvem, fol. 1A1a

Papír, slepotisková vazba, 184 ff., 29,4 × 20,2 cm

Strahovská knihovna, Praha, sign. AB XII 21

V.V.2b

V.V.2b

Brikcí z Licska: Práva městská [...] (Hoc opus juris impressum in Litomyssl per Allexandrum Plznensem mense aprilli anno salutis nostre millesimo quingentesimo XXXVI)

Litomyšl, Alexandr Ujezdecký IV. 1536

Počátek vlastního textu v dřevořezovém renesančním rámu s biblickým námětem kmen Jesse, fol. 1B4a

Papír, slepotisková vazba, 184 ff., 29,4 × 20,2 cm

Strahovská knihovna, Praha, sign. CJ V 9

Zapůjčitelé uměleckých děl

Archidiecezia Wrocławska
Arcibiskupství olomoucké a jednotlivé farnosti
Benediktinské arcioopatství sv. Vojtěcha a sv. Markéty
Benediktinské opatství Rajhrad
Benediktinerstift Admont
Biskupství královéhradecké a jednotlivé farnosti
Biskupství litoměřické
Františkánský klášter Hostinné
Galerie výtvarného umění v Ostravě
Germanisches Nationalmuseum Nürnberg
Jan Kolowrat-Krakowský
Kanonie premonstrátů v Nové Říši
Královská kanonie premonstrátů na Strahově
Kuria Diecezjalna Świdnica
Městské muzeum a knihovna Čáslav
Městské muzeum Dvůr Králové nad Labem
Městské muzeum Hořice
Městské muzeum Moravská Třebová
Městské muzeum Nový Bydžov
Městské muzeum Polná
Městský úřad Chrudim
Městský úřad Opocno
Městský úřad Sobotka
Metropolitní kapitula sv. Václava v Olomouci
Moravská galerie v Brně
Moravský zemský archiv v Brně

Muzeum a galerie Orlických hor v Rychnově nad Kněžnou
Městské muzeum a galerie Polička
Muzeum Brněnska – Památník písemnictví na Moravě
Muzeum Broumova
Muzeum Náchodska
Muzeum Vysočiny Havlíčkův Brod
Muzeum Ziemi Kłodzkiej w Kłodzku
Národní galerie Praha
Národní knihovna České republiky
Národní muzeum, Praha
Národní památkový ústav, ÚOP v Kroměříži
Národní památkový ústav, ÚPS na Sychrově
Oblastní muzeum v Litoměřicích
Regionální muzeum v Chrudimi
Regionální muzeum Litomyšl
Regionální muzeum a galerie v Jičíně
Regionální muzeum ve Vysokém Mýtě
Sdružení pro Vízmburk, z. s.
Státní oblastní archiv v Zámrsku
Strahovská knihovna
Uměleckoprůmyslové museum v Praze
Ústav dějin umění AV ČR, v. v. i.
Vědecká knihovna Olomouc
Verwaltung Stift Stams
Východočeské muzeum v Pardubicích
Zemský archiv v Opavě, pobočka Olomouc

Pořadatel

Ve spolupráci

Univerzita Palackého
v Olomouci

ÚSTAV DĚJIN UMĚNÍ
AKADEMIE VĚD
ČESKÉ REPUBLIKY, v. v. i.

NÁRODNÍ
PAMÁTKOVÝ
ÚSTAV

Za podpory

MINISTERSTVO
KULTURY

KRÁLOVÉHRADECKÝ
KRAJ

Pardubický kraj

Partneři výstavy

BISKUPSTVÍ
KRÁLOVÉHRADECKÉ

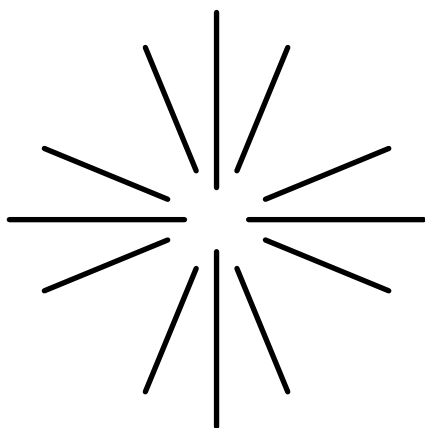
MUZEUM ZIEMI KŁODZKIEJ
W KŁODZKU

 railreklam

 Hradec Králové
Český rozhlas

Mediální partneři výstavy

Výstava vznikla za finanční podpory Ministerstva kultury ČR a je výstupem grantového projektu „Gotické a raně renesanční umění ve východních Čechách. Výzkum, interpretace, prezentace,“ DG16P02B003, financovaného v rámci Programu na podporu aplikovaného výzkumu a experimentálního vývoje národní a kulturní identity na léta 2016 až 2022 (NAKI II).

UPROSTŘED KORUNY ČESKÉ

Gotické a raně renesanční umění východních Čech 1250—1550

7/2—28/6 2020

Autoři výstavy:

Helena Dáňová, Radek Bláha

Kurátoři:

Radek Bláha, Helena Dáňová, Markéta Pražáková

Texty ve výstavě:

Radek Bláha, Helena Dáňová, Ondřej Felcman, Ivo Hlobil, František John, Miroslav Kovář, Klára Mezihoráková, Karel Müller, František Musil, Jan Musil, Jiří Roháček, Petra Sehnoutková, Jiří Slavík, Dana Stehlíková, Milada Studničková, Petr Voit

Vedoucí projektu:

Ivo Hlobil

Odborná spolupráce:

Radek Bláha, Miloš Buroň, Petr Čehovský, Pavol Černý, Helena Dáňová, Milan Dospěl, Pavel Drnovský, Ondřej Felcman, Vladimír Hrubý, Jan Chlábek, František John, Romuald Kaczmarek, Tomáš Knoflíček, Miroslav Kovář, Wojciech Marcinkowski, Radek Martínek, Klára Mezihoráková, Aleš Mudra, Karel Müller, František Musil, Jan Musil, Jana Pařízková, Čevonová, Markéta Pražáková, Hana Prixová Dvorská, Dalibor Prix, Eliška Racková, Šárka Radostová, Jiří Roháček, Jan Royt, Daniela Rywiková, Petra Sehnoutková, Eva Semotanová, Jiří Slavík, Dana Stehlíková, Milada Studničková, Martin Šandera, Martina Šárovcová, Pavel Šlězár, Jan Štětina, Kristina Uhlíková, Petr Voit, Hana Vorlová, Zuzana Všečeková, Pavel Waisser

Produkce:

Stanislav Hrbatý

Grafické řešení:

Ondřej Bouška,
Tomáš Roháček

Výstavní fundus:

Artelo, s. r. o., Muzeum východních Čech v Hradci Králové

Administrace zápůjček:

Lada Fialová,
Markéta Pražáková

Redakce:
Tatjana Štemberová

Instalace a aranžování exponátů:

Artelo, s. r. o., Dana Barvová, Andrea Černá, Stanislav Hrbatý, Jiří Leubner, Roman Mach, Matěj Severin Mauric, Jan Paleček, Iva Pochobradská, Radek Polívka, Marcela Raková, Dan Sivak, Kryštof Škarka

Architektonické řešení:

Radek Polívka

Překlady do angličtiny:

Lucie Kasíková

Restaurátorský dohled nad instalací exponátů:

Dana Barvová, Andrea Černá, Hana Čobanová, Josef Čoban, Marcela Raková, Hana Vítová

Realizace výstavní grafiky:

Tomáš Roháček

Transport exponátů:

Kunsttrans Praha, s. r. o.

Restaurování:

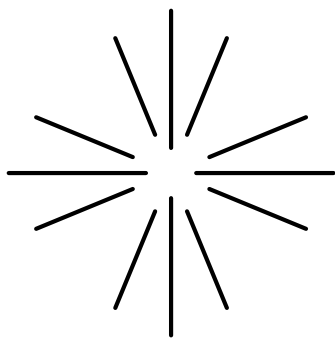
Dana Barvová, Andrea Černá, Hana Čobanová, Josef Čoban, Jan Knorr, Jan Křížek, Markéta Pavlíková, Marcela Raková, Eva Skarolková, Radomír Surma, Hana Vítová, Linda Zmatlíková

Marketing a PR:

Veronika Hepnarová, Lucie Peterková

Doprovodné a vzdělávací programy & studio:

Marie Kozáková, Martin Jakoubek

UPROSTŘED KORUNY ČESKÉ

Gotické a raně renesanční umění východních Čech 1250—1550

Průvodce výstavou

Helena Dáňová – Markéta Pražáková (eds.)

Autoři textů:

Radek Bláha, Helena Dáňová, Ondřej Felcman, Ivo Hlobil,
František John, Miroslav Kovář, Klára Mezihoráková,
Karel Müller, František Musil, Jan Musil, Jiří Roháček,
Petra Sehnoutková, Jiří Slavík, Dana Stehlíková,
Milada Studničková, Petr Voit

Odborná spolupráce:

Miloš Buroň, Petr Čehovský, Pavol Černý, Milan Dospěl, Pavel
Drnovský, Vladimír Hrubý, Jan Chlíbec, Romuald Kaczmarek,
Tomáš Knoflíček, Wojciech Marcinkowski, Radek Martínek,
Aleš Mudra, Jana Pařízková Čevonová, Markéta Pražáková,
Hana Prixová Dvorská, Dalibor Prix, Eliška Racková, Šárka
Radostová, Jan Royt, Daniela Rywiková, Eva Semotanová,
Martin Šandera, Martina Šárovcová, Pavel Šlézar, Jan Štětina,
Kristina Uhlíková, Hana Vorlová, Zuzana Všečeková,
Pavel Waisser

Jazyková redakce:

Tatjana Štemberová

Úprava obrazové dokumentace:

David Stecker

Grafická úprava a sazba:

Ondřej Bouška

Druhé upravené, elektronické
vydání

Výstava v Muzeu východních Čech v Hradci Králové,

7. února 2020 – 28. června 2020

Vydalo Muzeum východních Čech v Hradci Králové, 2020

ISBN 978-80-87686-35-5

